

Azərbaycanda əliliyi olan şəxslərin vəziyyətinin təhlilinə dair tədqiqat

**Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin
təhlilinə dair tədqiqat**

Xanım Şantel Makkabe
UNICEF-in Azərbaycan Nümayəndəliyi tərəfindən
cəlb edilmiş beynəlxalq məsləhətçi

BMT-nin Uşaq Fondu (UNICEF)
Bakı, Azərbaycan
24, Nefçilər pros. AZ-1095
Tel: 99412 4923013
Faks: 99412 4922468
www.unicef.org/azerbaijan
www.unicef.az

©UNICEF Azərbaycan/Pirozzi/2011

Bakı, 2011 – Filip Bonen Bakıdakı uşaqqlar üçün psixo-nevroloji müəssisədə yaşayan uşaqqla oynayır. Bonen, Azərbaycanda əlillik və social inteqrasiya istiqamətində maarifləndirmənin təbliği ilə əlaqədar ilk səfərlərində olan UNICEF-in Xoş Məramlı Səfiri - Berlin Filarmonik Orkestrinin üzvüdür.

Mündəricət

Qısaltmalar və akronimlər	5
1. İcraçı xülasə	6
2. Giriş	9
Metodologiya	10
3. Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi:	
Əsas nəticələr	11
A. Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarının	
BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları Konvensiyasına uyğunluğu	11
Maddə 5 – Bərabərlik və qeyri-ayrı-seçkilik	11
Maddə 6 – Əlilliyi olan qadınlar	12
Maddə 7 – Əlilliyi olan uşaqlar	12
Maddə 8 – Məlumatlılığın artırılması	13
Maddə 9 – Müyəssərlik	13
Maddə 10 – Yaşamaq hüququ	14
Maddə 11 – Risklərlə bağlı vəziyyət və humanitar xarakterli fəvqəladə hallar	14
Maddə 12 – Qanun qarşısında bərabər cavabdehlik	15
Maddə 13 – Ədliyyənin müyəssərliyi	16
Maddə 14 – Şəxsin azadlığı və təhlükəsizliyi	17
Maddə 15 – İşgəncə və qəddar, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzalandırmadan müdafiə	17
Maddə 16 – İstismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarından müdafiə	18
Maddə 17 – Şəxsin toxunulmazlığının müdafiəsi	18
Maddə 18 – Hərəkət etmək azadlığı və vətəndaşlıq hüququ	19
Maddə 19 – Müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq	19
Maddə 20 – Şəxsi hərəkətlilik	20
Maddə 21 – Söz və rəy azadlığı və məlumatların müyəssərliyi	20
Maddə 22 – Şəxsi həyata hörmət	21
Maddə 23 – Ev ə ailəyə hörmət	21
Maddə 24 – Təhsil	22
Maddə 25 – Səhiyyə	23
Maddə 26 – Reabilitasiya	24
Maddə 27 – İş və məşğulluq	24
Maddə 28 – Sosial müdafiə	26
Maddə 29 – Siyasi və ictimai həyatda iştirak	26
Maddə 30 – Mədəni həyat, istirahət, asudə vaxt və idman fəaliyyətlərində iştirak	26
Maddə 31 – Məlumatın toplanılması və statistik məlumatlar	27
Maddə 33 – Milli icra və monitoring	28
Qanunvericilik təhlilinin əsas nəticələri	30
B. Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün xidmətlər	30
Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanları	30
Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün təhsil xidmətlərinin müyəssərliyi	31
Azərbaycanda ƏoŞ-lərin sosial müdafiə xidmətlərindən istifadə imkanları	33
Azərbaycanda digər xidmətlərin ƏoŞ üçün müyəssərliyi	33
Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün nəzərdə tutulan xidmətlər ilə bağlı əsas nəticələr	35

C. Azərbaycanda əlilliyin sosial modeli	35
Azərbaycanda əlilliyin inkişaf meylləri	35
Azərbaycanda əlilliyin ağırlıq dərəcələri və səbəbləri	36
Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin üzləşdikləri maneələr	37
Azərbaycanda əlilliyin sosial modeli ilə bağlı əsas nəticələr	39
4. Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlar	40
5. Təvsiyələr	43
A. Qanunvericiliyə dair təvsiyələr	43
Maddə 5 – Bərabərlik və qeyri-ayrı-seçkilik	43
Maddə 6 – Əlilliyi olan qadınlar	43
Maddə 7 – Əlilliyi olan uşaqlar	43
Maddə 8 – Maarifləndirmə	43
Maddə 9 – Müyəssərlik	44
Maddə 10 – Yaşamaq hüququ	44
Maddə 11 – Riskli vəziyyətlər və humanitar xarakterli fəvqəladə hallar	44
Maddə 12 – Qanun qarşısında bərabər əsasda tanınma	44
Maddə 13 – Ədliyyənin müyəssərliyi	44
Maddə 14 – Şəxsin azadlığı və təhlükəsizliyi	45
Maddə 15 – İsgəncə və qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan münasibət və ya cəzalandırmadan azadlıq	45
Maddə 16 – İstismardan, zorakılıqdan və təhqirdən müdafiə	45
Maddə 17 – Şəxsin toxunulmazlığının müdafiəsi	46
Maddə 19 – Müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq	46
Maddə 20 – Şəxsi hərəkətlik	46
Maddə 21 – Söz və rəy azadlığı və məlumatın müyəssərliyi	46
Maddə 22 – Şəxsi həyata hörmət	46
Maddə 23 – Ev və ailə mühitinə hörmət	47
Maddə 24 – Təhsil	47
Maddə 25 – Səhiyyə	48
Maddə 26 – Reabilitasiya	48
Maddə 27 – İş və məşğulluq	48
Maddə 28 – Sosial müdafiə.....	49
Maddə 29 – Siyasi və ictimai həyatda iştirak	49
Maddə 30 – Mədəni həyat, istirahət, asudə vaxt və idman fəaliyyətlərində iştirak	50
Maddə 31 – Məlumatın toplanılması və statistik məlumatlar	50
Maddə 33 – Milli icra və monitoring	50
B. Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün müəyyən edilmiş xidmətlərə dair təvsiyələr	51
Azərbaycanda səhiyyə xidmətlərinin müyəssərliyi	51
Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün təhsil xidmətlərinin müyəssərliyi	52
Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün sosial müdafiə xidmətlərinin müyəssərliyi.....	52
Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün digər xidmətlərin müyəssərliyi.....	53
C. Azərbaycanda əlilliyin sosial modeli ilə bağlı təvsiyələr	53

Qısaltmalar və akronimlər

BƏT	Beynəlxalq Əmək Təşkilatı
ƏoŞHK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əilliyi olan Şəxslərin Hüquqları Konvensiyası
ƏoU	Əilliyi olan uşaqlar
ƏoŞ	Əilliyi olan şəxslər
ƏoQ	Əilliyi olan qadınlar
İKT	İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları
QHT	Qeyri-hökumət təşkilatı
SXT	Sosial Xidmətlər Təşkilatı
STBM	Sosial tədqiqatlar üzrə beynəlxalq mərkəz
UNICEF	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu

1. İcraçı xülasə

Azərbaycan hökuməti tərəfindən BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında konvensiyası (ƏoŞHK) və onun Fakültativ protokolu 2009-cu ilin yanvar tarixində ratifikasiya edilmişdir. Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə dair bu tədqiqat Birləşmiş Millətlər təşkilatının Uşaq Fondunun Azərbaycan nümayəndəliyi tərəfindən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı, Heydər Əliyev Fondu və Sosial Xidmətlər Təşəbbüsü ilə birgə sifariş edilmişdir. Hesabatda Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarının ƏoŞHK-yə uyğunluğuna dair şərhlər təqdim edilir, səmərəli təcrübələrin əldə edildiyi sahələr vurğulanır və hazırkı qanunvericilik çərçivəsində mövcud olan boşluqların aradan qaldırılması üçün qanunvericilik ilə bağlı düzəlişlərə və yeni qanunvericilik aktlarına dair tövsiyələr təqdim edilir. Bundan başqa, Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün təmin olunan xidmətlər qiymətləndirilir və Azərbaycanda əlilliyin sosial modelinin tətbiq edilməsi təhlil edilir.

Bu sahədəki vəziyyətin təhlili Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarının və yerli icraçı tərəfdaş Sosial Tədqiqatlar üzrə Beynəlxalq Mərkəz (STBM) tərəfindən sorğular və müsahibələr vasitəsilə toplanılmış ilkin keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinə dair məlumatların qiymətləndirilməsi vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarının İngilis dili variantları çox məhduddur. Bu səbəbdən də, əsas qanunlar, o cümlədən əlilliyi olan uşaqların hüquqlarına dair qanunlar təhlil edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktları Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin insan hüquqlarının müdafiə edilməsi üçün dayanıqlı bazanı təmin edir. Lakin, mövcud qanunvericiliyin ƏoŞHK-yə tam uyğunluğunun təmin edilməsi üçün ciddi hüquqi islahatların həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır. Əlilliyi olan şəxslərə (ƏoŞ) qarşı keçmiş dövrlərdə tətbiq olunan, öz aktuallığını itirmiş, təcridi nəzərdə tutan tibbi yanaşmanın deyil, inkluziv yanaşmanın təşviq edilməsi üçün səmərəli beynəlxalq təcrübələri və ƏoŞHK ilə dəstəklənən əlilliyin sosial modelini əhatə etmək amalı ilə bir çox müddəalara düzəlişlərin edilməsinə ehtiyac vardır. Qanunvericiliyin bir sıra əsas hissələrinin İngilis dili variantının olmaması üzündən Azərbaycan qanunvericiliyinin əhatəli və sistematik maddəbəmaddə təhlili mümkün olmamışdır. Bu səbəbdən də, qanunvericilik aspektinin təhlili qalan qanunvericilik, xüsusilə Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında Qanun kimi əsas qanunlar üzrə həyata keçirilməlidir.

Azərbaycanda eşitmə qabiliyyəti zəif və heç olmayan uşaqlar üçün xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətləri, əlilliyi olan uşaqlar üçün ilkin təminat mərhələsində olan inkluziv təhsil xidmətləri, ƏoŞ və ƏoU-lərin de-institutlaşdırılması meylləri kimi bir sıra mükəmməl xidmətlər ƏoŞ üçün mövcuddur. Lakin səhiyyə xidmətlərinin müyəssərliyi kifayət qədər məhduddur və bu məsələyə, eləcə də təhsil və sosial xidmətlərin müyəssərliyi məsələsinə təcili diqqət yetirilməlidir. Ən aktual ehtiyac ƏoŞ-lər üçün məşğulluq xidmətlərinin müyəssərliyi ilə bağlıdır, çünki hal-hazırda bu sahədə heç bir xidmət növü mövcud deyil.

Azərbaycanda ən çox rast gəlinən əlillik növü fiziki əlillikdir, ardınca isə sensor və əqli qabiliyyətin zəifliyi və heç olmaması halları sıralanır. Azərbaycanda əlillik hallarının əksəriyyəti körpənin anadan olduğu andan və ya erkən uşaqlıq dövründən müşahidə olunmağa başlayır. Bu səbəbdən də, Azərbaycanda əlillik hallarının əksər hissəsinin qarşısını almaq üçün erkən müdaxilələrin həyata keçirilməsi ehtiyacı özünü kəskin şəkildə büruzə verir. Əlilliyin digər səbəblərinə qəza halları daxildir. Ona görə də, peşə təhlükəsizliyi və sağlamlığı, eləcə də yaşayış mühitində potensial təhlükələrin aradan qaldırılması prioritet məsələ olaraq müəyyən edilməlidir. Azərbaycanda əlillik hallarının ağırlıq dərəcəsi ƏoU-lər

üçün kifayət qədər yüksək olduğu halda, verilən məlumata görə ƏoU-lərin 57%-nin həyati əhəmiyyət kəsb edən funksiyaları çox məhdud və ya tam itirilmişdir.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər onların cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakına mane olan yanaşmadan qaynaqlanan maneələr ilə üzləşirlər. Ümumi ictimaiyyətin ƏoŞ və onların cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirak etmək hüquqları haqqında məlumatlılığının artırılması xüsusilə Bakı şəhərində prioritet məsələ olaraq müəyyən edilməlidir. ƏoŞ-lərin cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirak etməsinə mane olan ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələr xüsusilə sensor və fiziki əlilliyi olan şəxslərə təsir edir. Liftlər, avtobuslar kimi nəqliyyat infrastrukturun qeyri-adekvat müyəssərliyi, əlil arabalarının məhdud sayda olması və ictimai yerlərdə müyəssərlik ilə bağlı ümumi çətinliklərin aradan qaldırılması prioritet məsələ kimi müəyyən edilməlidir. Digər prioritetlərə məlumatların qeyri adekvat miqyasda paylanması daxil edilməli və ƏoŞ-lər üçün sosial müdafiə tədbirlərinin və imtiyazların, o cümlədən ixtisaslaşdırılmış avadanlıqların təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. ƏoŞ-lər cəmiyyətdə dolğun və effektiv qaydada iştiraka yönəlmiş söylərində maliyyə aspekti ilə bağlı müxtəlif maneələr ilə üzləşirlər. ƏoŞ, xüsusilə əlilliyi olan gənclər üçün iş imkanlarının müyəssərliyi prioritet məsələ olaraq müəyyən edilməlidir.

Azərbaycanda 59 207 əlilliyi olan uşaq qeydiyyatına alınmışdır¹. 250 ƏoU-nin əhatə olunduğu keyfiyyət göstəriciləri üzrə tədqiqatın nəticələrinə görə ƏoU-lərin adından çıxış edən respondentlərin əksəriyyəti qeyd etmişdir ki, uşaqların əziyyət çəkdiyi əlillik halları doğulduqdan və ya erkən uşaq-lıq dövründən müşahidə olunur (0-9 yaşlı ƏoU-lərin valideynlərinin 81%-i və 10-15 yaşlı ƏoU-lərin valideynlərinin 83%-i). Bu məlumat Azərbaycanda bütün yaş qruplarından olan insanlar arasında əlilliyin əsas səbəbləri sırasında olan uşaq-lıq dövründən qaynaqlanan əlillik hallarının qarşısının alınması üçün erkən müdaxilələrin həyata keçirilməsi ehtiyacını xüsusi olaraq vurğulayır.

Azərbaycan hökuməti tərəfindən həm Uşaq hüquqları konvensiyasının, həm də Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının ratifikasiya olunması əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının müdafiə edilməsi ilə bağlı üzərinə götürdüyü öhdəlikləri xüsusi olaraq vurğulayır. Azərbaycan üzərinə götürdüyü beynəlxalq öhdəlikləri əlilliyi olan uşaqların həyatına təsir edən əsas sahələrdə qanunvericilik çərçivəsini Əlilliyi olan uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliyi qadağan edən 1992-ci il tarixli Əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında Akt, bir sıra sahələrdə əlilliyi olan uşaqların müdafiəsini təmin edən Uşaq hüquqları haqqında Qanun kimi qanunvericilik vasitəsilə təsdiq etməklə və düzəlişlər etməklə dəstəkləmişdir.

Bundan başqa, əlilliyi olan uşaqların daha adekvat qaydada təhsil sistemində cəlb edilməsi və Azərbaycan cəmiyyətindən təcrid olunmayaraq ailə mühitində yaşamalarının təmin edilməsi amalı ilə həyata keçirilən 2006-2015-ci illər üzrə De-institutlaşdırma və alternativ qayğıya dair Dövlət Proqramı və Inkluziv təhsilə dair Dövlət Proqramı layihəsi kimi mükəmməl proqramlar mövcuddur.

Bu, çox gözəl başlanğıc nöqtəsidir. Lakin, siyasət və qanunvericilik sahəsində əldə olunan nailiyyətlərə baxmayaraq, əlilliyi olan uşaqların həyatına təsir çox məhdud olmuşdur. Əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarını ödəmək üçün siyasi iradənin olmasına baxmayaraq, əlillik ilə bağlı məlumatlar qeyri dol-

¹ UNICEF-in 2011-2015-ci illər üzrə Ölkə proqramı sənədi.

ğundur və qeyri-adekvat büdcə ayırmaları, zəif potensial, qeyri-davamlı icra və proseduralar ilə bağlı maneələr üzündən xidmətlərin təminatı sahəsində bir çox boşluqlar qalmağa davam edir.

Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqların hüquqlarını müvafiq qaydada müdafiə etmək üçün bir çox işlərin görülməsinə ehtiyac vardır. ƏoŞHK-yə tam uyğunluğunu təmin etmək üçün qanunvericilik çərçivəsinə hesabatda təfərrüatı ilə təsvir edilmiş əlavə düzəlişlərin edilməsinə ehtiyac vardır. Fərdi olaraq, əlilliyi olan uşaqlar üçün inkluziv təhsilə dair milli proqramın qüvvəyə minməsinə təmin edən müddəaları əhatə etməsi üçün Təhsil haqqında qanuna düzəlişlərin edilməsi tövsiyə edilmişdir.

Yerli icraçı tərəfdaş tərəfindən toplanılmış ilkin məlumat nəticəsində Azərbaycanda xidmət təminatının bir sıra sahələrində, o cümlədən görmə qabiliyyəti məhdud uşaqlar üçün müavinətlərin mövcudluğu və müyəssərliyi, görmə, fiziki və ya əqli qabiliyyəti məhdud uşaqlar üçün xüsusi müalicənin və səhiyyə xidmətlərinin müyəssərliyi, əlilliyi olan bütün uşaqlar, xüsusilə fiziki və ya əqli əlilliyi olan uşaqlar kimi müəyyən edilmiş təcridə ən çox həssas olanlar üçün təhsilin müyəssərliyi sahəsində əlilliyi olan uşaqların bir sıra xüsusilə həssas qrupları müəyyən edilmişdir.

2. Giriş

BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiyası (ƏoŞHK) və onun Fakültativ protokolu Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən 13 dekabr 2006-cı il tarixində qəbul edilmişdir və 30 mart 2007-ci il tarixində imzalanmaq üçün açıq elan olunmuşdur. Azərbaycan hökuməti Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında konvensiyanı (ƏoŞHK) və onun Fakültativ protokolunu 2009-cu ilin yanvar ayında ratifikasiya edərək regionda bunu edən ilk ölkələrdən biri olmuşdur. ƏoŞHK-nin 31 (1)-ci Maddəsində müəyyən edilmiş tələbə müvafiq olaraq Azərbaycan hökuməti ƏoŞHK üzrə üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün həyata keçirilmiş tədbirlərə və ƏoŞHK-nin Azərbaycan üçün 2011-ci ilin yanvar ayından qüvvəyə mindiyi dövrdən sonrakı iki il ərzində bu sahədə əldə edilmiş nailiyyətlərə dair Üzv dövlətin əhatəli hesabatını BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları komitəsinə təqdim etmişdir.

Azərbaycan hökuməti BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında konvensiyasını (ƏoŞHK) və onun Fakültativ protokolunu 2009-cu ilin yanvar ayında ratifikasiya edərək regionda bunu edən ilk ölkələrdən biri olmuşdur.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə dair bu tədqiqat Birləşmiş Millətlər təşkilatının Uşaq Fondunun Azərbaycan nümayəndəliyi tərəfindən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı və Sosial Xidmətlər Təşəbbüsü ilə birgə sifariş edilmişdir. Hesabatda Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarının ƏoŞHK-yə uyğunluğuna dair şərhlər təqdim edilir, səmərəli təcrübələrin əldə edildiyi sahələr vurğulanır və hazırkı qanunvericilik çərçivəsində mövcud olan boşluqların aradan qaldırılması üçün qanunvericilik ilə bağlı düzəlişlərə və yeni qanunvericilik aktlarına dair tövsiyələr təqdim edilir. Ona görə də, bu tədqiqat Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını hüquq çərçivəsi prizmasından tətbiq etməyə imkan verir. Bundan başqa, yerli icraçı tərəfdaş tərəfindən toplanılmış ilkin məlumatlara əsasən müəllif Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün mövcud olan xidmətlərin qiymətləndirilməsini də həyata keçirmişdir.

Vəziyyətin təhlilinə dair bu tədqiqatda Azərbaycanda əlilliyin sosial modelinin tətbiqi ilə bağlı təhlillər də təqdim olunur. Əlilliyin sosial modeli ƏoŞHK-də vurğulanan əsas aspektdir və əlilliyə dair əlverişli beynəlxalq təcrübədir. Uzun dövrlər ərzində əlillik "əlilliyin tibbi modeli" kimi tanınan sosial rifah ilə bağlı məsələ hesab olunurdu. Bu yanaşmaya əsasən əlilliyi olan şəxslərin qayğı və yardıma ehtiyacı vardır və onlar öz həyatlarını yaşamaq imkanına və bacarığına malik deyildir. Müvafiq olaraq, əlilliyi olan şəxslər işləmək, təhsil almaq, səhiyyə və digər əsas insan hüquqlarından dolğun şəkildə bəhrələnməli öz hüquqlarının subyekt deyil, sosial rifah obyektı sayılırdır. Əlilliyin sosial modelinə əsasən isə əlillik əlilliyin özündən deyil, əlilliyi olan şəxslərin və onların digərləri ilə bərabər əsasda cəmiyyətdə dolğun və effektiv iştirakını çətinləşdirən münasibət və ətraf mühit ilə bağlı maneələr arasındakı münasibətdən qaynaqlanır. Əlilliyin sosial modeli əlilliyi olan bütün şəxslərin bütün insan hüquqlarından və azadlıqlarından tam və bərabər əsaslarla bəhrələnməsini təşviq, müdafiə və təmin etməyə və onların ləyaqət hissəsinə hörməti təşviq etməyə hədəflənən hüquq əsaslı yanaşmadır.

Əlilliyin sosial modelinə əsasən isə əlillik əlilliyin özündən deyil, əlilliyi olan şəxslərin və onların digərləri ilə bərabər əsasda cəmiyyətdə dolğun və effektiv iştirakını çətinləşdirən münasibət və ətraf mühit ilə bağlı maneələr arasındakı münasibətdən qaynaqlanır.

Metodologiya

Vəziyyətin təhlili Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarının qiymətləndirilməsi vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Təhlil edilmiş digər sənədlərə 2010-cu il tarixində beynəlxalq məsləhətçi tərəfindən Bakıya edilmiş səfər nəticəsində hazırlanmış məsləhətçi hesabatı, sentyabr, 2010-cu il tarixli missiya səfəri zamanı maraqlı tərəflər, o cümlədən hökumət, QHT-lər, Ombudsman aparatı, əlilliyi olan Azərbaycanlılar ilə aparılmış müsahibələrin qeydləri, yanvar, 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları Komitəsinə ünvanlandığı Üzv Dövlətin hesabatı, SXT tərəfindən hazırlanmış iyul, 2011-ci il tarixli Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin ekspert qiymətləndirilməsinə dair hesabat, SXT tərəfindən hazırlanmış mart, 2011-ci il tarixli əlilliyi olan uşaqların valideynlərinin və qayğı göstərənlərinin gündəlik həyatda üzləşdikləri problemlər və onların aradan qaldırılmasına dair tövsiyələr sənədi, SXT tərəfindən hazırlanmış iyul, 2011-ci il tarixli Azərbaycanda Əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə dair hesabat, SXT tərəfindən hazırlanmış may, 2011-ci il tarixli Təhsil haqqında qanuna dəyişikliklər layihəsi, SXT tərəfindən hazırlanmış may, 2011-ci il tarixli Əmək Məcəlləsinə dəyişikliklər layihəsi, SXT tərəfindən hazırlanmış may, 2011-ci il tarixli Əlilliyin və məhdud sağlamlıq imkanlarının profilaktikası və əlilliyi olan şəxslərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında qanuna dəyişikliklər, SXT tərəfindən hazırlanmış may, 2011-ci il tarixli Səmərəli təcrübələrin seçilməsi hesabatı (Təhsil və məşğulluqda bərabərlik) və SXT tərəfindən hazırlanmış may 2011-ci il tarixli Azərbaycanda ƏoŞHK-nin ratifikasiyası nəticəsində təsirə məruz qalmış və təkmilləşdirilməli qanunvericiliyin ilkin siyahısı daxildir.

Vəziyyətin təhlili beynəlxalq məsləhətçinin müsahibələr keçirmək və maraqlı tərəflərin rəylərini toplamaq üçün imkan əldə etdiyi 2011-ci ilin sentyabr tarixində Bakıda keçirilən maraqlı tərəflər ilə məsləhətləşmələr zamanı yoxlanılmışdır.

Məsləhətçi rəy və töhfələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edən yerli tərəfdaş Sosial Xidmətlər Təşəbbüsünə, hökumət rəsmilərinə, UNICEF-in işçi heyətinə, BMT-nin İnkişaf Proqramına, Heydər Əliyev Fonduna, vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinə və əlilliyi olan Azərbaycanlılara öz bilik və təcrübələri ilə bölüşdüklərinə və bu işi dəstəkləmək üçün səy göstərdiklərinə görə minnətdarlığını bildirir.

3. Azərbaycanca əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi: Əsas nəticələr

A. Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarının BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları Konvensiyasına uyğunluğu

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148 (2)-ci Maddəsinə əsasən Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının müddəaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir.

ƏoŞHK-nin 4(1)(a) və (b) Maddələri Azərbaycan hökumətinin üzərinə konvensiyanın icrasını təmin etmək üçün müvafiq qanunvericilik, inzibati və digər tədbirləri müəyyən etmək, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyi şərtləndirən mövcud qanunları, qaydaları, ənənə və təcrübələri dəyişdirmək və ya ləğv etmək öhdəliyini qoyur. Azərbaycan hökuməti tərəfindən məhdud sahələrdə qanunvericilik təhlillərinin həyata keçirilməsinə dair dəlillər vardır². Lakin, ƏoŞHK-nin maddələrinə uyğunluğun təmin edilməsi üçün ölkə qanunvericiliyinin əhatəli və sistematik maddəbəmaddə təhlilinə ehtiyac vardır. Növbəti addım isə Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktlarını və onların ƏoŞHK-nin əsas maddələrinə uyğunluğunu təhlil etmək üçün səyin göstərilməsi olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148 (2)-ci Maddəsinə əsasən BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında konvensiyasının müddəaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir.

Maddə 5 – Bərabərlik və qeyri-ayrı-seçkilik

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci Maddəsinə əsasən Dövlət hər bir fərdin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə zəmanət verir³.

1992-ci il tarixli Əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında Aktın 1-ci Maddəsi “ƏoŞ və ƏoU-lərə qarşı ayrı-seçkiliyi” qadağan edir⁴. Əmək məcəlləsinin 16-cı maddəsi “işə götürmə və ya məşğulluğun dəyişdirilməsi və ya ona xitam verilməsi zamanı.....peşəkar xüsusiyyətlər, vəzifə təlimatlarının yerinə yetirilməsi və ya işçinin peşəkar bacarıqları ilə əlaqəli olmayan digər faktorlar əsasında” ƏoŞ qarşı yol verilən ayrı-seçkiliyi dolayısı yolla qadağan edir. Əmək Məcəlləsinin 16.2-ci maddəsində birbaşa olaraq qeyd edilir ki, ƏoŞ-lər naminə atılan müsbət addımlar ayrı-seçkilik hesab edilməməlidir. Fərdi əmək müqavilələri haqqında qanunun 7 (1)-ci maddəsi “əmək münasibətlərinin qurulması, dəyişdirilməsi və ya dayandırılması zamanı işçinin iş bacarıqları, əmək nəticəsi və peşəkar bacarıqları ilə əlaqəli olmayan digər faktorlar” əsasında ƏoŞ-lərə qarşı yol verilən ayrı-seçkiliyi dolayısı yolla qadağan edir. 7(2)-ci Maddədə aydın şəkildə qeyd edilir ki, ƏoŞ-lər naminə həyata keçirilən müsbət tədbirlər ayrı-seçkilik hesab olunmamalıdır. 7 (3)-cü Maddə məhkəmədə yardımdan bəhrələnməni təmin edir. Əlilliyin profilaktikası haqqında qanunun 1-ci maddəsi ƏoŞ və ƏoU-lərə qarşı ayrı-seçkiliyi qadağan edir.

² Bakı, Azərbaycan, Sentyabr, 2010-cu il tarixli missiya səfəri çərçivəsində həyata keçirilmiş müsahibələr.

³ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci Maddəsi.

⁴ 1992-ci il tarixli Əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 1-ci maddəsi.

Lakin bərabərliyin təşviq edilməsi və ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması üçün münasib vasitələrin təmin edilməsi məqsədilə ƏoŞHK-nin əsas sahələrinin (həm əlillik üzrə, həm də ümumi qanunvericilik üzrə) sistematik təhlilinə ehtiyac vardır⁵. Yuxarıdakı paraqrafda qeyd edilməmiş bütün digər qanunvericiliklərə isə müvafiq olaraq düzəlişlər edilməlidir.

Qeyri-ayrı-seçkilik haqqında qanuna əlillik üzündən ayrı-seçkiliyin aydın şəkildə qadağan edilməsinin daxil edilməsi, eləcə bütün qanunlarda, xüsusilə digərləri ilə yanaşı seçki, əmək, təhsil və səhiyyə sahələrini tənzimləyən qanunlarda əlillik üzündən ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsinin təmin edilməsi üçün ölkəyə təcili tədbirlər görmək tövsiyə olunur. Bundan başqa, ölkəyə münasib təyinatların tərifini milli qanuna daxil etmək və fərdi olaraq qanunda münasib təyinatların təmin edilməsindən imtinanın əlillik üzündən ayrı-seçkilik kimi tanınmasının aydın şəkildə vurğulanmasını təmin etməklə onu ƏoŞHK-nin 2-ci maddəsinə müvafiq olaraq tətbiq etmək tövsiyə edilir.

1992-ci il tarixli Əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında Aktın 1-ci Maddəsi “ƏoŞ və ƏoU-lərə qarşı ayrı-seçkiliyi” qadağan edir.

Maddə 6 – Əlilliyi olan qadınlar

Konstitusiyanın 25 (2)-ci maddəsi qadın və kişilər üçün bərabər hüquq və azadlıqları təmin edir. Gender bərabərliyi haqqında Qanunun 3-cü maddəsi cinsi mənsubiyyət üzündən ayrı-seçkiliyi qadağan edir, lakin bu qanun əlilliyi olan qadınlar üçün xüsusi müdafiəni təmin etmir. 2010-cu il tarixli Məişət zorakılığının profilaktikası haqqında qanun qadın və uşaqlara qarşı məişət zorakılığını qadağan edir, lakin əlilliyi olan qadın və qızlara istinad etmir.

Ölkəyə qanunvericilikdə, xüsusilə digər sahələr ilə yanaşı gender bərabərliyi, məişət zorakılığı, təhsil, səhiyyə və əmək üzrə qanunvericilikdə əlilliyi olan qadın və qızların gender bərabərliyini xüsusi olaraq tanımaq tövsiyə olunur. Bundan başqa, müvafiq təminatların təmin edilməməsinin əlillik üzündən ayrı-seçkilik kimi tanınması üçün bu kimi qanunlara düzəlişlər edilməlidir.

Maddə 7 – Əlilliyi olan uşaqlar

Konstitusiyanın 17-ci Maddəsində uşağın müdafiəsi üçün bir neçə hüquqlar sadalanmışdır. Uşaq hüquqları haqqında qanunun 35-ci maddəsi pulsuz və ya münasib qiymətlə tibbi və psixoloji yardım, sosial və psixoloji reabilitasiya, təhsil, əmək və profilaktika tədbirləri vasitəsilə əqli və fiziki əlilliyi olan uşaqların müdafiəsini təmin edir. 36-cı Maddə ƏoU-lərin qayğısına qalan şəxslər üçün təqaüd hüquqlarını və müavinətləri nəzərdə tutur. 41-ci Maddədə uşaqların xüsusi təhsil müəssisələrində və ya ixtisaslaşmış səhiyyə müəssisələrində humanist rəftar, sağlamlığın müdafiəsi, lazımi təhsil və peşə təlimi, istirahət, valideyn və qohumla ünsiyyət qurmaq və görüşmək hüquqları vurğulanır.

Azərbaycana digər sahələr ilə yanaşı ayrı-seçkilik, səhiyyə, inkluziv təhsil sahələrində də əlilliyi olan uşaqlara bərabər hüquqları təmin edən müvafiq qanunvericiliyi hazırlamaq və icra etmək və uşağın valideynlərindən onların arzusuna zidd olaraq və ya əlillik üzündən ayrılmasını təmin etmək tövsiyə olunur.

⁵ BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında konvensiyası, Maddə 5(3).

Azərbaycana həm də ƏoŞHK-nin 7 (1)-ci maddəsinə müvafiq olaraq xüsusilə aşağıda sadalanan sahələrdə əlilliyi olan uşaqların digər uşaqlar ilə bərabər əsasda bütün insan hüquqlarından və fundamental azadlıqlardan dolğun şəkildə bəhrələnməsini təmin etmək üçün bütün lazımi tədbirləri görmək tövsiyə olunur: ayrı-seçkilik, təhsil, səhiyyə, iş fəaliyyəti, peşə təhlükəsizliyi və sağlamlığı, müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq, hərəkətilik və reabilitasiya. Bu, ƏoU-lər üçün müəssisələrdə və ya ev mühitində təcrid edilmiş təhsil mexanizmini deyil, inkluziv təhsili təmin etmək üçün qanunvericilik tədbirlərinin müəyyən edilməsi deməkdir. Bu tövsiyələr daha dolğun şəkildə 24-cü Maddədə ünvanlandırılır. Azərbaycanla həm də ƏoŞHK-nin 7(2)-ci Maddəsinə müvafiq olaraq əlilliyi olan qız və oğlanlar üçün institusional qayğıni icma əsaslı qayğı ilə əvəz etmək tövsiyə olunur. ƏoU-lər üçün münasib təminatların təmin edilməsi aspektinin bütün müvafiq qanunlara daxil edilməsi də tövsiyə olunur.

Uşaq hüquqları haqqında qanunun 35-ci maddəsi pulsuz və ya aşağı qiymətlə tibbi və ya psixoloji yardım, sosial və psixoloji reabilitasiya, təhsil, əmək və profilaktik tədbirlər vasitəsilə əqli və fiziki əlillikləri olan uşaqların müdafiəsini təmin edir.

Maddə 8 – Məlumatlılığın artırılması

ƏoŞHK-nin 8(2)(b)-ci Maddəsi təhsil sisteminin bütün səviyyələrində, o cümlədən bütün uşaqlara erkən yaşlarından əlilliyi olan şəxslərə qarşı hörmət hissini və yanaşmasını aşılamağın gücləndirilməsini tələb edir. Bu səbəbdən də, ƏoŞ və ƏoU-lər haqqında müsbət imicin təşviq edilməsi üçün təhsil sistemində ictimaiyyətin maarifləndirilməsi kampaniyalarını və/və ya təlim kursu məzmunu daxil etmək üçün Təhsil haqqında qanunun məktəb kurikulumuna aid 10-cu maddəsinə düzəlişlər edilməlidir.

Maddə 9 – Müyəssərlik

ƏoŞ-lərin digərləri ilə bərabər əsasda məlumat və kommunikasiya vasitələrindən istifadə imkanları ilə təmin edilməsinə yönəlmiş qanunvericilik tədbirlərinə 1992-ci il tarixli Əlilliyin profilaktikası və Əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın müddəaları daxildir. 22-ci maddə işarələr dilinin, Brayl əlifbasının, audio materialların və böyük şriftlərin və istifadəsi mümkün olan digər şəxslər-arası kommunikasiya vasitələrinin tanınmasını təmin edir. 31-ci Maddə ƏoU və ƏoŞ-ləri telekommunikasiya və informasiya şəbəkələrindən pulsuz istifadə imkanları ilə təmin edir. 32-ci Maddə kommunikasiya vasitələrinin dizayn tərtibatında ƏoŞ-lər üçün müyəssərliyin nəzərə alınmasını tələb edir. 33-cü Maddə mövcud kommunikasiya infrastrukturunun ƏoŞ və ƏoU-lər tərəfindən istifadəsi üçün uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur. 34-cü Maddə yaşayış evlərinin ehtiyac yaranarsa xüsusi kommunikasiya xətləri ilə təchiz edərək ƏoŞ və ƏoU-lər üçün uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur. 36-cı Maddə ƏoŞ və ƏoU-lər üçün telekommunikasiya müavinətlərinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. Bundan başqa, Televiziya və radio yayımı haqqında Qanunun 1.0.12 və 13.5-ci Maddələri eşitmə əlilliyi olan şəxslər üçün maarifləndirici, təlimləndirici və məlumatlandırıcı proqramların yayımını nəzərdə tutur.

1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (Reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında Akt "ictimai nəqliyyatın və nəqliyyat şəbəkələrinin maneəsiz müyəssərliyini" nəzərdə tutur.

ƏoŞ-lərin fiziki mühitdən və nəqliyyat vasitələrindən digərləri ilə bərabər əsasda istifadə imkanları ilə təmin edilməsinə yönəlmiş qanunvericilik tədbirlərinə 1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (Reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akt da daxildir. 31-ci maddə "ictimai nəqliyyatın

və nəqliyyat şəbəkələrinin maneəsiz müəssərliyini” nəzərdə tutur. 32-ci Maddə sosial infrastruktur müəssisələrinin, o cümlədən hava limanlarının və dəmir yolu stansiyalarının layihələndirilməsi və tikintisi zamanı ƏoŞ və ƏoU-lərin nəzərə alınmasını təmin edir. 33-cü Maddə ƏoŞ və ƏoU-lər tərəfindən istifadə üçün mövcud sosial infrastruktur müəssisələrinin uyğunlaşdırılmasını tələb edir. 34-cü Maddə yaşayış binalarının orada yaşayan ƏoŞ və ƏoU-lər tərəfindən istifadəsi üçün uyğunlaşdırılmasını tələb edir. 35-ci Maddə ƏoŞ və ƏoU-lər üçün əyləncə mərkəzlərinin və idman müəssisələrinin müəssərliyinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. 37-ci Maddə ƏoŞ və ƏoU-lər üçün sosial infrastrukturun müəssərliyinin təmin edilməsinə görə cəriməni nəzərdə tutur, bu isə ƏoŞ-lərin hüquqlarının təşviq edilməsi üçün həyata keçirilən xüsusi tədbirin bariz nümunəsidir. 41-ci maddə ƏoŞ və ƏoU-lərin nəqliyyatı ilə bağlı müavinətlərin ödənilməsinə nəzərdə tutur. Fiziki mühitin və nəqliyyatın müəssərliyi bütün yeni binalar üçün universal layihələndirməni tələb edən qanunu, o cümlədən qanunun tətbiqi mexanizmini qəbul və icra etməklə və qeyri-müəssər ictimai nəqliyyatın təcridən ləğv edilməsi məqsədilə yeni planlaşdırılan bütün ictimai nəqliyyatın müəssərliyini tələb edən müddəanı daxil etmək üçün Nəqliyyat haqqında Qanuna düzəlişlər etməklə gücləndirilməlidir.

Maddə 10 – Yaşamaq hüququ

Konstitusiyanın 27-ci Maddəsi düşmən tərəfinin əsgərləri istisna olmaqla hər bir şəxsin yaşamaq hüququnu təmin edir. Ölüm hökmü Azərbaycanda 1998-ci ildə ləğv edilmişdir.⁶

Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan qanunvericiliyində əlilliyi olan şəxslərin digər şəxslərlə bərabər əsasda yaşamaq və sağ qalmaq hüququnun aydın şəkildə tanınması və müdafiə olunması tövsiyə edilir. Bundan başqa, digər sahələrlə yanaşı həbs, sağlamlıq, cinayət hüququ kimi sahələri əhatə edən qanunlarda ƏoŞ-lərin təsadüfən həyatdan məhrum edilməyə məruz qalmamasını təmin etmək üçün qanunvericiliyə dəyişikliklərin edilməsi tövsiyə olunur.

Maddə 11 – Risklərlə bağlı vəziyyət və humanitar xarakterli fəvqəladə hallar

Qaçqın və məcburi köçkünlərin statusu haqqında qanunun 7-ci maddəsi qaçqınlara humanitar yardımın təmin edilməsini nəzərdə tutur.

Riskli vəziyyətlərdə ƏoŞ-lərin müdafiəsini və təhlükəsizliyini, o cümlədən onların milli fəvqəladə hallara dair qayda və təlimatlara daxil edilməsini, humanitar yardımın ƏoŞ-lər üçün münasib qaydada paylanılmasını və fəvqəladə hallar zamanı qurulmuş sığınacaqlarda və qaçqın düşərgələrində sanitariya qovşaqların və ayaqyoluların ƏoŞ-lərin istifadəsi üçün münasib olmasını təmin etmək üçün bu qanuna düzəlişlərin edilməsi tövsiyə olunur.

Azərbaycan hökuməti ƏoŞHK-nin ratifikasiyası ilə bağlı bəyannamə qəbul etmişdir, fərdi olaraq qeyd edilmişdir ki, “hökumət protokolun müddəalarının Ermənistan Respublikası tərəfindən zəbt edilmiş torpaqlarda bu torpaqlar azad edilməyənədək tətbiq edilməsinə zəmanət verməyə müvəffəq deyildir.”⁷ Azərbaycana bu bəyannaməni ƏoŞHK-nin 11-ci maddəsi üzrə ləğv etmək tövsiyə olunur.

⁶ Azərbaycan Respublikasının BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının icrasına dair yanvar, 2011-ci il tarixli ilkin hesabatı, CRPD.C.AZE.1.

⁷ http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&lang=en

Maddə 12 – Qanun qarşısında bərabər cavabdehlik

Qanun qarşısında bərabər cavabdehlik hüququ misal üçün əlilliyi olan şəxslər adından qərarları qəbul edən qəyyumların təyin edilməsi təcrübəsini ləğv etməklə və əvəzinə əlilliyi olan şəxsləri özlərinə aid qərarları qəbul etməyə qadir olmaları üçün dəstəkləməklə fərdin hüquq daşıyıcısı olmaq səlahiyyətinin ləğv edilməsi üçün əlilliyin buna əsas qismində istifadəsinin ləğv edilməsini tələb edir.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 25-ci maddəsi bütün fiziki şəxslər üçün bərabər hüquqlara sahib olmaq səlahiyyətini təmin edir. Məhkəmə əqli əlilliyi olan şəxslərin hüquq daşıyıcısı olmaq səlahiyyətinə malik olmamasını bəyan edə bilər və həmin şəxs üçün qəyyumu təyin edə bilər.⁸ 28.8-ci Maddədə nəzərdə tutulur ki, “məhkəmə əqli əlilliklərdən və ya xəstəliklərdən əziyyət çəkən bütün fiziki şəxsləri hüquq daşıyıcısı olmaq səlahiyyətinə malik olmayanlar və bu səbəbdən də, öz hərəkətlərinin mənasını anlamaq və ya bu hərəkətləri idarə etmək bacarığında olmayanlar elan edə bilər. Bu kimi şəxslər üçün qəyyumçuluq təyin edilə bilər.” Bu maddə ayrı-seçkiliyi şərtləndirir və ona düzəliş edilməlidir. Şəxsin əqli əlilliyinin olması avtomatik olaraq o demək deyil ki, həmin şəxs qərar qəbul etmək və ya öz hərəkətinin mənasını dərk etmək iqtidarında deyildir. Belə olduğu halda belə qəyyumçuluq yanaşmasının şərtləndirdiyi şəxs əvəzindən qərar qəbul etmək prosesi deyil, həmin şəxsi dəstəkləyəcək qərar qəbul etmə prosesi təmin edilməlidir (aşağıdakı hissəyə istinad edin). Müvafiq olaraq Maddəyə düzəliş edilməlidir.

Qanun qarşısında bərabər cavabdehlik hüququ misal üçün əlilliyi olan şəxslər adından qərarları qəbul edən qəyyumların təyin edilməsi təcrübəsini ləğv etməklə və əvəzində əlilliyi olan şəxsləri özlərinə aid qərarları qəbul etməyə qadir olmaları üçün dəstəkləməklə fərdin hüquq daşıyıcısı olmaq səlahiyyətinin ləğv edilməsi üçün əlilliyin buna əsas qismində istifadəsinin ləğv edilməsini tələb edir.⁹

Dəstəklənən qərar qəbul etmə prosesi hər biz zaman həmin qərarın təsirinə məruz qalacaq əlilliyi olan şəxsin marağına xidmət edəcək. Fərd qərar qəbul edən tərəfdir, dəstəkləyən şəxs (şəxslər) isə tələb olunduqda məsələnin mahiyyətini və fərdin işarələrini və tərciyələrini izah edir. Əlilliyi olan şəxsin dolğun dəstəyə ehtiyacı olduqda belə dəstəkləyən şəxs (şəxslər) əlilliyi olan şəxsin arzularına uyğun olaraq onun hüquq daşıyıcısı olmaq səlahiyyətindən mümkün qədər geniş miqyasda istifadə etməsinə imkan verməlidir. Bu, bir çox hallarda fərdin adından qəbul edilən qərarların fərdin ən ümdə maraqlarına və ya onun arzularına uyğun olduğunu nümayiş etdirmədən qəyyumun və ya himayəçinin fərdin adından qərar qəbul etmək üçün məhkəmə ilə təsdiq edilmiş hüquqa malik olduğunu nəzərdə tutan direktivlər və qanuni himayəçi/dost yanaşması kimi əlilliyi olan şəxsin əvəzinə qərar qəbul etmə yanaşmasını dəstəkləyici qərar qəbul etmə yanaşmasından fərqləndirir. Bu mexanizmlər yalnız şəxsin hüquqlara sahib olmaq səlahiyyətini həyata keçirməyə müvəffəq olmadığı qanunla müəyyən edildiyi hallarda qüvvəyə minir. 12-ci maddənin 4-cü bəndi bu mexanizmlərdən sui-istifadənin qarşısını almaq üçün vasitələrin müəyyən edilməsinə çağırır.¹⁰

⁸ Azərbaycan Respublikasının BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının icrasına dair yanvar, 2011-ci il tarixli ilkin hesabatı, CRPD.C.AZE.1.

⁹ İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlıq (2010), Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının monitorinqi, Nyu-York/Cenevrə, 2010-cu il.

¹⁰ İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlıq (2007), Təcriddən bərabərliyə doğru – Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının həyata keçirilməsi, Cenevrə 2007-ci il.

Dəstəkləyici qərar qəbul etmə yanaşması bir çox formada ola bilər. Şəxsə yardım edənlər onun niyyətlərini digərlərinə izah edə bilər və ya mövcud olan seçimləri anlamaq üçün ona yardım edə bilər. Onlar digər şəxslərə ağır əlillikləri olan şəxsin də müvafiq tarixçəyə, maraqlara və məqsədlərə malik və hüquq daşıyıcısı olmaq səlahiyyətini həyata keçirmək bacarığında olan şəxs olmasını anlamalarına yardım edə bilər.¹¹

O cümlədən əqli əlilliyi olan şəxslər üçün hüquq sahibi olmaq səlahiyyətinin həyata keçirilməsində əlilliyi olan şəxslər adından qərar qəbul etmə prosesini onları dəstəkləyərək qərar qəbul etmə prosesi ilə əvəz etmək üçün Mülki Məcəlləyə dəyişikliklərin edilməsi məqsədilə Azərbaycanda qanunvericilik tədbirlərinin həyata keçirilməsi tövsiyə olunur. Azərbaycanda qəyyumçuluğa və himayəçiliyə imkan verən digər qanunlar da təhlil edilməlidir və əlilliyi olan şəxslər adından qərar qəbul etmə prosesini əlilliyi olan şəxsləri dəstəkləyərək qərar qəbul etmə prosesi ilə əvəz etmək üçün müvafiq qanun və siyasətlər hazırlanmalıdır.

Madde 13 – Ədliyyənin müyəssərliyi

Cinayət Prosesual Məcəlləsi bütün növ ƏoŞ-lərin ədliyyə sistemində effektiv iştirakını təmin etmək üçün hüquqi prosesdə həyata keçirilən bir sıra münasib təyinatların, o cümlədən prosesual təyinatların müyəssərliyini təmin edir. Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 92.3.2-ci Maddəsində nəzərdə tutulur ki, “şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs lal, kor, kar olduğuna, danışmaq, eşitmək, görmək funksiyalarında digər ciddi məhdudiyətlər olduğuna, uzun sürən ağır xəstəliyinə, habelə kəmağıllığa, aşkar əqli zəifliyə və ya digər qüsurlara görə müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirə bilmədikdə cinayət prosesində müdafiəçinin iştirakı təmin edilməlidir.” Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 153.2.10-cu Maddəsində nəzərdə tutulur ki, ittiham edən orqanın rəsmiləri və müvəqqəti saxlama məntəqələrinin məsul şəxsləri “saxlanılan şəxs ilə onun şəxsiyyətini və ya ləyaqətini alçaldacaq qaydada rəftar etməməlidir və qadınlara və yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərə, yaşlılara, xəstə və ya əlillərə xüsusi diqqət yetirməlidirlər”. Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 229-cu Maddəsində nəzərdə tutulur ki “lal, kor və ya kor şahidin dindirilməsi onun işarələrini anlayan və ya işarələr dilində onunla ünsiyyət qurmağı bacaran şəxsin iştirakı ilə keçirilməlidir”. (Maddə 229.1) “şahid əqli məhdudiyətdən və ya digər ciddi xəstəlikdən əziyyət çəkdiyi halda dindirilmə həkimin iştirakı və icazəsi ilə keçirilməlidir.” (Maddə 229.2) “Lal, kor və ya kor şahid və ya ciddi xəstəlikdən əziyyət çəkən şahid dindirildikdə, onun nümayəndəsinin və hüquqi nümayəndəsinin dindirilmədə iştirak etmək hüququ olmalıdır.” (Maddə 229.3)

Azərbaycanda əlilliyi olan uşaq və gənclərin effektiv iştirakının təmin edilməsi üçün yaşa uyğun olaraq münasib vasitələrin təmin edilməsinə dair qaydaların qəbul edilməsi tövsiyə edilmişdir. Bundan başqa, Azərbaycanda ƏoŞHK ilə müəyyən edilmiş bütün hüquqların milli məhkəmələrdə müdafiə oluna bilməsinin təmin edilməsi üçün bütün qanunların təhlil edilməsi tövsiyə olunur. Bu kimi müddəalar misal üçün hal-hazırda layihə formasında olan Yuvenal ədliyyə haqqında Qanuna daxil edilə bilər.

¹¹ Eyni mənbədən.

Madde 14 – Şəxsin azadlığı və təhlükəsizliyi

Şəxsin azadlıq və təhlükəsizlik hüququ digər aspektlər ilə yanaşı heç bir şəxsin əlillik, o cümlədən əqli və intellektual əlillik üzündən psixiatriya müəssisəsinə və ya digər müəssisəyə onun könüllü və dərk edərək razılıq verdiyi hallar istisna olmaqla yerləşdirilməsinə yol verməməyin təmin edilməsi üçün psixiatriya və ya digər növ müəssisələrin monitorinqini tələb edir.

Konstitusiyanın 28-ci Maddəsi “Hər bir şəxsin azadlıq hüququna” malik olmasını və bu hüququn “yalnız qanun ilə müəyyən edilmiş qaydada şəxsin saxlanması, həbsi və ya azadlıqdan məhrum edilməsi yolu ilə məhdudlaşdırıla” bilməsini nəzərdə tutur. Cinayət Məcəlləsinin 53.5-ci Maddəsinə əsasən “Azadlığın məhdudlaşdırılması birinci və ikinci qrup əlillərə, hamilə qadınlara və ya səkkiz yaşınadək uşağı olan qadınlara, səkkiz yaşına çatmamış uşağını təkbaşına boyudən kişilərə, qocalığa görə pensiya yaşına çatmış qadın və kişilərə, habelə muddətli həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçulara təyin edilmir”. Lakin Cinayət Məcəlləsinin 15-ci Fəslə özündə icbari tibbi müdaxilələrə dair müddəaları ehtiva edir (Maddələr 93-99).

Şəxsin azadlıq və təhlükəsizlik hüququ digər aspektlər ilə yanaşı heç bir şəxsin əlillik, o cümlədən əqli və intellektual əlillik üzündən psixiatriya müəssisəsinə və ya digər müəssisəyə onun könüllü və dərk edərək razılıq verdiyi hallar istisna olmaqla yerləşdirilməsinə yol verməməyin təmin edilməsi üçün psixiatriya və ya digər növ müəssisələrin monitorinqini tələb edir.¹²

Müvafiq olaraq, Azərbaycan ƏoŞ-lərin, o cümlədən əqli əlilliyi olan şəxslərin azadlıqdan məhrum edilməsi sahəsindəki qanunlarını diqqətlə təhlil etməlidir. Misal üçün, Azərbaycan ƏoŞHK-da məcburi institutlaşdırma əvəzinə icmada müstəqil yaşamın vurğulandığını nəzərə almalıdır. Azərbaycana əlillik üzündən, o cümlədən psixo-sosial və ya intellektual əlillik üzündən azadlıqdan məhrum etməyə imkan verən qanunvericilik müddəalarını, o cümlədən Uşaq hüquqları haqqında Qanundakı müddəaları ləğv etmək tövsiyə edilir. Yeni qanunvericilik qəbul edilənədək xəstəxana və ixtisaslaşmış müəssisələrdə azadlıqdan məhrum edilmiş əlilliyi olan şəxslərin işlərinin təhlil edilməsi və təhlil zamanı apelyasiya imkanının təmin edilməsi tövsiyə olunur. Azərbaycan həm də Cinayət Məcəlləsinə icbari və ya məcburi tibbi müdaxilələr aspektindən təhlil etməli və 14 və 16 (4)-cü maddələrə əsasən müvafiq qaydada bu qanunvericiliyin tətbiqinin monitorinq edilməsi, sui-istifadə hallarının araşdırılması və cəzalandırıcı tədbirlərin təyin edilməsi üçün qanun və proseduraların olmasını təmin etməlidir.¹³

Madde 15 – İşgəncə və qəddar, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzalandırmadan müdafiə

Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 153.2.10-cu Maddəsində “tutulmuş şəxslə davranışda onun şəxsiyyətini və ləyaqətini alçaltmamaq, qadınlara, yetkinlik yaşına çatmayanlara, qocalara, xəstələrə və əlillərə isə xüsusi diqqət yetirmək” tələb olunur. Əlilliyi olan saxlanılmış şəxslərin müvafiq vasitələr ilə təmin edilməsi üçün bu maddəyə düzəlişin edilməsi tövsiyə edilir.

¹² İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarlıq (2010), Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının monitorinqi, Nyu-York /Cenevrə 2010-cu il.

¹³ İnsan hüquqları üzrə ali komissarlıq (2007), Təcriddən bərabərliyə doğru – Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının həyata keçirilməsi, Cenevrə 2007-ci il.

İşgəncələrdən müdafiə digər aspektlər ilə yanaşı müəssisələrdə əlilliyi olan şəxslərə qarşı elektroşok terapiyası və təcrid edilmiş çarpayı kimi təcrübə və müalicə metodlarının tətbiq edilib edilməməsini və ya şəxsin arzusuna zidd olaraq əlilliyin aradan qaldırılmasına yönəlmiş intruziv və ya təsirlərinin bərpası mümkün olmayan tibbi müalicə metodlarının təyin edilib edilməməsini araşdırmağı tələb edir.¹⁴ Həm dövlət, həm də özəl təcridxanalarda və psixiatriya müəssisələrində bu kimi təcrübə və praktikaların qeyri-qanuni olmasını elan etmək üçün Azərbaycana müvafiq qanunvericiliyi qəbul etmək tövsiyə olunur. Bundan başqa, əlilliyi olan şəxslərin insan hüquqlarının təmin edilməsi üçün cəzaçəkmə müəssisələrinin işçilərini və səhiyyə işçilərini adekvat təlim və məlumatlar ilə təmin etmək üçün Azərbaycana müvafiq qanunvericiliyi qəbul etmək tövsiyə olunur.

Maddə 16 – İstismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarından müdafiə

ƏoŞHK-nin 16 (1)-ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan hökuməti əlilliyi olan şəxsləri həm ev mühiti daxilində, həm də xaricində bütün növ istismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarından, o cümlədən gender əsaslı aspektdən müdafiə etmək üçün qanunvericilik tədbirlərini müəyyən etməlidir. Bundan başqa, ƏoŞHK-nin 16 (5)-ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan hökuməti əlilliyi olan şəxslərə qarşı istismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarının aşkarlanması, təhlil edilməsi və günahkar tərəflərin tələb olunduqda cəzalandırılmasını təmin etmək üçün müvafiq qanunvericiliyi, o cümlədən uşaq və qadın yönümlü qanunvericiliyi qəbul etməlidir.

2010-cu il tarixli məişət zorakılığın profilaktikası haqqında Qanunda bu tədbirlərin əhatə olunması və əlilliyi olan şəxslərə qarşı istismar, zorakılıq və sui-istifadə hallarının aşkarlanması, təhlil edilməsi və günahkar tərəflərin tələb olunduqda ittiham edilməsini təmin etmək üçün qadın və uşaq yönümlü müddəaların müəyyən edilməsi üçün qanun yenidən nəzərdən keçirilməlidir.

Azərbaycan hökuməti Cinayət məəcəlləsini icbari və ya məcburi tibbi müdaxilələr aspektindən də təhlil etməlidir və 14 və 16 (4)-cü Maddələrə əsasən tələb olunduqda bu qanunvericiliyin tətbiq olunmasını monitorinq etmək, sui-istifadə hallarını araşdırmaq və cəza tədbirlərini təyin etmək üçün qanun və proseduraların olmasını təmin etməlidir.¹⁵

Maddə 17 – Şəxsin toxunulmazlığının müdafiəsi

Konstitusiyanın 46 (3)-cü Maddəsi istənilən şəxsin üzərində onun razılığı olmadan tibbi, elmi və ya digər eksperimentlərin aparılmasını qadağan edir.

Cinayət məəcəlləsinin cinsi zorakılıq haqqında 108-ci maddəsi məcburi sterilizasiyanı qadağan edir. Bütün ƏoŞ-lərin məcburi sterilizasiyadan müdafiə olunmasına xüsusi olaraq istinad etmək üçün bu müddəaya düzəliş edilə bilər.

¹⁴ İnsan hüquqları üzrə ali komissarlı (2010-cu il), Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının monitorinqi, Nyu-York /Cenevrə 2010-cu il.

¹⁵ İnsan hüquqları üzrə ali komissarlıq (2007), Təcriddən bərabərliyə doğru, Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının həyata keçirilməsi, Cenevrə 2007-ci il.

Cinayət məəcəlləsinin 141-ci maddəsi qeyri-qanuni abort hallarına istinad edir, lakin özündə əlilliyi olan qadın və qızların məcburi abort hallarından müdafiə edilməsinə yönəlmiş heç bir müddəanı ehtiva etmir. Bu maddəyə müvafiq düzəlişlər edilməlidir.

Qeyd edildiyi kimi, Cinayət məəcəlləsinin 15-ci Fəslə özündə icbari tibbi müdaxilələrə dair müddəaları ehtiva edir (Maddə 93-99). ƏoŞ-lərin könüllü və dərk edərək verdiyi razılığı olmadan müalicəyə, o cümlədən əqli sağlamlıq xidmətlərinin təmin edildiyi məntəqələrdə məcburi müalicədən müdafiə edilməsi üçün Cinayət məəcəlləsinə düzəliş etmək tövsiyə olunur.

Azərbaycan hökumətinə xəstənin tam və müvafiq qaydada məlumatlanaraq verdiyi razılığı olmadan onun üzərində cərrahiyyə əməliyyatının və müalicənin ləğv edilməsini nəzərdə tutan müddəaları qanunlara daxil etmək və ƏoŞHK-nin 23 və 25-ci maddələrinə müvafiq olaraq milli qanunda xüsusi olaraq qadınların hüquqlarına hörməti təmin etmək tövsiyə olunur.

Maddə 18 – Hərəkət etmək azadlığı və vətəndaşlıq hüququ

Konstitusiyanın 52-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində doğulmuş şəxslər və ya ən azı valideynlərindən birinin Azərbaycanlı olduğu şəxslər Azərbaycan vətəndaşlığını almaq hüququna malikdir. 52-ci maddə heç bir kəsin vətəndaşlıq hüququndan məhrum edilməsinə yol vermir.

Konstitusiyanın 28 (4)-cü maddəsi Azərbaycanın hər bir vətəndaşı üçün getmək və gəlmək hüququnu təmin edir.

Uşaq hüquqları haqqında qanunun 10-cu maddəsi hər bir uşağın qeydiyyatla alınmaq və ad və vətəndaşlıq almaq hüququnu təmin edir.¹⁶

Lakin istənilən şəxsdən səyahət ilə bağlı sənədlərinin onun əlilliyi üzündən Dövlət tərəfindən alınmasının mümkün olub olmamasına əmin olmaq üçün Azərbaycana öz qanunlarını təhlil etmək tövsiyə olunur.

Maddə 19 – Müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq

ƏoŞHK-nin 19-cu maddəsində əlilliyi olan şəxslərin ev əsaslı və digər icma əsaslı dəstəkləyici xidmətlər, o cümlədən şəxsi yardım xidmətlərindən bəhrələnməklə müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq hüququ və onların icmadan təcrid olunmasının qarşısının alınması vurğulanır. Azərbaycanda Əlilliyin profilaktikası haqqında Qanunun 34-cü maddəsi yaşayış binalarının ƏoŞ və ƏoU-lər tərəfindən istifadəsinin təmin edilməsi üçün uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu qanunun 43-cü maddəsi ƏoŞ və ƏoU-lər üçün məişət xidmətlərinin təmin edilməsini nəzərdə tutur.

ƏoŞHK-nin 19-cu maddəsində əlilliyi olan şəxslərin ev əsaslı və digər icma əsaslı dəstəkləyici xidmətlər, o cümlədən şəxsi yardım xidmətlərindən bəhrələnməklə müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq hüququ və onların icmadan təcrid olunmasının qarşısının alınması vurğulanır.

¹⁶ Maddə 10, Uşaq hüquqları haqqında Qanun.

Azərbaycan hökuməti tərəfindən 2006-2015-ci illər üzrə De-İnstitutlaşdırma və Alternativ Qayğıya dair Dövlət Proqramının icrasına baxmayaraq dövlət müəssisələrində hələ də 2 641 uşaq yaşayır, onların əksəriyyəti kimsəsiz deyil¹⁷. Bu, Azərbaycanda Dövlətin əlilliyi olan uşağa onun ailəsindən daha yaxşı qayğı göstərməsi ilə bağlı fikrin üstünlük təşkil etdiyini nümayiş etdirir.

Əlilliyi olan şəxslərin müəyyən yaşayış məkanlarında yaşamağa məcbur edilməsinə yol verməməyi, əlilliyi olan şəxslərin müstəqil yaşaması üçün üzləşdikləri maneələrin aradan qaldırılması üçün istifadə ediləcək mexanizmlərin və vasitələrin mövcudluğunu, geniş ictimaiyyət üçün təmin olunan icma əsaslı xidmətlərin və vasitələrin əlilliyi olan şəxslər üçün bərabər əsasda müyəssərliyini və həmin şəxslərin ehtiyaclarına uyğunluğunu təmin etmək üçün qanunvericiliyin qəbul edilməsi tövsiyə olunur.¹⁸

Maddə 20 – Şəxsi hərəkətlilik

1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akt özündə şəxsi hərəkətliliyə aid bir sıra maddələri ehtiva edir. 31-ci maddə “ictimai nəqliyyatdan və nəqliyyat şəbəkələrindən istifadənin maneəsiz müyəssərliyini” nəzərdə tutur. 32-ci maddə sosial infrastruktur obyektlərinin, o cümlədən hava limanlarının və dəmir yolu vağzallarının layihələndirilməsi və tikintisi zamanı ƏoŞ və ƏoU-lərin ehtiyaclarının nəzərə alınmasını tələb edir. 33-cü maddə mövcud sosial infrastruktur obyektlərinin ƏoŞ və ƏoU-lər tərəfindən istifadəsi üçün uyğunlaşdırılmasını tələb edir. 34-cü maddə yaşayış binalarının orada yaşayan ƏoŞ və ƏoU-lər tərəfindən istifadəsi üçün uyğunlaşdırılmasını tələb edir. 35-ci maddə ƏoŞ və ƏoU-lər üçün əyləncə mərkəzlərinin və idman obyektlərinin müyəssərliyini nəzərdə tutur. 37-ci maddə ƏoŞ və ƏoU-lər üçün sosial infrastrukturun müyəssərliyinin təmin edilməməsi üçün cəriməni nəzərdə tutur, bu isə ƏoŞ-lərin hüquqlarının təşviq edilməsi üçün xüsusi tədbirlərin bariz nümunəsidir. 41-ci maddə ƏoŞ və ƏoU-lərin daşınması ilə bağlı müavinətlərin ödənilməsinə nəzərdə tutur.

Şəxsi hərəkətlilik sahəsində əlilliyi olan şəxslərin protez və ortopedik vasitələr, əlil arabaları, onların müstəqilliyinin artırılması məqsədilə texniki və digər reabilitasiya xarakterli vasitələr ilə təmin edilməsini nəzərdə tutan Nazirlər Kabinetinin 103 sayılı 8 iyul 2002-ci il tarixli Sərəncamı qəbul edilmişdir.

Şəxsi hərəkətliliyi bütün yeni binalar üçün universal layihələndirməni tələb edən qanunu, o cümlədən qanunun tətbiqi mexanizmini qəbul və tətbiq etməklə və qeyri-müyəssər ictimai nəqliyyatın təcridən ləğv edilməsi üçün yeni planlaşdırılan ictimai nəqliyyatın müyəssərliyi ilə bağlı tələbi əhatə etmək məqsədilə nəqliyyat haqqında qanuna düzəliş etməklə gücləndirmək olar.

Maddə 21 – Söz və rəy azadlığı və məlumatların müyəssərliyi

Konstitusiyanın 47-ci maddəsi söz və fikir azadlığını təmin edir, 50-ci maddə isə məlumat azadlığını nəzərdə tutur. Bundan başqa, 45-ci maddə hər bir şəxsin öz ana dilini istifadə etmək və ana dilində təhsil almaq hüququnu nəzərdə tutur.

¹⁷ Yeni məlumat.

¹⁸ İnsan Hüquqları üzrə ali komissarlıq (2010), Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının monitorinqi, Nyu-York /Cenevrə 2010-cu il.

1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akt özündə söz və rəy azadlığı və məlumatlardan istifadə imkanlarına dair bir sıra maddələri ehtiva edir. 22-ci Maddə jestlər dilinin, Brayl əlifbasının, audio materialların, böyük şriftlərin və digər istifadəsi mümkün şəxslər-arası kommunikasiya vasitələrinin istifadəsini nəzərdə tutur. 36-cı Maddə ƏoŞ və ƏoU-lər üçün telekommunikasiya müavinətlərinin təmin edilməsini nəzərdə tutur.

Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycana geniş ictimaiyyət üçün təmin olunan materialların əlilliyi olan şəxslər üçün də müyəssərliyini işarələr dilinin, sadə dilin, Brayl əlifbasının, audio formatların və rəsmi ünsiyyət zamanı böyüdücü və alternativ kommunikasiya növlərinin istifadəsini dəstəkləməklə təmin etmək üçün müvafiq qanunvericiliyi qəbul etmək tövsiyə olunur. Bundan başqa, internet səhifələrinin müyəssərliyini, internet səhifələrinin müyəssərliyə dair təlimatlara müvafiq olaraq layihələndirilməsini və hazırlanmasını təmin etmək üçün qanunların qəbul edilməsi tövsiyə olunur. Bununla yanaşı, əlverişli beynəlxalq təcrübələrə müvafiq olaraq Azərbaycanda eşitmə əlilliyi olan şəxslər üçün işarələr dilinin rəsmi olaraq tanınmasını təmin etmək üçün qanunvericiliyin qəbul edilməsi tövsiyə olunur.

Madde 22 – Şəxsi həyata hörmət

Konstitusiyanın 32-ci Maddəsi bütün vətəndaşlar üçün şəxsi həyat hüququnu nəzərdə tutur.

Lakin, Azərbaycana əlilliyi olan şəxslərin şəxsi həyatı, sağlamlığı və reabilitasiyası ilə bağlı məlumatların məxfiliyini qorumaq üçün müvafiq qanunvericiliyi qəbul etmək tövsiyə olunur. Bundan başqa, əlilliyi olan şəxslərə dair təfərrüatlı məlumatların məxfiliyinin qorunması adı ilə açıqlanmamasına yol verməmək üçün qanunların qəbul edilməsi labüddür.

Madde 23 – Ev ə ailəyə hörmət

Konstitusiyanın 34-cü Maddəsi hər bir şəxsin tələb olunan yaşa çatdıqda özünün tam və könüllü razılığı ilə nikah qurmaq hüququnu nəzərdə tutur.

Konstitusiyanın 34-cü Maddəsi hər bir şəxsin tələb olunan yaşa çatdıqda özünün tam və könüllü razılığı ilə nikah qurmaq hüququnu nəzərdə tutur. Lakin, Ailə Məcəlləsi özündə ƏoŞ-lərə qarşı ayrı-seçkiliyi şərtləndirən bir sıra müddəaları, o cümlədən ər və arvaddan birinin əlilliyi üzündən nikahın ləğv edilməsinə imkan verən 17.2.2-ci maddəni, əlillik üzündən nikahın ləğv edilməsinə imkan verən 26-cı maddəni, məhkəməyə əqli əlilliyi olan şəxsin razılığını etibarsız elan etmək imkanı verən 182.1-ci maddəni və əlilliyi olan anaya istinad etmədən atalığını müəyyən edilməsinə imkan verən 187-ci maddəni ehtiva edir. Bundan başqa, Ailə məcəlləsinin 144.1.6-cı Maddəsi ƏoŞ-lərin bezi hallarda himayədar ailə olmalarını qadağan edir, 68-ci Maddəsi isə ƏoŞ-lərin valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına imkan verir. Bu müddəaların ləğv edilməsi tövsiyə olunur. Bundan başqa, Ailə Məcəlləsinin 120-ci Maddəsi ayrı-seçkiliyi şərtləndirərək əlilliyi olan şəxslər tərəfindən uşağın övladlığa götürülməsini qadağan edir. Əlilliyi olan valideynlərin uşağın böyüdülməsi ilə bağlı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsində də dəstəklənməsini təmin etməklə valideyn-uşaq münasibətlərini dəstəkləmək üçün bu müddəaya düzəlişin edilməsi tövsiyə olunur.

Uşaq hüquqları haqqında Qanunun 31-ci maddəsi övladlığa götürmə və institutlaşdırma da daxil olmaqla valideyn qayğısından məhrum olmuş uşaqların müdafiəsi üçün tədbirləri nəzərdə tutur. Azərbaycan hökumət tərəfindən qəbul edilmiş 2006-2015-ci illərə dair De-Institutlaşdırma və Alter-

nativ Qayğıya dair Dövlət Proqramına baxmayaraq, Azərbaycan hökumətinə uşağın valideynlərindən onların arzusuna zidd olaraq ayrılmasına yol verməməyin təmin edilməsi üçün qanunvericiliyi hazırlamaq və qəbul etmək tövsiyə olunur, istisna hal tətbiq olunan qanun və proseduralara müvafiq olaraq məhkəmə təhlili əsasında səlahiyyətli orqanın uşağın valideynlərindən ayrılmasının uşağın ən ümdə marağına uyğun olmasını müəyyən etdiyi haldır. Heç bir halda uşağın nə özünün nə də valideynlərindən birinin və ya hər ikisinin əlilliyi üzündən valideynlərindən ayrılmasına yol verilməməlidir.

Maddə 24 – Təhsil

Konstitusiyanın 42-ci maddəsi bütün vətəndaşların təhsil almaq hüququnu təsdiq edir. Təhsil haqqında qanun özündə ƏoU-lərə aid yalnız bir müddəni, fərdi olaraq əlilliyi olan uşaqlar üçün müəssisələrdə çalışan təhsil işçilərinin aldıkları məvacib və ya rəsmi maaş ilə yanaşı qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş həcmdə əlavə məbləğin ödənilməsinə nəzərdə tutan 36.4-cü Maddəni ehtiva edir.

İnkluziv təhsil haqqında dövlət proqramının layihə variantına müvafiq olaraq Təhsil haqqında qanunda ƏoŞ-lərin əlillik üzündən ümumi təhsil sistemindən təcrid olunmamasının və ƏoU-lərin əlillik üzündən pulsuz və icbari məktəbəqədər, ibtidai və ya orta təhsildən təcrid olunmamasının təmin edilməsi üçün ƏoŞHK-nin 2 (a) Maddəsinə müvafiq olaraq həmin qanuna dəyişikliklərin edilməsi tövsiyə olunur. Bundan başqa, ƏoŞHK-nin 2(c) Maddəsinə müvafiq olaraq Təhsil haqqında qanuna əlilliyi olan şəxslərin effektiv təhsilinin dəstəklənməsi üçün ümumi təhsil sistemində onları adekvat vasitələr ilə təmin edən müddəanın daxil edilməsi üçün həmin qanuna düzəlişlərin edilməsi labüddür. Məsələn, adekvat vasitələr təlim kursunun tələblərini yerinə yetirmək üçün alternativ üsulların, repetitor yardımının və ya dəstəkləyici texnologiyaların təmin edilməsini tələb edə bilər.

İnkluziv təhsil haqqında dövlət proqramının layihə variantına müvafiq olaraq Təhsil haqqında qanunda ƏoŞ-lərin əlillik üzündən ümumi təhsil sistemindən təcrid olunmamasının və ƏoU-lərin əlillik üzündən pulsuz və icbari məktəbəqədər, ibtidai və ya orta təhsildən təcrid olunmamasının təmin edilməsi üçün ƏoŞHK-nin 2 (a) Maddəsinə müvafiq olaraq həmin qanuna dəyişikliklərin edilməsi tövsiyə olunur.

Xüsusi olaraq binaların müyəssərliyini və kurikulumların adekvatlığını, ƏoU-ləri qəbul etmək üçün müvafiq qaydada təchiz olunmuş, müəllimlərin, o cümlədən işarələr dili və/və ya Brayl əlifbası sahəsində ixtisaslaşmış müəllimlərin məşğulluğunu, təhsilin bütün səviyyələrində çalışan peşəkarların və işçi heyətin təlimləndirilməsini təmin edən inteqrasiya olunmuş məktəbləri və ƏoU-lər ilə bağlı inkluziv təhsilə dair milli proqramın həyata keçirilməsi üçün adekvat həcmdə maliyyə və insan resurslarının ayrılmasını təmin edən (çox güman ki, təhsil büdcəsinin müəyyən faizinin ƏoŞ-lər üçün inkluziv təhsilin təmin edilməsinə yönəldilməsinin müəyyən edilməsi) müddəaları da əhatə etmək üçün Təhsil haqqında qanuna düzəlişlərin edilməsi tövsiyə olunur.

Effektiv təhsilin və dolğun inkluziyanın təmin edilməsi məqsədilə məktəb və materialların müyəssərliyini və əlilliyi olan şəxslər tərəfindən tələb olunan fərdiləşdirilmiş adekvat vasitələri və dəstəyi təmin edən qanunvericilik və digər növ tədbirlər.

Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili haqqında qanun ƏoU-lərin standart sinif otaqlarında təhsilinə imkan verir. Lakin qanun standart məktəblərdə təhsil ala biləcək uşaqların əziyyət çəkdiyi

əlillik növlərini məhdudlaşdırır¹⁹. ƏoŞHK təhsildə ƏoU-lərin “adekvat vasitələr” ilə təmin edilməsini tələb edir (Maddə 24). Bu səbəbdən də, orta təhsil sistemində ƏoU-lərin təhsilinin mümkün olmasını təmin etmək üçün bütün növ əlilliklərin və vasitələrin daxil edilməsi məqsədilə qanuna dəyişikliklərin edilməsi ehtiyacı vardır. Bundan başqa, qanun ƏoU-lərin ümumtəhsil təhsil məktəblərində qəbul edilməsi üçün tikili mühitinin fiziki müyəssərliyi kimi şəraitlərin yaradılmasını tələb etmir. Qanun özündə ikinci və ya əlavə təhsilə dair müddəaları da ehtiva etmir²⁰. Qanuna müvafiq qaydada düzəliş edilməlidir.

Evdə təhsil haqqında Qanunda ƏoŞ-lərin evdə deyil standart təhsil məktəblərində təhsil almasına imkan vermək üçün müvafiq vasitələri təmin etmək tələbinin müəyyən edilməsi üçün qanuna düzəlişlər edilməlidir. ƏoU-lərin ev mühitində təhsil alması üçün təyin edilmiş müəllimlər ƏoU-lərlə birgə təhsil məktəbinə yönəldilə bilər.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında qanunda ƏoU-lər üçün internat məktəbi əsaslı qayğının deyil icma əsaslı qayğının təmin edilməsi üçün hər bir səyin göstərilməsini tələb edən tələbin müəyyən edilməsi üçün qanuna dəyişikliklərin edilməsi labüddür. ƏoU-lərin ümumtəhsil məktəblərində təhsil almasına imkan vermək üçün adekvat vasitələrin təmin edilməsi tələbini müəyyən etmək üçün də qanuna düzəlişlərin edilməsi ehtiyacı vardır.

Madde 25 – Səhiyyə

Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında qanunun 36-cı Maddəsi yalnız valideynlərin razılığı ilə profilaktik, diaqnostik və müalicəvi metod və preparatların istifadəsini nəzərdə tutur. “Könüllü və dərk edərək verilən razılıq” tələbinin daxil edilməsi üçün bu müddəaya dəyişiklik edilməlidir. 1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 14.1-ci Maddəsi ƏoŞ-lər üçün pulsuz peşəkar tibbi xidmətin müyəssərliyini nəzərdə tutur. Fərdi müstəqillik prinsipi razılıq olmadan tibbi müdaxilədən müdafiəni və səhiyyə xidmətinin könüllü və dərk edərək verilən razılıq əsasında təmin edilməsi tələbini dəstəkləyir. Bu səbəbdən də, əlilliyi olan şəxsin könüllü və dərk edərək verdiyi razılıq əsasında təmin olunan əsas dərman preparatlarının və müalicə növlərinin universal müyəssərliyini təmin edən müddəaların əhatə edilməsi üçün 1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akta düzəlişlərin edilməsi labüddür. ƏoŞ-lər üçün təmin olunan müalicənin onların könüllü və dərk edərək verdiyi razılığı ilə aparılmasını təmin etmək üçün digər müvafiq qanunlara, o cümlədən Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında Qanuna və Cinayət Məcəlləsinə dəyişikliklərin edilməsi və/və ya yenilərinin qəbul edilməsi tövsiyə olunur. Ümumi ictimai səhiyyə kampaniyalarının ƏoŞ-lər üçün müyəssərliyinin təmin edilməsi üçün Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında Qanuna düzəlişlərin edilməsi tövsiyə olunur.

Əməyin müdafiəsi haqqında qanunun 16-cı maddəsi müəssisə və təşkilatlarda sağlam və təhlükəsiz əmək şəraitinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. 31-ci Maddə sağlam və təhlükəsiz əmək şəraitini təmin etməməyə görə müəssisə və təşkilatları cərimə edir. 32-ci maddə də istehsalatda qəza halları və ya peşə xəstəliyi üzündən əmək potensialının davamlı itkisi və ya ölüm halları baş verdikdə müəssisə və təşkilatları cərimələndirir. Əlillik hallarının, o cümlədən uşaqlar və digər şəxslər arasında minimuma

¹⁹ UNICEF/Təhsildə innovasiyalar mərkəzi (tarix qeyd edilmir), Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlar üçün təhsil təminatına dair tədqiqat.

²⁰ UNICEF/Təhsildə innovasiyalar mərkəzi (tarix qeyd edilmir), Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlar üçün təhsil təminatına dair tədqiqat.

endirilməsi və ya profilaktikası üçün müvafiq qanunvericilik, o cümlədən peşə təhlükəsizliyi və sağlamlığı haqqında qanunlar hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

Tibbi sığortanın təmin edilməsində əlilliyi olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkilik hallarının qadağan edilməsi üçün tibbi sığorta haqqında qanuna düzəlişlər edilməlidir.

Maddə 26 – Reabilitasiya

1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akt ƏoŞ və ƏoU-lərin reabilitasiyası üçün dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən proqramları nəzərdə tutur. 14-cü maddə ƏoŞ və ƏoU-lər üçün fərdi reabilitasiya proqramlarını nəzərdə tutur. 14.2-ci maddə sağlamlıq və məşğulluq sahəsində reabilitasiya mərkəzlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur. 3-cü Fəsil (Maddələr 15-22) təhsil sahəsində reabilitasiya xidmətlərinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. 4-cü Fəsil (Maddələr 23-30) məşğulluq sahəsində reabilitasiya xidmətlərinin təmin edilməsini nəzərdə tutur. 6-cı fəsil (Maddələr 38-49) sosial xidmətlər sahəsində reabilitasiya xidmətlərini nəzərdə tutur.

1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akt ƏoŞ-lər və ƏoU-lərin reabilitasiyası üçün dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən proqramları nəzərdə tutur.

Peşə hazırlığı və reabilitasiya yönümlü xidmət və proqramlarda iştirakın könüllü əsasda olmasını təmin etmək üçün ölkəyə öz qanunvericiliyini təhlil etmək tövsiyə olunur. Erkən müdaxilə və həmyaşdın dəstəklənməsi kimi məsələləri əhatə etmək üçün ölkəyə müvafiq müddəaları müəyyən etmək də tövsiyə olunur.

Maddə 27 – İş və məşğulluq

Azərbaycana əlilliyi olan şəxslər üçün əmək bazarının müyəssərliyini təmin edən qanunvericilik müddəalarını tətbiq etmək tövsiyə olunur. Fərdi olaraq, Azərbaycan işə cəlb etmə və məşğulluq şərtləri, məşğulluğun davamlılığı, karyerada irəliləyiş və təhlükəsiz və sağlam iş şəraiti sahəsində əlillik üzündən aylı-seçkiliyi qadağan edən müddəaları müəyyən etməlidir. Bundan başqa, əlilliyi olan şəxslərin digərləri ilə bərabər əsasda ədalətli və bərabər iş şəraiti, o cümlədən eyni dəyərə malik iş üçün bərabər imkanlar, bərabər mükafatlandırma, sağlam və təhlükəsiz iş şəraiti, o cümlədən təqibdən müdafiə və şikayətlərin həll edilməsindən bəhrələnmək hüquqlarını müdafiə etmək üçün Azərbaycan müvafiq müddəaları müəyyən etməlidir.

Məşğulluq haqqında qanunun 6.2.1-ci Maddəsi bütün vətəndaşlar üçün digərləri ilə bərabər əsasda əlillik istisna olmaqla müxtəlif növ səbəblər üzündən ayrı-seçkiliyə yol vermədən məşğulluq üçün bərabər imkanları nəzərdə tutur, bu müddəaya düzəliş edilməlidir.

Məşğulluq haqqında qanunun 9-cu maddəsi ƏoŞ üçün ayrıca qaydada müəyyən edilmiş məşğulluğu və ixtisaslaşdırılmış peşə təlimini nəzərdə tutur. Ən səmərəli beynəlxalq təcrübələrə müvafiq olaraq bu müddədə təcrid edilmiş əmək bazarında deyil standart əmək bazarında müvafiq şəraitin yaradılması vasitəsilə ƏoŞ-lər üçün açıq məşğulluq imkanlarının müəyyən edilməsi üçün həmin müddəaya düzəliş edilməlidir.

Əmək məcəlləsinin 78 (2)-ci maddəsi müəssisələrdə iş yerlərinin ixtisara salınması zamanı əlilliyi olmayan şəxslərlə müqayisədə eyni bacarıqlara malik əlilliyi olan şəxslərə üstünlüyün verilməsini nəzərdə tutur. Bu müddəa ƏoŞ-lərin hüquqlarının müdafiə olunması məqsədilə atılan müsbət addımların bariz nümunəsi ola bilər. Lakin ƏoŞ-lərin öz vəzifə təlimatlarını adekvat qaydada yerinə yetirmələri üçün işverəndən onlar üçün müvafiq şəraitin yaradılmasını tələb edən müddəanın əlavə edilməsi vəziyyəti daha da yaxşılaşdıra bilər. Müvafiq şəraitin yaradılması öhdəliyinə riayət etmələri üçün işverənlər üçün kredit və ya qrantlar kimi həvəsləndirici mexanizmlərin müəyyən edilməsi də bu sahədəki vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına töhfə verə bilər.

Əlilliyi olan şəxslər üçün münasib olan sənət və peşə növləri siyahısının tamamilə ləğv edilməsi tövsiyə olunur.

Əlilliyi olan şəxslər üçün münasib olan sənət və peşə növləri siyahısının tamamilə ləğv edilməsi tövsiyə olunur.

1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 15-ci Maddəsi ƏoŞ-lər üçün təlim imkanlarının dövlət təminatını nəzərdə tutur. Bu maddə əlilliyi olan şəxslər üçün təhsil və təlim imkanlarının, o cümlədən ümumi texniki və peşə proqramları, məşğulluq xidmətləri və peşə və davamlı təlimlərin təminatını artırmaq üçün müvafiq düzəlişlər edilməklə daha da gücləndirilə bilər.

1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 23-cü maddəsi ƏoŞ-lər üçün məşğulluğun təmin edilməsi üçün xüsusi tədbirləri, o cümlədən müəssisələr üçün maliyyə yardımının təmin edilməsini nəzərdə tutur. Bu, ƏoŞ-lərin məşğulluğunu təşviq etmək üçün atılacaq müsbət addımların bariz nümunəsidir. Bu maddəni məşğulluq imkanlarında maraqlı olan əlilliyi olan şəxslərin reyestrinin yaradılmasını və onun dövlət və özəl müəssisələrə paylanılmasını nəzərdə tutan qanunvericiliyi qəbul etməklə möhkəmləndirmək olar.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il tarixli 213 sayılı Sərəncamınının 1.2-ci bəndi ilə ƏoŞ-lərin məşğulluğu üçün müəssisənin ölçüsündən asılı olaraq 3-5% civarı arasında dəyişən kvota müəyyən edilmişdir. Bu da ƏoŞ-lə üçün əmək bazarının müyəssərliyini artırmaq üçün atılan müsbət addımlardan biridir. Kvota öhdəliyinin yerinə yetirilməməsi üçün cərimə haqqının müəyyən edilməsini və kvota öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi nəticəsində əldə edilmiş vəsaitlərin əlilliyi olan şəxslərin peşə təlimi üçün istifadə edilməsini nəzərdə tutan qanunvericiliyi qəbul etməklə bu fərmanın təsirini daha da gücləndirmək olar.

1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 30-cu maddəsi özünə məşğulluğun müəyyən edilməsində ƏoŞ və ƏoU-lər üçün yardımın göstərilməsini nəzərdə tutur. Bu maddənin təsirini karyera seçimləri, gəlir əldə etmək üsulları və əlilliyi olan şəxslər üçün mövcud olan yardım növləri, o cümlədən fərdi məşğulluq imkanlarının təşviqi ilə bağlı məlumatların dövlət təminatına dair maddəni əlavə etməklə gücləndirmək olar.

Maddə 28 – Sosial müdafiə

Konstitusiyanın 38-ci Maddəsi hər bir şəxsin sosial müdafiə hüququnu nəzərdə tutur. 1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 4, 5 və 7-ci maddələri ƏoŞ və ƏoU-lərin sosial müdafiəsi məsələlərini əhatə edir. Sosial sığorta haqqında qanunun 3, 4 və 6-cı Maddələri əlillik üzündən sosial sığortanın təmin edilməsini nəzərdə tutur. Əmək pensiyaları haqqında qanunun III-cü Fəslə (11-13-cü maddələr) fiziki və əqli əlillik halında əlilliyə görə əmək təqaüdünü nəzərdə tutur. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında qanunun 1-ci maddəsi valideynləri 1-ci və 2-ci qrup əlilləri olan uşaqları valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar kimi müəyyən edir. Bu müddəə ayrı-seçkiliyi şərtləndirir və ona müvafiq qaydada düzəliş edilməlidir.

■ **Konstitusiyanın 38-ci Maddəsi hər bir şəxsin sosial müdafiə hüququnu təmin edir.**

ƏoŞ və ƏoU-lər üçün münasib şəraitin təmin edilməsi üçün 1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akta düzəliş etmək tövsiyə olunur. Bundan başqa, qanunda ƏoŞHK-nin 28-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş bütün təminatların, o cümlədən münasib qida, su, geyim və yaşayış şəraitinin əlillik üzündən ayrı seçkiliyə yol vermədən təmin edilməsinin müəyyən edilməsi üçün qanunvericilik yenidən təhlil edilməlidir. 28-ci maddənin müddəaları da sosial xidmətlər haqqında qanun layihəsində müvafiq qaydada əhatə oluna bilər.

Maddə 29 – Siyasi və ictimai həyatda iştirak

Konstitusiyanın 54-cü maddəsi siyasi həyatda iştirak etmək hüququnu nəzərdə tutur. 55-ci maddə isə hər bir vətəndaşın dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququnu təmin edir. 56-cı maddə səs vermə hüququnu tanıyır. Seçki məcəlləsi bütün ƏoŞ-lərin müstəqil qaydada və ya istədikləri şəxsin yardımı ilə səs vermə hüququnu təmin etmək üçün tədbirləri nəzərdə tutur (Maddə 104). Məcəllə həm də səsvermə ilə bağlı bütün proseduraların, məkanların və materialların tam müyəssərliyini təmin etmək üçün tədbirləri nəzərdə tutur (Maddə 17). Mülki xidmətlər haqqında qanun ƏoŞ-lərin dövlət qulluqçuları qismində iştirakını və dəstəklənməsini nəzərdə tutur (19 və 23-cü maddələr).

ƏoŞ-lərin dövlət tərəfindən təmin olunan maliyyə və digər növ dəstək vasitəsilə yerli, regional və milli səviyyələrdə hüquq və maraqlarını təmsil etmək üçün onların təşkilatlar təsis etmək və idarə etmək hüququnu təmin etmək məqsədilə qanunvericiliyin qəbul edilməsi tövsiyə olunur.

Maddə 30 – Mədəni həyat, istirahət, asudə vaxt və idman fəaliyyətlərində iştirak

Konstitusiyanın 51-ci maddəsi bütün vətəndaşlar üçün yaradıcı fəaliyyətlərin azadlığını nəzərdə tutur. 40-cı maddə hər bir şəxsin mədəni həyatda iştirak etmək hüququnu təmin edir. 30-cu maddə hər bir şəxsin əqli mülkiyyət hüququnu nəzərdə tutur. Fiziki təlim və idman fəaliyyətləri haqqında qanun ƏoŞ və ƏoU-lər üçün fiziki hazırlıq və idman xidmətlərinin dolğun müyəssərliyini təmin edir.

Mədəni həyatda iştirak etmək hüququ digər aspektlər ilə yanaşı işarələr dilinin və karlar mədəniyyətinin aydın şəkildə tanınıb tanınmamasını və dəstəklənib dəstəklənməməsini və müəllif hüququnun qorunmasının səsli, kitablar kimi mədəniyyət materiallarının müəssərliyini məhdudlaşdırıb məhdudlaşdırmamasını araşdırmağı tələb edir.

Mədəni həyatda iştirak etmək hüququ *digər aspektlər ilə yanaşı* işarələr dilinin və karlar mədəniyyətinin aydın şəkildə tanınıb tanınmamasını və dəstəklənib dəstəklənməməsini və müəllif hüququnun qorunmasının səsli kitablar kimi mədəniyyət materiallarının müəssərliyini məhdudlaşdırıb məhdudlaşdırmamasını araşdırmağı tələb edir.²¹ Məlumatların qorunması haqqında Qanunun 13-cü maddəsində qeyd edilir ki, məlumat resurslarının sahibkarı və ya mülkiyyətçisi istifadəçi hüquqlarını əsasız məhdudlaşdırmaya bilər. Bunun səsli kitablar kimi mədəniyyət materiallarının müəssərliyini məhdudlaşdırıb məhdudlaşdırmaması aydın deyil. Əqli mülkiyyət haqqında qanunda ƏoŞ-lərin mədəni, istirahət və asudə vaxt hüquqlarından bəhrələnmək imkanlarının məhdudlaşdırılmadığına əmin olmaq üçün ölkəyə həmin qanunu yenidən nəzərdən keçirmək təklif olunur. Yuxarıda qeyd edilən kimi eşitmə əlilliyi olan şəxslər üçün işarələr dilinin rəsmi qaydada tanınması üçün Azərbaycana müvafiq qanunvericiliyi qəbul etmək tövsiyə olunur.

Maddə 31 – Məlumatın toplanılması və statistik məlumatlar

Konstitusiyanın 32-ci Maddəsi özəl həyat hüququnu müdafiə edir.

Əlilliyi olan şəxslərin şəxsi həyatının, xüsusilə tibbi qeydlərinin və digər şəxs məlumatlarının məxfiliyini təmin etmək üçün qanun ilə müəyyən edilmiş müdafiəni konkret olaraq nəzərdə tutan qanunvericiliyin, o cümlədən məlumatın qorunmasına dair qanunvericiliyin qəbul edilməsi tövsiyə edilir.

Vaşinqton qrupunun əhalinin siyahıya alınması zamanı istifadə olunan əlilliyə dair altı sualını əhalinin siyahıya alınmasına daxil etmək üçün ölkəyə statistik məlumatlara dair qanunvericiliyini yenidən nəzərdən keçirmək tövsiyə olunur: 1. Eynəkdə olduğunuz zaman belə görməkdə çətinlik çəkirsinizmi?

2. Eşitmə aparatı taxdığınız zaman belə eşitməkdə çətinlik çəkirsinizmi? 3. Gəzədikdə və ya pilləkənləri qalxdıqda çətinlik çəkirsinizmi? 4. Yadda saxlamaq və ya fikrinizi cəmləşdirmək ilə bağlı çətinlik çəkirsinizmi? 5. Yuyunarkən və ya geyinarkən (özünə qulluq zamanı) çətinlik çəkirsinizmi? 6. Öyrəşdiyiniz dildən istifadə edərək insanlarla ünsiyyət qurarkən çətinlik çəkirsinizmi (misal üçün digərlərini anlamaqda və ya digərlərinə nəyisə izah etməkdə)?²²

Dövlət Statistika Komitəsindən ƏoŞHK-nin hər aspekti üzrə, o cümlədən ƏoQ-lər və ƏoU-lər ilə bağlı təfərrüatlı məlumatları toplamağı tələb edən müddəaları əhatə etmək üçün statistika haqqında qanunvericiliyə düzəliş edilməlidir. Məlumat cinsi mənsubiyyət, yaş, əlillik növü (fiziki, sensor, intellektual və əqli), etnik mənşə və müvafiq olaraq şəhər/kənd əhalisi üzrə bölünməlidir. Bu statistik məlumatların ƏoŞ-in istifadəsi üçün uyğun qaydada yayılmasını təmin edən müddəalar da müəyyən edilməlidir.

²¹ İnsan hüquqları üzrə ali komissarlıq (2010), Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının monitorinqi, Nyu-York /Cenevrə 2010-cu il.

²² Əlillik statistikası üzrə Vaşinqton qrupu: BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının monitorinqi.

Dövlət Statistika Komitəsindən ƏoŞHK-nin hər aspekti üzrə, o cümlədən ƏoQ-lər və ƏoU-lər ilə bağlı təfərrüatlı məlumatları toplamağı tələb edən müddəaları əhatə etmək üçün statistika haqqında qanunvericiliyə düzəliş edilməlidir.

Maddə 33 – Milli icra və monitoring

ƏoŞHK-nin 32 (2)-ci Maddəsinə müvafiq olaraq insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqatı üzrə milli təşkilatların statusu və fəaliyyətinə dair Paris Prinsiplərini nəzərə almaq üçün Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) haqqında qanunun 5-ci maddəsinə müvəkkilin müstəqilliyinin təminatı baxımından düzəliş edilməlidir.²³ Ombudsman aparatı ƏoŞHK-nin icrasının təşviqi, müdafiəsi və monitoringi üçün müstəqil monitoring platforması qismində müəyyən edildikdən, bu rolun dəqiq olaraq özündə nələri ehtiva etdiyini müəyyən edən qanuna tabeli aktlar hazırlanmalıdır. Fərdi olaraq, 33 (2)-ci maddəyə müvafiq olaraq təsis edilmiş orqan aşağıdakıları təmin etməlidir:

- ƏoŞHK-da və digər müvafiq beynəlxalq standartlarda əks etdirilmiş öhdəliklərə əsasən əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının təşviqinin və müdafiəsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müvafiq dövlət orqanlarına tövsiyələri təqdim etmək.
- Mövcud və ya layihə mərhələsində olan qanunvericiliyin ƏoŞHK-yə uyğunluğu ilə bağlı təklif və müşahidələri təqdim etmək.
- Təyin edilmiş əlaqələndirici şəxs, əlaqələndirici mexanizm və əlilliyi olan fərdi şəxslər, o cümlədən əlilliyi olan uşaq və gənclər, əlilliyi olan qadınlar və milli azlıqlar və əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları (ƏŞT) ilə sıx iş münasibətlərini qurmaq;
- BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları Komitəsi ilə əlaqələr qurmaq, müvafiq olduqda komitəyə məlumat təqdim etmək və komitə ilə görüşmək.
- ƏoŞHK-də əks etdirilmiş hüquq və öhdəliklərin təşviq edilməsi üçün əlilliyi olan şəxslər, dövlət orqanları və ümumi ictimaiyyət arasında maarifləndirici və digər təşviqat və təlim yönümlü tədbirləri həyata keçirmək.
- ƏoŞHK-yə aidiyyəti olan bütün məsələlərə dair təlimatları müvafiq hökumət orqanları ilə birgə dərc etmək.
- Qanunvericiliyin ƏoŞHK-nin müddəalarına uyğunluğunu monitoring etmək.
- Tematik məsələlər üzrə ictimai dinləmələri/təhlilləri təşkil etmək.

Bundan başqa, ƏoŞHK-yə uyğunluğun prioritet məsələ olaraq müəyyən edilməsi Azərbaycanın siyasi və maliyyə öhdəliklərinin ünvanlandırılması deməkdir. Bu səbəbdən də, ƏoŞHK-yə əsasən monitoring funksiyasını adekvat qaydada yerinə yetirmək üçün Azərbaycana İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil Aparatının insan və maliyyə resurslarını artırmaq tövsiyə olunur. Bu məsələni həll etmək üçün qanunvericiliyə müvafiq müddəanın daxil edilməsi labüddür.

Vətəndaş cəmiyyətinin, xüsusilə də ƏoŞ-lərin və onları təmsil edən təşkilatların gender perspektivləri də daxil olmaqla monitoring prosesinə və monitoring hesabatlarının hazırlanmasına cəlb edilməsini təmin etmək üçün qanunvericiliyin qəbul edilməsi tövsiyə olunur. 33 (3)-cü maddənin məqsədinə nail olmanın ən əlverişli yolu 33(1) və 33(2)-ci maddələrə müvafiq olaraq təyin edilmiş orqanlar və ümumilikdə vətəndaş cəmiyyəti arasında vasitəçi rolunu oynayacaq “ƏoŞHK üzrə istinad qrupunu”

²³ Qeyd edilməli məsələlər – Milli İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil Aparatının (MİHM) büdcəsini Dövlət təsdiq edir – bu qurum nə dərəcədə dövlətdən asılı deyil? İnsan hüquqları üzrə müvəkkilin növbəti dövr üçün yenidən təyin edilməsi ehtimalı üzündən İHAK hal-hazırda MİHM-nin “A” statusunu təhlil edir. Şikayətlər yenidən hökumətə ötürülür – ona görə də nə qədər müstəqildir?

və ya əlilliyi olan şəxslərin və onları təmsil edən təşkilatların “Alyansını” yaratmaq ola bilər. 33 (3)-cü maddəyə müvafiq olaraq öz öhdəliklərini yerinə yetirərkən bu istinad qrupu əlillik sektorunda aydın şəkildə müəyyən edilmiş strukturların yaradılması və bu sektorda monitoringin aparılmasına əhatəli və əlaqələndirilmiş yanaşmanın tətbiqinin təmin edilməsi zamanı müxtəlif növ əlilliklərdən əziyyət çəkən şəxslər, o cümlədən xüsusi olaraq təcrid edilmiş şəxslər və onların təmsil edən təşkilatlar ilə çalışmalıdır. Bu istinad qrupu və ya alyans əlilliyi olan şəxslər tərəfindən idarə edilməli və onlardan ibarət olmalıdır. Üzvlüyə müxtəlif qrup əlillikləri olan şəxslər daxil olmalıdır. Xüsusi diqqət əlilliyi olan qadınların, uşaqların və gənclərin qrupun fəaliyyətinə fəal qaydada cəlb olunmasının və orada təmsil olunmasının təmin edilməsinə yetirilməlidir.

Maddə 33 üzrə effektiv çərçivənin hazırlanmasının və icra və monitoring ilə bağlı uğurlu nəticələrin dəstəklənməsi üçün aşağıdakı tərəflər arasında ardıcıl toplantılar keçirilməlidir:

- ƏoŞHK üzrə istinad qrupu, əlaqələndirici şəxs və əlaqələndirmə mexanizmi.
- ƏoŞHK üzrə istinad qrupu və milli monitoring mexanizmi.
- ƏoŞHK üzrə istinad qrupu, əlaqələndirici şəxs və milli monitoring mexanizmi.

Bu toplantılar aşağıdakılara imkan verməlidir:

- Milli səviyyədə Maddə 33 üzrə dolğun, əhatəli və əlaqələndirilmiş çərçivənin hazırlanması;
- ƏoŞHK-nin öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üzrə irəliləyişlərin müzakirə və təhlil edilməsinin dəstəklənməsi;
- Monitoring ilə bağlı irəliləyişlərin müzakirə və təhlil edilməsinin dəstəklənməsi;
- Effektiv icra və monitoring ilə bağlı faktiki və potensial maneələrin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması;
- Əlillik və ümumilikdə insan hüquqları üzrə kommunikasiya fəaliyyətlərinin daha aydın kanallarının yaradılması;
- Əlillik və insan hüquqları sahəsində müxtəlif sektorlar üzrə potensialın və təcrübənin gücləndirilməsi;
- Əlilliyi olan şəxslərin cəlb edilməsi və iştirakı üçün dolğun mühitin təmin edilməsi.
- Müvafiq olaraq bu kimi toplantılar milli və yerli səviyyələrdə əlilliyi olan bütün şəxslərin bütün insan hüquqlarından dolğun və bərabər əsasda bəhrələnməsinin təşviq, müdafiə və təmin edilməsinə və onların ləyaqətinə hörmətin təşviq edilməsinə əlaqələndirilmiş yanaşmanın tətbiq edilməsinə imkan verə bilər.

ƏoŞHK üzrə öhdəlikləri yerinə yetirərkən əlaqələndirici şəxs, əlaqələndirmə mexanizmi və milli monitoring mexanizmi aşağıdakı fəaliyyətlərin həyata keçirilməsində bu istinad qrupu ilə birgə fəaliyyəti təmin etməlidirlər:

- Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər arasında ƏoŞHK üzrə məlumatlılığı artırmaq;
- ƏoŞHK üzrə öhdəliklər ilə tanış olmaq, ƏoŞHK-da əks etdirilmiş hüquqların əlilliyi olan şəxslər üçün yerli səviyyədə nə demək olduğunu dərk etmək və bu öhdəlikləri münasib yolla yerinə yetirmək;

- Əlilliyi olan şəxslərin təcrübələrinin əks olunduğu əhatəli qanunvericilik və siyasət kontekstini və həmin kontekstlərin əlilliyi olan şəxslərin təcrübələrinə təsirini aydın şəkildə anlamaq.

Qanunvericilik təhlilinin əsas nəticələri

Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktları Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin insan hüquqlarının müdafiəsi üçün dayanıqlı bazanı təmin edir. Lakin qanunvericiliyin ƏoŞHK-ya tam uyğunluğunu təmin etmək üçün əhəmiyyətli hüquqi islahatların həyata keçirilməsi tələb olunur. ƏoŞ-lərə və onların hüquqlarına aktuallığını itirmiş, təcridi şərtləndirən tibbi yanaşmanın deyil inkluziv yanaşmanın tətbiq edilməsi məqsədilə ən səmərəli beynəlxalq təcrübələri tətbiq etmək və ƏoŞHK ilə dəstəklənən əlilliyin sosial modelini əhatə etmək üçün bir çox müddəalara dəyişikliklərin edilməsi tələb olunur. Bundan başqa, hazırkı qanunvericilik çərçivəsindəki boşluqları aradan qaldırmaq üçün əlavə qanunvericiliyin hazırlanmasına və qəbul edilməsinə ehtiyac vardır.

B. Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün xidmətlər

İcraçı tərəfdaş olan Beynəlxalq Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyəti ilə bağlı bir çox məsələlərə dair kəmiyyət üzrə göstəriciləri toplamaq üçün tədqiqat həyata keçirmişdir. Respondentlər ehtimala yol verməyən, məqsədyönlü nümunəmə üsullundan istifadə edilərək seçilmişdir. İlk olaraq sorğu 16-64 yaşlı müxtəlif növ əlilliyi olan 500 nəfər arasında keçirilmişdir. Həmin şəxslərdən 203-ü sensor məhdudiyəti olan (görmə məhdudiyəti olan-125 və eşitmə məhdudiyəti olan -78), 196-sı fiziki əlilliyi olan və 101-i əqli əlilliyi olan şəxslər idi. Nümunələrin paylanması geniş çeşidli rəylərin təmin edilməsinə və müxtəlif yaş kateqoriyalarının daxil edilməsinə imkan vermişdir (16-25 yaşlı, 25-45 yaşlı, 45-65 yaşlı). Bu məlumat cinsi mənsəbiyyət və şəhər/kənd əraziləri üzrə bölünmüşdür. Sonradan isə, sorğuya əlavə 250 respondent, o cümlədən 10-15 yaşlı 100 ƏoU-lər və 0-9 yaşlı 150 əlilliyi olan uşaqların valideynləri qoşulmuşdur.

Bundan başqa, milli tərəfdaş ƏoŞ-lər ilə işləyən mütəxəssislərdən müsahibə almaqla keyfiyyət üzrə göstəriciləri toplamışdır.

Məlumat aşağıdakı hissələrdə ümumiləşdirilmişdir.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanları

Sorğunun nəticələrinə görə 0-9 yaşlı ƏoU-lərin valideynlərinin 44%-i xüsusi müalicə və tibbi xidmətlərdən qismən istifadə etmək imkanlarına malik olduqlarını (34%-i qismən, 22%-i tam istifadə imkanlarına malik olduqlarını bildirmişdirlər, 96%-i eşitmə məhdudiyətləri olan şəxslərdir), valideynlərin 62%-i uşaqlarının xüsusi reabilitasiya xidmətlərindən istifadə imkanlarının olmadığını, 64%-i ucuz dərman preparatlarından istifadə imkanına malik olmadıqlarını və 97%-i icmada ev əsaslı və digər növ dəstək xidmətlərindən istifadə imkanlarının olmadığını bildirmişdir. Valideynlərin 93%-i qeyd etmişdir ki, müəllimlərin, psixoloqların və sosial işçilərin dəstəyindən bəhrələnmə bilmək uşaqlarının həyatlarını asanlaşdırma bilər.

Bu məlumatdan aydın olur ki, xüsusi müalicə və tibbi xidmətlər yalnız eşitmə məhdudiyətləri olan uşaqlar üçün adekvat səviyyədədir və görmə, fiziki və ya əqli əlillikləri olan uşaqların bu kimi xidmətlərdən

istifadə imkanları kifayət səviyyədə deyil. Məlumatdan o da aydın olur ki, bütün növ əlilliklər üçün xüsusi reabilitasiya xidmətlərindən istifadə imkanları qeyri-adekvatdır, lakin eşitmə əlilliyi olan uşaqlar üçün istifadə imkanları qismən təmin edilmişdir. Xüsusi cihazlar, ucuz dərman preparatları, dövlət dəstəyi, o cümlədən bütün növ əlilliklər üçün ev əsaslı qayğı xidmətləri və məsləhətləşmələrdən istifadə imkanları qeyri-adekvatdır.

Bundan başqa, keyfiyyət üzrə göstəricilərin əldə edilməsi məqsədilə milli tərəfdaş tərəfindən müsahibə olunan mütəxəssislərin verdiyi məlumata görə bir neçə tibbi reabilitasiya mərkəzləri mövcuddur. Lakin buna baxmayaraq, bəzi əlillik növləri fiziki terapiya və ya psixoloq müdaxiləsi ilə müalicəni tələb edir. Digər mütəxəssis isə xüsusilə Bakının hüdudlarından kənarında reabilitasiya mərkəzlərinin az sayda olmasını və onların müyəssərliyinin regionlarda artırılmasının labüdlüyünü vurğulamışdır. Digər mütəxəssislər isə ixtisaslaşdırılmış reabilitasiya avadanlıqlarının olmamasını qeyd etmişdir.

ƏoŞ-lərin öz hüquq və imtiyazları barədə məlumatlılığına gəldikdə isə, mütəxəssislər qeyd etmişdir ki, ümumilikdə eşitmə məhdudiyətləri olan şəxslər hökumət tərəfindən eşitmə cihazlarının paylanması barədə agah deyillər. Həmçinin onlar televiziya kanallarında subtitrlərin verilməsinin nəzərdə tutulduğu barədə də məlumatlı deyillər. Fiziki əlilliyi olan şəxslər hökumət tərəfindən ciddi fiziki əlillikləri olan şəxslərə əlil arabalarının verilməsi barədə məlumatlı deyillər. ƏoŞ-lər öz hüquqları barədə məlumatlı olmadıqlarından onlar öz hüquqlarının həyata keçirilməsini necə tələb etməyi bilmirlər.

ƏoU-lərin valideynləri müvafiq məlumat barədə və ya uşağın əlil olub olmamasını necə söyləmək barədə məlumatlı deyillər, bu isə erkən müdaxiləni çətinləşdirir.

Səhiyyə xidmətlərinin müyəssərliyində olan digər maneələrə reabilitasiya üzrə mütəxəssislər, sosial işçilər və psixoloqlar kimi mütəxəssislərin məhdud sayda olması və ƏoŞ-lər üçün səhiyyə xidmətlərinin qeyri-adekvat səviyyədə olması daxildir.

Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün təhsil xidmətlərinin müyəssərliyi

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 2011-ci il üzrə rəsmi məlumatlarına görə 7750 əlilliyi olan uşaq evdə, 1105-i xüsusi məktəblərdə və 2664-ü xüsusi internat məktəblərində təhsil alır. Ona görə də, məktəb yaşlı əlilliyi olan uşaqların əksəriyyəti təhsildən təcrid olunmuşdur, təhsil alanların böyük hissəsi isə təhsili uşaqlardan təcrid olunaraq alırlar.

Keyfiyyət üzrə göstəricilərə əsasən 10-15 yaşlı ƏoŞ-lərin yalnız 29%-i orta təhsil məktəblərində təhsil aldığı halda, 44%-i xüsusi internat məktəblərində, 17%-i ev şəraitində təhsil alır, 10%-i isə heç bir təhsil almır. Ümumtəhsil sistemində cəlb edilməmiş uşaqlara siz əlilliyi olan uşaqlar ilə birgə təhsil almaq istərdinizmi sualı verilmişdir və uşaqların 61%-u bu sualı mənfi cavablandırmışdır. Əksər hallarda (62%-də) əlilliyi olmayan uşaqlarla təhsil almaq istəməməyin əsas səbəbi “sinif yoldaşlarının onları ələ salması qorxusu” olmuşdur. Növbəti əsas səbəb orta təhsil məktəblərinin qeyri-müyəssərliyi olmuşdur (24%). Bu məlumatdan aydın olur ki, ƏoU-lərin orta təhsil sistemindən istifadə imkanları qeyri-adekvatdır və əsas səbəblər cəmiyyətdə olan davranış ilə bağlı maneələrdən və orta təhsil məktəblərinin fiziki müyəssərliyindən qaynaqlanır.

0-9 yaşlı ƏoU-lərin valideynlərinin yarısından bir az çoxu (52%-i) bildirmişdir ki, ƏoU-lərin onlar üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi internat məktəblərində təhsil alması tərciyə olunur. İrəli sürülmüş səbəblər uşağın standart məktəbdə təhsil alma potensialı (37%) və sinif yoldaşları tərəfindən əldə salınma qorxusu (13%) ilə bağlı idi. Bu məlumatdan aydın olur ki, ƏoU-lərin orta təhsil sistemindən istifadə imkanları sahəsindəki maneələr orta təhsil məktəblərində müvafiq şərait və resursların olmaması və digər tələbələrin davranışlarından qaynaqlanan maneələr ilə bağlıdır.

Məktəb yaşlı ƏoU-lər üçün məktəbin müəssərliyi sensor əlilliyi olan uşaqlar üçün daha adekvat səviyyədədir, görmə məhdudluğu olan uşaqların 68%-i, eşitmə əlillikləri olan uşaqların isə 100%-i məktəbə çıxışa malikdir. Lakin fiziki və əqli əlillikləri olan uşaqların təhsildən istifadə imkanları maneəsiz deyil, fiziki əlilliyi olan uşaqların 39%-i, əqli əlilliyi olan uşaqların isə 60%-i təhsildən istifadə imkanlarına malik olmadıqlarını qeyd etmişdirlər. Bu, hökumət tərəfindən əlilliyi olan uşaqlar, xüsusilə təcridə ən çox həssas olan uşaqlar, fərdi olaraq fiziki və ya əqli əlillikləri olan uşaqlar üçün təhsildən istifadə imkanlarının təmin edilməsi ehtiyacını vurğulayır.

Məktəb təhsilinin 17 yaşadək icbari olmasına baxmayaraq 16-64 yaşlı ƏoŞ-in yalnız 34%-i orta təhsili bitirdiklərini və yalnız 13%-i əlavə təhsildən bəhrələndiklərini bildirmişdirlər. Sorğuya cəlb olunanların əksəriyyəti təcrid edilmiş məkanda (66%-i) təhsil almışdır və təhsil üçün xüsusi imtiyaz və ya endirimlərdən bəhrələnmək imkanına malik olmamışdılar (76%). Sorğuya cəlb olunanların əksəriyyəti (46%-i) qeyd etmişdir ki, onların təhsil almaq istəmələrinin əsas səbəbi işləmək üçün münasib peşəyə yiyələnməkdir. Sorğuya cəlb olunanların əksəriyyəti təhsil müəssisələrində təhsil mühitinin ƏoŞ-lərin xüsusi ehtiyaclarına cavab verib verməməsi sualına cavab olaraq qeyd etmişdirlər ki, onların ehtiyacları fərdiləşdirilmiş təhsil proqramları, müəllimlər üçün xüsusi təlimlər, xüsusi tədris metodları, uyğunlaşdırılmış kurikulum, dərsliklərin və xüsusi olaraq təchiz edilmiş sinif otaqlarının müəssərliyi aspektindən təmin edilməmişdir. Bu məlumat əlilliyi olan şəxslərin təhsil xidmətlərində istifadə imkanlarının olmamasını və təcrid edilmiş təhsilin üstünlük təşkil etməsini vurğulayır. Bu məlumat əsasında o da məlum olur ki, ƏoŞ-lər işləmək üçün təhsil almaq istəyirlər, lakin bu məqsədə nail olmaq üçün onların təhsil sistemindən istifadə imkanlarını məhdudlaşdıran müxtəlif ətraf mühitdən və cəmiyyətdən qaynaqlanan maneələr vardır.

Bundan başqa, keyfiyyət üzrə məlumatların əldə edilməsi üçün yerli tərəfdaş tərəfindən müsahibə olunan mütəxəssislərin fikrincə heç bir əlillik növü təhsil almaq üçün maneə yaratmamalıdır. Yalnız ətraf mühit, davranış və cəmiyyətdən qaynaqlanan maneələr ƏoU-lərin təhsildən istifadə imkanlarını məhdudlaşdırır. Onların fikrincə məhz orta təhsil sistemi ƏoU-lər üçün daha inkluziv olmaq üçün uyğunlaşdırılmalıdır. Bu, Azərbaycanın qanunvericilik çərçivəsinə ibtidai, orta və əlavə təhsil müəssisələrində inkluziv təhsilin təmin edilməsi tələbini daxil etməklə təkmilləşdirilə bilər. İcmada, müəllimlər, şagirdlər və valideynlər arasında davranışdan qaynaqlanan maneələr kimi digər maneələr məlumatlılığın artırılması yolu ilə aradan qaldırıla bilər. Təhsil müəssisələrinin, eləcə də xidmət və infrastrukturun fiziki müəssərliyi təkmilləşdirilməlidir. ƏoU-lərin təhsili üçün maliyyə yardımını təmin edilməlidir. ƏoU-lər üçün müvafiq şəraitin yaradılması üçün məktəb kurikulumları yenidən nəzərdən keçirilməlidir və müəllimlər müvafiq qaydada təlimləndirilməlidirlər. ƏoU-lər üçün dərsliklərdən və internetdən istifadə imkanları yaxşılaşdırılmalıdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq təcrübənin əksinə olaraq bəzi mütəxəssislər hesab edirlər ki, ailə əsaslı təhsil və təcridi şərtləndirən digər təhsil üsulları tərciyə olunmalıdır. Onlar təklif edirlər

ki, sensor əlillikləri olan uşaqlar üçün xüsusi məktəblər haqqında məlumat daha geniş miqyasda paylanılmalıdır.

Azərbaycanda ƏoŞ-lərin sosial müdafiə xidmətlərindən istifadə imkanları

Keyfiyyət üzrə göstəricilər sorğusuna əsasən ƏoU-lərin əksər hissəsinə qulluq valideynlər (0-9 yaşlı ƏoU-lərin 96%-i və 10-15 yaşlı ƏoU-lərin 99%) və nənə, baba, bacı və qardaş kimi digər ailə üzvləri tərəfindən göstərilir. 0-9 yaşlı ƏoU-lər adından çıxış edən respondentlərin əksəriyyəti bildirmişdir ki, tələbatın ən çox olduğu sosial yardım növlərinə maliyyə yardımı (69%), ƏoU-lərin ailələrinin bir birlərini dəstəkləyə bilməsi üçün onlar arasında əlaqələr şəbəkəsi (23%) və həm uşaq, həm də valideyn üçün psixoloji yardım və dəstək (23%) daxildir. 16-64 yaşlı ƏoŞ-lər üçün də maliyyə yardımı ən önəmli tələbdir (81%), sonra isə səhiyyə məntəqəsində müalicə (32%) və məşğulluğun dəstəklənməsi (28%) gəlir.

Bu məlumat nəticəsində məlum olmuşdur ki, sorğu ilə əhatə edilmiş 250 ƏoU-lərin əksəriyyəti xüsusi müəssisələrə cəlb edilməmişdir, bu isə müsbət göstəricidir. Bu məlumat əsasında o da məlum olmuşdur ki, bütün qruplardan olan respondentlər arasında maliyyə yardımı ən çox arzu olunan sosial yardım növüdür. ƏoU-lərin ailələri digər ƏoU-lərin ailələrindən dəstək alarkən yardımın, eləcə də həm ƏoU-lər, həm də onları valideynləri üçün psixoloji dəstəyin təmin edilməsində maraqlıdırlar. Yetkin ƏoŞ-lər məşğulluq imkanlarından istifadə etmək üçün yardım almaqda maraqlıdırlar.

0-9 yaşlı ƏoU-lərin əksəriyyəti yaşayış təminatları (95%) və ya icma daxilində şəxsi yardım da daxil olmaqla ailə əsaslı məişət və ya digər növ yardım xidmətlərinə dair dövlət proqramlarından bəhrələnmir. Lakin əlilliyi olan şəxslərin əksəriyyəti, o cümlədən eşitmə məhdudyyətləri olan uşaqların 100%-i, fiziki əlilliyi olan uşaqların 75%-i və əqli əlilliyi olan uşaqların 65%-i pensiya təminatlarından bəhrələnilir. Lakin görmə məhdudyyəti olan uşaqların yalnız 22%-i pensiya təminatlarından bəhrələnilir. Bu isə Azərbaycanda görmə məhdudyyəti olan uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş pensiya təminatlarının mövcudluğunun və müəssərliyinin təmin edilməsinə ehtiyacın olduğunu vurğulayır.

16-64 yaşlı ƏoŞ-lərə gəldikdə isə onların əksəriyyəti (76%) yaşayış təminatına dair dövlət proqramlarından istifadə imkanına malik deyildir, bütün əlillik kateqoriyaları üzrə görmə əlilliyi olan şəxslər bu təminatdan ən geniş istifadə imkanına malikdir (yalnız 29%-i). Bu şəxslərin əksəriyyəti (59%-i) dolğun pensiya təminatlarından istifadə imkanına malikdir, görmə əlilliyi olan şəxslər digər növ əlillikləri olan şəxslərdən geridə qalırlar, onların yalnız 31%-i bu təminatlardan istifadə imkanına malikdirlər. Bu şəxslərin təxminən üçdə bir hissəsi qismən istifadə imkanlarına malikdir (28%-i), mövcud olan məlumatlara görə bu şəxslərin 12%-i isə istifadə imkanına malik deyil, ən çox məhrumyyətlərə qalanlar isə görmə əlilliyi olan şəxslərdir (34%). Bu, ev təminatına dair dövlət proqramlarının ƏoŞ-lər üçün müəssərliyini artırmaq üçün onların qiymətləndirilməsi və uyğunlaşdırılması ehtiyacını, eləcə də diqqətin görmə əlilliyi olan şəxslərin pensiya təminatlarından istifadə imkanlarına yetirilməsi ehtiyacını vurğulayır.

Azərbaycanda digər xidmətlərin ƏoŞ üçün müəssərliyi

Keyfiyyət göstəriciləri üzrə sorğunun nəticələrinə görə 16-64 yaşlı ƏoŞ-lərin əksəriyyəti işsizdirlər (74%). İşləməməyin ən çox qeyd olunan iki səbəbinə sağlamlıq imkanlarının məhdud olması (42) (bu isə o

deməkdir ki, bu kateqoriyadan olan insanlar məşğulluq imkanları ilə təmin edildikdə belə prosesdə iştirak etmək iqtidarında deyillər) və iş imkanlarından istifadədən bəhrələnməkdə çətinliklərin olması (29%) daxildir. Sorğu keçirilən zaman işsiz olan respondentlərin 47%-i işləmək və ya işə qayıtmaq arzusunda olduqlarını bildirmişdirlər. ƏoŞ-lər hesab edirlər ki, əmək bazarına daxil olmaq üçün iki ən əsas element ixtisas ehtiyacı (22%) və məşğulluq imkanlarına dair məlumatların müyəssərliyi (17%) ehtiyacıdır. İşləyən ƏoŞ-lərin 62%-i daimi əsasda çalışdıqlarını, 61-i evdən uzaq məsafədə yerləşən müəssisələrdə çalışdıqlarını, 32%-i isə evə yaxın məsafədə yerləşən müəssisədə çalışdıqlarını bildirmişdirlər.

Bu məlumatdan məlum olur ki, ƏoŞ-lərin məşğulluqdan istifadə imkanları ilə təmin edilməsi Azərbaycan hökuməti üçün prioritet məsələ olmalıdır. Xüsusi diqqət iş imkanları haqqında məlumatın müyəssərliyinin yaxşılaşdırılmasının dəstəklənməsinə yetirilməlidir.

Bundan başqa, milli tərəfdaş tərəfindən müsahibə olunan mütəxəssislərin rəyinə əsasən Azərbaycanda ƏoŞ-lərin məşğulluğu sahəsində bir çox maneələr mövcuddur. Buraya həm açıq bazar (inteqrasiya olunmuş), həm də qapalı məşğulluq imkanlarının (təcrid edilmiş, Sovet dövründə ƏoŞ-lər üçün xüsusi zavodlar mövcud idi,) məhdud olması, münasibətdən qaynaqlanan maneələr, o cümlədən işverənin ƏoŞ-lərin bacarıqlarına güvənməməsi və ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələr, o cümlədən bina və nəqliyyat vasitələrindən istifadə imkanlarının olmaması daxildir.

Mütəxəssislər təklif etmişdirlər ki, kvotalar, sığorta, vergidən azadolmalar və güzəştli kreditlər kimi stimullar ƏoŞ-lərin işə cəlb edilməsi məqsədilə işverənləri həvəsləndirmək üçün istifadə oluna bilər. Onlar həm də ƏoŞ-lərin işə cəlb olunmasını təmin etmək üçün prioritetləri, fərdi olaraq əsas təhsili, peşə təlimini və ixtisaslaşmanı xüsusi olaraq vurğulamışdılar.

Bəzi mütəxəssislər ƏoŞ-lər üçün yaradılmalı (qapalı məşğulluq) xüsusi məşğulluq imkanlarının tərciyə olunmasını qeyd etmişdirlər, lakin beynəlxalq təcrübədə bu yanaşmaya üstünlük verilmir. Digər mütəxəssislər ƏoŞ-lərin səbəb və digər oxşar əşyaları toxuya biləcəyi ev əsaslı səxslərin bərpa edilməsini təklif etmişdirlər. Müsahibəyə cəlb edilmiş mütəxəssislərin əksəriyyəti Azərbaycanda üstünlük təşkil edən münasibəti nümayiş etdirərək bildirmişdirlər ki, ƏoŞ-lər üçün müəyyən iş yerləri saxlanılmalıdır, bu yanaşma Azərbaycan hökumətinin özündə ƏoŞ-lər üçün müvafiq peşələr siyahısını ehtiva edən Direktivində müəyyən edilmiş yanaşmanı möhkəmləndirmişdir. Bu, *ilk öncə* ayrı-seçkiliyi şərtləndirir və həvəsləndirilməməlidir. ƏoŞ-lər adekvat şərait ilə təmin edilərək istədikləri işi yerinə yetirmək imkanına malik olmalıdırlar və "xüsusi" və təcrid edilmiş məşğulluq ilə məhdudlaşdırılmayaraq açıq əmək bazarında iş öhdəliklərini yerinə yetirmək imkanına malik olmalıdırlar. Məşğulluğu çətinləşdirən amil əlillik deyil, cəmiyyətdə mövcud olan maneələr, o cümlədən ətraf mühit və münasibətdən qaynaqlanan maneələrdir. Əlilliyin tibbi və ya xeyirxahlığı nəzərdə tutan modeli öz aktuallığını itirmişdir və bu model əlilliyin hüquq əsaslı sosial modeli ilə əvəz edilməlidir.

Sorğunun nəticələrinə əsasən əlilliyi olan şəxslərin əksəriyyəti (53%) televiziya proqramları, filmlər, muzeylər, kitabxanalar, teatrlar və digər mədəni fəaliyyətlərdən adekvat formatda istifadə etmək imkanlarına malik deyillər, görmə imkanları məhdud şəxslər (73%) ən böyük çətinliklərə məruz qalırlar, onlardan sonra isə əqli əlilliyi olan şəxslər (67%) gəlir. Bundan başqa, əlilliyi olan şəxslərin əksəriyyəti

(92%) kommunikasiya texnologiyaları və sistemləri, o cümlədən internet kimi yeni məlumat vasitələrindən istifadə imkanlarına malik deyillər. Eşitmə məhdudiyətləri olan şəxslər nəqliyyat vasitələrindən istifadə imkanına malik deyillər, digər kateqoriyalardan olan əlilliklərdən əziyyət çəkən şəxslər (46%) isə nəqliyyat vasitələrindən qismən istifadə imkanlarına malikdirlər.

Bu məlumat hökumət tərəfindən ƏoŞ-lərin, xüsusilə görmə əlilliyi olan şəxslərin mədəni həyatdan adekvat formatda istifadə imkanları ilə təmin edilməsinə ehtiyacın olduğunu vurğulayır. Hökumət həm də idman və turist məntəqələrindən və İKT vasitələrindən istifadə imkanlarının təmin edilməsi məsələsini də həll etməlidir. Xüsusilə eşitmə əlilliyi olan şəxslər üçün nəqliyyat infrastrukturunun müəssərliyi də yaxşılaşdırılmalıdır.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün nəzərdə tutulan xidmətlər ilə bağlı əsas nəticələr

Azərbaycanda eşitmə əlilliyi olan uşaqlar üçün xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətləri, ƏoU-lər üçün başlanğıc mərhələsində olsa da inkluziv təhsil imkanları və ƏoŞ-lərin və ƏoU-lərin deinstitutionlaşdırılması meyilləri kimi bir çox mükəmməl xidmətlər mövcuddur. Lakin səhiyyə xidmətlərinin müəssərliyi kifayət qədər məhduddur və bu xidmətlərin, eləcə də təhsil və sosial xidmətlərin müəssərliyi məsələsinə xüsusi diqqətin yetirilməsi lazımdır. Hal-hazırda ƏoŞ-lər üçün məşğulluq xidmətləri olmadığından bu növ xidmətlərin müəssərliyinin təmin edilməsi ehtiyacı özünü kəskin şəkildə büruzə verir.

C. Azərbaycanda əlilliyin sosial modeli

İcraçı tərəfdaş olan Beynəlxalq Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi tərəfindən Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinə dair geniş çeşidli məsələlər ilə bağlı keyfiyyət göstəriciləri üzrə məlumatların toplanılması məqsədilə sorğu həyata keçirilmişdir. İlk öncə sorğu müxtəlif növ əlillikləri olan 16-64 yaşlı şəxsləri əhatə etmişdir. Bu şəxslərdən 203-ü (125 nəfər görmə imkanları məhdud olan şəxslər, 78 nəfər isə eşitmə imkanları məhdud şəxslər olmuşdur) sensor əlilliyi olan, 196-sı fiziki əlilliyi olan və 100-ü əqli əlilliyi olan şəxslər olmuşdur. Əldə edilmiş məlumat cinsi mənsubiyyət və şəhər/kənd əraziləri üzrə bölünmüşdür. Sonrakı mərhələdə 250 respondent, o cümlədən 10-15 yaşlı 100 ƏoU-lər və 0-9 yaşlı ƏoU-lərin 150 valideyni sorğuya əlavə olaraq cəlb edilmişdir.

Azərbaycanda əlilliyin inkişaf meyilləri

Ölkənin uşaq və yetkin yaşlılar arasında son zamanlarda aşkarlanmış əlillik hallarına aid 2008, 2009 və 2010-cu illər üzrə rəsmi statistik məlumatlarına görə, əlilliyin dörd əsas səbəblərinə qan dövranı sisteminin xəstəlikləri, sinir sistemi xəstəlikləri, əqli əlilliklər və zədələr, zəhərlənmə və digər xarici faktorlar aiddir.

750 respondentin cəlb olunduğu sorğunun nəticələrinə görə respondent ƏoŞ və ƏoU-lər əsasən kişi xeylaqları olmuşdur (16-64 yaşlı ƏoŞ-lərin 60%-i, 10-15 yaşlı ƏoU-lərin 68%-i, 0-9 yaşlı ƏoU-lərin 70%-i). Respondent ƏoŞ-in və ƏoU-in əksəriyyəti Bakı Abşeron ərazinin sakinləri olmuşdur (16-64 yaşlı ƏoŞ-lərin 57.6%-i, 0-9 yaşlı ƏoU-lərin 60.7%-i). Lakin 10-15 yaşlı ƏoU-lərin 55%-i Bakı-Abşeron ərazisindən kənarında yaşayanlar olmuşdur. Respondentlərin əksəriyyəti bildirmişdir ki, əlillik üzrə təqaüd ailə gəlirinin əsas mənbəyidir (0-9 yaşlı (ƏoU-lərin 88%-i və 16-64 yaşlı ƏoŞ-lərin 97%-i),

respondentlərin 11%-i isə məvacibin və ya məşğulluq sayəsində əldə edilən gəlirin əsas mənfəət mənbəyi olduğunu bildirmişdir. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün məşğulluq imkanları mövcud deyil. Yetkin respondentlərin əksəriyyəti (94%) müəssisələrdə deyil, öz ailələri və qohumları ilə yaşayırlar. Bu isə o deməkdir ki, ƏoŞ-lərin müstəqil qaydada yaşamaları və icmaya cəlb edilmələri üçün adekvat müəssərlik təmin edilməmişdir. Yetkin respondentlərin 46%-i subay, 48%-i isə evli olmuşdur. Bu məlumatdan məlum olur ki, ƏoŞ-lərin nikah qurmaq hüquqlarının təmin edilməsində böyük maneələr mövcud ola bilər, çünki Azərbaycan üzrə orta nikah qurma göstəricilərinə istinad etdikdə bu, evlənməmə hallarının çox yüksək göstəricisidir.

Azərbaycanda əlilliyin ağırlıq dərəcələri və səbəbləri

Hər üç yaş qrupundan olan respondentlər arasında fiziki əlilliyi olan şəxslər üstünlük təşkil etmişdir. İcraçı tərəfdən bu qrupları "lokomotiv sistemlərinin istənilən hissəsinin itkisindən və ya disfunk-siyasından əziyyət çəkənlər" (0-9 yaşlı ƏoU-lərin 38%-i, 10-15 yaşlı ƏoU-lərin 45%-i və yetkin ƏoŞ-lərin 37%-i) adlandırmışdır. Bütün kateqoriyalarda sensor əlilliyi olan şəxslər növbəti ən böyük qrupa mənsub idilər, hər üç kateqoriyada görmə əlilliyi olan şəxslərin sayı eşitmə əlilliyi olan şəxslərin sayını üstələmişdir. Əqli əlilliyi olan şəxslərin sayı 0-9 yaşlı ƏoU-lərin 25%-dən yetkin ƏoŞ-lərin 20%-dək və 10-15 yaşlı ƏoU-lərin 5%-dək dəyişirdi. Bu tendensiya sorğunun nümunələnməsinin nəticəsi ola bilər.

Keyfiyyət göstəriciləri üzrə sorğunun nəticələrinə əsasən ƏoU-lər adından çıxış edən respondentlərin əksəriyyəti bildirmişdir ki, onların əlilliyi anadan olan dövrdən və ya uşaqlıq dövründən müşahidə olunur (0-9 yaşlı ƏoU-lərin valideynlərinin 81%-i və 10-15 yaşlı ƏoU-lərin 83%-i). 16-64 yaşlı ƏoŞ-in 58%-i bildirmişdir ki, onların əlillikləri uşaqlıq dövründən və ya anadan olduqları dövrdən müşahidə olunur, 10%-i isə əlilliyi qəza və ya hərbi münaqişə nəticəsinə əldə etmişdir.

Bu məlumat bir çox ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da bütün yaş qruplarında əlilliyin əsas səbəbi olan uşaqlıq dövrü əlilliklərinin qarşısını almaq üçün erkən müdaxilələr ehtiyacını xüsusi olaraq vurğulayır. Uşaqlıq dövrü əlilliyin ən çox baş verdiyi dövr olduğundan bu dövr əlilliyin ümumi göstəricisini azaltmaq üçün ən geniş imkanları təmin edir.

Azərbaycanda 0-9 yaşlı ƏoU-lərin əlilliyinin ağırlığına gəldikdə isə respondentlər əlilliyin ağırlığının artdığını bildirmişdirlər (respondentlərin 35%-i əlilliklərinin olduğunu və ya fəaliyyət qabiliyyətlərini qismən itirdiklərini, 34%-i ağır əlilliklərinin olduğunu və ya fəaliyyət qabiliyyətlərini tam itirdiklərini və 32%-i fəaliyyət qabiliyyətlərinin məhdud və ya zəif olduğunu bildirmişdirlər). 10-15 yaşlı ƏoU-lərin əlilliklərinin ağırlığında azalmanın müşahidə edildiyi bildirilmişdir (54%-i müəyyən dərəcədə əlilliklərinin olduğunu və ya fəaliyyət qabiliyyətlərini qismən itirdiklərini, 25%-i ağır formada əlilliklərinin olduğunu və ya fəaliyyət qabiliyyətlərini tam itirdiklərini və 21%-i fəaliyyət qabiliyyətlərinin məhdud) və ay zəif olduğunu bildirmişdir).

Bu məlumatdan məlum olur ki, ƏoU-lərin 30%-i ağır əlillikdən və ya fəaliyyət qabiliyyətinin tam itirilməsindən əziyyət çəkir, ƏoU-lərin 27%-nin fəaliyyət qabiliyyəti çox məhdud və ya zəifdir, 45%-i isə fəaliyyət qabiliyyətini müəyyən dərəcədə itirmişdir. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycanda əlilliyin ağırlıq dərəcəsi kifayət qədər yüksəkdir²⁴, ƏoU-lərin 57%-nin fəaliyyət qabiliyyəti çox məhduddur və ya tam itirilmişdir.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin üzləşdikləri maneələr

ƏoŞHK-nin Giriş hissəsinin (e) bəndində qeyd olunur ki, əlillik əlilliyi olan şəxslər arasındakı ünsiyyətdən və onların cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakını çətinləşdirən münasibət və ətraf mühit ilə bağlı maneələrdən qaynaqlanır. Bu, cəmiyyətdə mövcud olan maneələrə deyil əlilliklərə yönəlmiş əlilliyin tibbi və ya xeyriyyəçilik modelini deyil, artıq normaya çevrilmiş əlilliyin sosial modelinin beynəlxalq arenada qəbul edilməsini bir daha vurğulayır. Ətraf mühitdən qaynaqlanan bəzi maneələr ƏoŞHK-nin müəssərlik haqqında 9-cu Maddəsində əks etdirilmişdir, belə ki, bu maddə (a) binalar, yollar, nəqliyyat və digər açıq və qapalı mühit vasitələri, o cümlədən məktəblər, yaşayış məkanı, səhiyyə məntəqələri və iş yerləri və (b) informasiya, kommunikasiya və digər xidmətlər, o cümlədən elektron xidmətlər və fəvqəladə hallar üzrə xidmətlər vasitəsilə ƏoŞ-lərin üzləşdiyi müəssərlik ilə bağlı maneələrin müəyyən edilməsini və aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər onların cəmiyyətə digərləri ilə bərabər əsasda iştirak etməsini çətinləşdirən münasibətdən qaynaqlanan maneələr ilə üzləşirlər. 250 nəfərin əhatə olunduğu keyfiyyət göstəriciləri üzrə sorğu nəticəsində məlum olmuşdur ki, 10-15 yaşlı ƏoU-lər(2/22), eləcə də 0-9 yaşlı ƏoU-lər arasında (4/22) damğalanma və ayrı-seçkilik halları aşağı səviyyədə olmuşdur. Sorğu nəticəsində o da məlum olmuşdur ki, məlumat əlillik növləri üzrə bölündükdə elə də əhəmiyyətli dəyişikliklər müşahidə olunmamışdır. 10-15 yaşlı ƏoU-lər üzrə məlumat kənd/şəhər ərazisi üzrə bölündükdə önəmli dəyişikliklər müşahidə olunmamışdır. Lakin 0-9 yaşlı ƏoU-lər üzrə məlumata gəldikdə, digər regionlar ilə müqayisədə Bakı-Abşeron ərazisində damğalanma və ayrı-seçkilik halları daha dərin kök salmışdır.

Bu məlumatdan məlum olur ki, ictimaiyyətin ƏoŞ-lər və onların cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirak etmək hüquqları üzrə maarifləndirilməsi xüsusilə də Bakı şəhərində prioritet məsələ olmalıdır. Bu, Azərbaycanda hələ də geniş yayılmış ƏoŞ-lərə qarşı damğalanma və ayrı-seçkilik hallarının aradan qaldırılmasına yardım edər. Digər ölkələrdə tanınmış şəxslərin cəlb olunduğu kampaniyalar ƏoŞ-lərin üzləşdikləri davranışdan qaynaqlanan maneə və damğalanma hallarının aradan qaldırılmasında çox uğurlu olmuşdur. Misal üçün, Yeni Zelandiyanın Dövlət Əqli Sağlamlıq Nazirliyi tərəfindən son zamanlarda televiziya, mətbuatda və internet vasitələrində tanınmış idman ulduzlarının iştirak etdiyi ictimaiyyətin məlumatlandırılması kampaniyası həyata keçirilmişdir və kampaniya münasibətdən qaynaqlanan depressiyanı şərtləndirən maneələrin aradan qaldırılmasına hədəflənmişdir. Kampaniya böyük uğurla başa çatdırılmışdır.²⁵

²⁴ ÜST-nin Ümumdünya əlillik hesabatı (2011), Fəsil 2 səh. 35. Əlillikdən əziyyət çəkən uşaqların sayına dair göstəricilər əlilliyin tərəfindən və ölçüsündən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Qlobal xəstəliklər yükü göstəricisinə əsasən "orta və ya ağır formada əlilliyi" olan 0-14 yaşlı uşaqların sayı 93 milyondur (5.1%), onlardan 13 milyonu (0.7%) ağır formada əlillikdən əziyyət çəkir.

²⁵ www.depression.org.nz

Bundan başqa, keyfiyyət üzrə göstəricilərin əldə edilməsi üçün icraçı tərəfdaş tərəfindən müsahibə olunan mütəxəssislərin rəyinə əsasən Azərbaycanda ƏoŞ-lər bir çox münasibətdən qaynaqlanan maneələr ilə üzləşirlər. Bəzi mütəxəssislər Azərbaycanda geniş yayılmış damğalanma və neqativ stereotipləri şərtləndirən ƏoŞ-lərə qarşı qeyri-tolerant münasibətlərin olmasını qeyd etmişdir. Bu, ƏoŞ-lərin özünə inam hissəsinə mənfi təsir edir və öz bacarıqlarına güvənmələrinə imkan vermir. Digər mütəxəssislər isə təcrid olunmanın ƏoŞ-lərə olan təsiri haqqında danışmışdır. Fərdi olaraq, əqli əlilliyi olan şəxslər öz vəziyyətləri üzündən sosial təcridə daha çox həssasdırlar. ƏoŞ-lərə qarşı cəmiyyətdən qaynaqlanan damğalanma ilə paralel olaraq formalaşan sosial təcrid vəziyyətin yaxşılaşmasına səbəb olmur və ƏoŞ-lərin bərpa olmasının və vəziyyətlərinin idarə olunmasının bir hissəsi olaraq digərləri ilə ünsiyyət qurmalarına mane ola bilər.

ƏoŞ-lərin cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakını çətinləşdirən ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələrə nəqliyyat, binalar, yollar, məktəblər, yaşayış məntəqələri, səhiyyə məntəqələri və iş məkanları kimi tikili mühitlər, eləcə də informasiya, kommunikasiya və digər növ xidmətlər, o cümlədən elektron xidmətlər və fəvqəladə hallar üzrə xidmətlər ilə bağlı maneələr daxildir. Keyfiyyət göstəricilərinə dair məlumat əsasən Azərbaycanda tikili mühitindən qaynaqlanan maneələr sensor və fiziki əlillikləri olan şəxslərə xüsusilə təsir edir. Mütəxəssislər hər iki kateqoriyadan olan insanların üzləşdikləri nəqliyyat ilə bağlı çətinliklərə, o cümlədən liftlər, avtobuslar kimi nəqliyyat infrastrukturunun qeyri-adekvat müəssərliyinə, əlil arabalarının məhdud sayda olmasına və ictimai yerlərin müəssərliyində olan ümumi çətinliklərə istinad etmişdirlər. Həm sorğu nəticələrinə, həm də müsahibə olunmuş mütəxəssislərin rəyinə görə, məlumatın müəssərliyi ilə bağlı ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələrə xüsusilə ƏoŞ-lər üçün nəzərdə tutulmuş sosial müdafiə tədbirləri və təminatları (respondentlərin 67%-i), o cümlədən xüsusi avadanlıqlar haqqında məlumatların qeyri-adekvat qaydada yayılması daxildir. Bundan başqa, ƏoŞ-lərin informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından, o cümlədən internetdən istifadə imkanları məhduddur, bu isə ƏoŞ-lərin öz ehtiyacları haqqında digərlərini məlumatlandırmasını və ƏoŞ-lərin cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakına imkan verən müvafiq vasitələrdən bəhrələnməsini çətinləşdirir. Sorğu ƏoŞ-lərin valideynlərinin üzləşdikləri çətinlikləri də vurğulamışdır, valideynlərin əksəriyyəti tərəfindən qeyd edilmişdir ki, uşaqların əlilliyi üzündən onlar işləyə bilmirlər (64%). Mütəxəssislər tərəfindən qeyd edilmişdir ki, ƏoŞ və onların ailələri üçün maliyyə təminatları çox aşağı səviyyədədir. Bu, ƏoŞ-lərin cəmiyyətdə dolğun və effektiv iştirak etmək istədikdə üzləşdikləri maliyyə aspekti ilə bağlı maneələri vurğulayır. Valideynlərin əksəriyyəti (74%) qeyd etmişdir ki, onlar işlədikləri təqdirdə əldə edəcəkləri gəlirdən məhrum olmaqla yanaşı, uşaqlarının əlilliyi üzündən böyük vəsaitlər xərcləməyə məcbur olurlar.

Digər maliyyə aspektləri ilə bağlı maneələrə ƏoŞ-lərin, xüsusilə əlilliyi olan gənclərin iş imkanlarından istifadədə üzləşdikləri çətinliklər, o cümlədən bu sahədə müvafiq qanunvericiliyin olmaması, ƏoŞ-lərin işləmək üçün bərabər imkanlarının olmaması və ƏoŞ-ləri işə götürmək üçün stimulların olmaması daxildir, bu isə ƏoŞ-lərin öz ailələrindən və dövlətdən asılılığının artmasına səbəb olur ki, bu da onların özünə inam hissəsinə böyük təsir göstərir.

Bu, ƏoŞHK-da təşviq olunan əlilliyin sosial modelini tətbiq etmək və ƏoŞ-lərin dolğun və effektiv iştirakını çətinləşdirən Azərbaycan cəmiyyətindəki münasibətdən və ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələri aradan qaldırma ehtiyacını vurğulayır. Bu həm də ƏoŞ-lərin bütün insan hüquqlarının bir birindən asılılığını da vurğulayır. Əgər biz ƏoŞ-lərin məşğulluqdan istifadə edərkən üzləşdikləri

çətinliklərə illüstrasiya vasitəsilə istinad etsək, vəziyyətə aşağıda sadalanan faktorlar təsir edir: -ƏoŞ-lərin işə çatmasını çətinləşdirən nəqliyyatın qeyri-adekvat müyəssərliyi; ƏoŞ-lərin, xüsusilə də fiziki və ya sensor əlilliyi olan şəxslərin binalara girişini çətinləşdirən binaların qeyri-adekvat müyəssərliyi; hüquqlar və məşğulluq imkanları haqqında məlumatların əldə edilməsini çətinləşdirən məlumat və kommunikasiya texnologiyalarının qeyri-adekvat müyəssərliyi və ƏoŞ-lərin iş təkliflərini ilk olaraq almaqlarını çətinləşdirən ƏoŞ-lərə qarşı damğalanma və ayrı-seçkiliyi şərtləndirən münasibətdən qaynaqlanan maneələr.

Mütəxəssislərin və sorğu respondentlərinin qeyd etdikləri digər maneələrə Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün mövcud səhiyyə xidmətlərinin qeyri-adekvat səviyyəsi, bu sahədə çalışan mütəxəssislərin olmaması və ƏoŞ-in öz hüquqlarını və hüquqlarını necə tələb etməyi bilməməsi faktı, eləcə də ƏoŞ-lərin inkluziv təhsildən istifadə etdikdə üzləşdikləri çətinliklər daxildir.

Azərbaycanda əlilliyin sosial modeli ilə bağlı əsas nəticələr

Azərbaycanda əlilliyin ən geniş yayılmış növü fiziki əlilliklərdir, sonra isə sensor və əqli əlilliklər sıralanır. Azərbaycanda əlilliklərin əksəriyyəti doğumdan və ya uşaqlıq dövründən qaynaqlanır. Ona görə də, Azərbaycanda əlilliyin əksər növlərinin qarşısının alınmasını təmin etmək üçün erkən müdaxilələrin tətbiq edilməsinə təcili ehtiyacın olması özünü kəskin şəkildə büruzə verir. Əlilliyin digər səbəblərinə qəza halları daxildir. Bu səbəbdən də, peşə təhlükəsizliyi və sağlamlığı, eləcə də tikili mühitdə potensial təhlükələrin qarşısının alınması prioritet sahələr olmalıdır. Azərbaycanda əlilliyin ağırlığı kifayət qədər yüksəkdir, mövcud məlumata görə əlilliklərdən əziyyət çəkənlərin 57%-nin fəaliyyət qabiliyyəti məhduddur və ya fəaliyyət qabiliyyətini tam itirmişdir. Tədqiqat nəticələrini müqayisə etmək üçün ölkə üzrə rəsmi müqayisəvi statistik məlumatlar mövcud deyil.

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər onların cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakını çətinləşdirən münasibətlərdən qaynaqlanan maneələr ilə üzləşirlər. Geniş ictimaiyyətin ƏoŞ-lər və onların cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirak etmək hüquqları barədə məlumatlandırılması xüsusilə Bakı şəhərində prioritet məsələ olmalıdır. ƏoŞ-lərin cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakını çətinləşdirən ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələr xüsusilə sensor və fiziki əlilliyi olan şəxslərə təsir edir. Liftlər, avtobuslar kimi nəqliyyat infrastrukturunun qeyri-adekvat müyəssərliyi, əlil arabalarının məhdud sayı və ictimai yerlərin müyəssərliyində ümumi çətinliklərin aradan qaldırılması prioritet məsələ kimi müəyyən edilməlidir. Məlumatların qeyri-adekvat qaydada paylanması məsələsinin ƏoŞ-lər üçün müəyyən edilmiş sosial müdafiə tədbirlərinə və təminatlarına, o cümlədən xüsusi avadanlıqlara xüsusi diqqət yetirərək həll edilməsi də digər prioritetlər sırasına daxil edilməlidir. ƏoŞ-lər cəmiyyətdə dolğun və effektiv şəkildə iştirak etməyə çalışdıqları zaman bir sıra maliyyə yönümlü maneələr ilə də üzləşirlər. Bu səbəbdən də, Dövlət bu məsələni həll etmək üçün ƏoŞ-lər və onların ailələri üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə təminatlarının həcmi artırılmalıdır. ƏoŞ-lər, xüsusilə əlilliyi olan gənclər üçün iş imkanlarının müyəssərliyinin təmin edilməsi də prioritet məsələ kimi müəyyən edilməlidir.

4. Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlar

Fiziki, sensor, intellektual və ya əqli əlilliyi olan uşaqlar dünya uşaqları arasında ən çox təcridə məruz qalanlardır və onlar insan hüquqlarından dolğun şəkildə bəhrələnməkdə çox ciddi maneələr ilə üzləşirlər. Digər uşaqlarla müqayisədə onların məktəbdə olmaq ehtimalı daha aşağıdır, onlar ehtiyacları olduqları səhiyyə xidmətlərindən istifadə etməkdə çətinlik çəkirlər və zorakılıq, sui-istifadə və istismar hallarına daha həssasdırlar. Əlilliyi olmayan həmyaşıdları ilə müqayisədə onların ailə mühitində böyüməkdən məhrum edilməsi ehtimalı daha yüksəkdir. Bir çox hallarda maneə əlilliyin özü yox, əlilliyi olan uşaqların gündəlik həyatlarında üzləşdikləri sosial, mədəni, davranış və fiziki amillərdən irəli gələn maneələrdir. Əlillik hallarının yüksək səviyyədə olmasına səbəb olan faktorların əksəriyyətinin qarşısını almaq mümkündür və buraya irsi əlilliklər, qida pozğunluğu, uşaqlıq dövrü xəstəlikləri, sanitariya şəraitinin və təmiz suyun olmaması və qəza halları daxildir.²⁶ Əlilliyin profilaktikası üçün imkanların olmasına baxmayaraq, əlilliyi olan uşaqların sayı yüksəkdir. Qlobal miqyasda 200 milyon uşaq, yəni dünya gənclərinin 10%-i əlillik ilə anadan olur və ya 19 yaşına çatmamış əlil olur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə əlilliyi olan uşaqların 90%-i məktəb təhsilindən bəhrələnmir.²⁷

Azərbaycanda 59 207 uşaq əlilliyi olan uşaqlar kimi qeydiyyatda alınmışdır²⁸. Keyfiyyət göstəriciləri üzrə sorğunun nəticələrinə görə ƏoU-lər adından cavab verən respondentlərin əksəriyyəti bildirmişdir ki, əlilliyin əsas səbəbi doğumdan və ya uşaqlıq dövründən qaynaqlanır. (0-9 yaşlı ƏoU-lərin valideynlərin 81%-i və 10-15 yaşlı ƏoU-lərin 83%-i). Bu məlumat Azərbaycanda bütün yaş qruplarında əlilliyin ən geniş yayılmış səbəblərindən olan uşaqlıq dövründən yaranan əlillik hallarının qarşısını almaq üçün erkən müdaxilələrin tətbiq edilməsi ehtiyacını vurğulayır.

Soniyirmi il ərzində qlobal dünyada əlilliyi olan şəxslərə, fərdi olaraq uşaqlara diqqət gücləndirilmişdir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

- Özündə əlilliyə xüsusi istinadı (Qeyri-ayrı-seçkilik haqqında maddə) və xüsusi olaraq əlilliyi olan uşaqların hüquq və ehtiyaclarına həsr edilmiş ayrıca maddəni (23) ehtiva edən Uşaq Hüquqları haqqında konvensiyası.
- Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları Konvensiyası ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və əlilliyi olan uşaqların ev, icma, səhiyyə xidmətləri, mədəni fəaliyyətlər və həyatın digər aspektlərində dolğun iştirak etmək hüquqlarının tanınmasına aparən yolu müəyyən edir.²⁹

Azərbaycan tərəfindən həm Uşaq hüquqları konvensiyasının, həm də Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının ratifikasiya edilməsi hökumətin əlilliyi olan uşaqların hüquqlarını müdafiə etməkdə maraqlı olmasını vurğulayır. Azərbaycanın beynəlxalq öhdəlikləri əlilliyi olan uşaqların həyatına təsir edən əsas sahələrdə qanunvericilik çərçivəsi, o cümlədən əlilliyi olan uşaqlara qarşı ayrı seçkiliyi qadağan edən 1992-ci il tarixli Əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında Akt və bir çox sahələrdə əlilliyi olan uşaqların müdafiəsini təmin edən uşaq hüquqları haqqında qanun kimi qanunvericilik ilə möhkəmləndirilmişdir. Bundan başqa, əlilliyi olan uşaqların Azərbaycan cəmiyyətindən təcrid olunmasına yol verməyərək daha adekvat səviyyədə ümumtəhsil sisteminə və ailə həyatına cəlb edilməsi məqsədi ilə həyata keçirilən 2006-2015-ci illəri

²⁶ UNICEF-in İnnoçenti tədqiqat mərkəzi (2007), Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının təşviq edilməsi, İnnoçenti icmalı 13.

²⁷ UNICEF-in İnnoçenti tədqiqat mərkəzi (2007), Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının təşviq edilməsi, İnnoçenti icmalı 13.

²⁸ Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi.

²⁹ UNICEF-in İnnoçenti tədqiqat mərkəzi (2007), Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının təşviq edilməsi, İnnoçenti icmalı 13.

əhatə edən De-institutlaşdırma və alternativ qayğıya dair Dövlət Proqramı və Inkluziv təhsil haqqında dövlət proqramı layihəsi kimi bir sıra mükəmməl proqramlar mövcuddur.

Bu, çox uğurlu başlanğıc nöqtəsidir. Lakin qanunvericilik və siyasət sahələrindəki önəmli nailiyyətlərə baxmayaraq, əlilliyi olan uşaqların həyatına təsir kifayət qədər məhdud olmuşdur. Əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarını ödəmək üçün siyasi iradənin olmasına baxmayaraq əlillik haqqında məlumatlar dolğun deyil və büdcə ayırmaları, potensialın zəif olması, davamsız icra və proseduralar ilə bağlı maneələr üzündən xidmətlərin təminatı sahəsində bir çox boşluqlar vardır.

Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqların hüquqlarını adekvat qaydada müdafiə etmək üçün görüləsi hələ bir çox işlər vardır. De-institutlaşdırma haqqında proqramın olmasına baxmayaraq, müəssisələrdə hələ də 2600 ƏoU-lər yaşayır, onların əksəriyyəti kimsəsiz deyildir³⁰. Dövlət tərəfindən adekvat vasitələr və dəstək ilə təmin edildikləri təqdirdə öz uşaqlarının qayğısına qala biləcək həmin uşaqların ailələrini dəstəkləmək üçün bir çox işlərin görülməsinə ehtiyac vardır, bu isə uşaqlar üçün icma əsaslı xidmətlərin əhəmiyyətini xüsusi olaraq vurğulayır. Bundan başqa, ƏoŞHK-yə tam uyğunluğun təmin edilməsi üçün qanunvericilik çərçivəsinə yuxarıda daha təfərrüatı ilə təsvir edilmiş dəyişikliklərin edilməsinə ehtiyac vardır. Fərdi olaraq, əlilliyi olan uşaqlar üçün inkluziv təhsil prinsipinin qüvvəyə minməsinə təmin edən müddəaları əhatə etmək üçün təhsil haqqında qanuna düzəlişlərin edilməsi tövsiyə edilmişdir. Bu qanuna inkluziv təhsil hüququnu təsdiq edən, müəssər binaların tikilməsini, adekvat kurikulumları, inteqrasiya olunmuş məktəblərdə ƏoU-lərin qəbul edilməsi üçün müvafiq qaydada təchizatın olmasını, işarələr dili və/və ya Brayl əlifbası üzrə ixtisaslaşmış müəllimlərin, o cümlədən əlilliyi olan müəllimlərin işə cəlb edilməsini, təhsilin bütün səviyyələrində çalışan peşəkarların və işçi heyətin təlimləndirilməsini və ƏoU-lər üçün inkluziv təhsilə dair milli proqramın həyata keçirilməsi üçün kifayət həcmdə maliyyə və insan resurslarının ayrılmasını təmin edən (təhsil büdcəsinin müəyyən faizinin ƏoŞ-lərin inkluziv təhsilə cəlb edilməsini təmin etmək üçün ayrılması yanaşması tətbiq oluna bilər). Azərbaycana həm də bütün əlilliyi olan uşaqların ƏoŞHK-nin 7 (1)-ci maddəsinə müvafiq olaraq digər uşaqlarla bərabər əsasda xüsusilə aşağıdakı sahələrdə bütün insan hüquqlarından və fundamental azadlıqlardan dolğun qaydada bəhrələnməsini təmin etmək üçün lazımı təbirləri görmək tövsiyə edilmişdir: ayrı-seçkilik, təhsil, iş fəaliyyəti, peşə təhlükəsizliyi və sağlamlığı, istismar, müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq, hərəkətlilik və peşə təlimi. Bu həm də o deməkdir ki, ƏoU-lər üçün münasib vasitələrin təmin edilməsi bütün müvafiq qanunlarda müəyyən edilməlidir.

Yerli icraçı tərəfindən toplanılmış ilkin məlumat Azərbaycanda xidmət təminatının bəzi sahələrində əlilliyi olan uşaqların bir sıra xüsusi həssas qruplarını müəyyən etmişdir. Bu məlumat Azərbaycanda görmə imkanları məhdud uşaqlar üçün pensiya təminatlarının mövcudluğu və müəssərliyi məsələsinin həll edilməsinə ehtiyacın olduğunu vurğulamışdır. Məlumatdan məlum olmuşdur ki, xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətlərinin müəssərliyi yalnız eşitmə imkanları məhdud və ya heç olmayan uşaqlar üçün adekvat səviyyədədir, görmə, fiziki və əqli əlilliyi olan uşaqlar üçün isə bu xidmətlərin müəssərliyi qeyri-adekvatdır. ƏoU-lərin valideynləri müvafiq məlumatlara və ya uşaqların əlil olub olmamasının müəyyən edilməsi haqqında informasiyaya malik deyillər, bu isə erkən müdaxilələrin tətbiq edilməsini çətinləşdirir. Bu məlumatdan o da məlum olmuşdur ki, ƏoU-lərin orta təhsil sistemindən istifadə imkanları qeyri-adekvatdır və bunun əsas səbəbləri cəmiyyətdə

³⁰ Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 2010-cu il tarixli hesabatı.

münasibətdən qaynaqlanan maneələr və orta təhsil məktəblərinin fiziki müyəssərliyi ilə bağlıdır. Bu məlumatdan həm də məlum olmuşdur ki, ƏoU-lərin valideynlərinin münasibəti, eləcə də ümumtəhsil məktəblərində mövcud olan münasib vasitələrin məhdud olması və digər tələbələrin münasibəti ƏoU-lərin ümumtəhsil məktəblərindən istifadəsinin məhdudlaşdıran digər amillər ola bilər. Bu, dövlət tərəfindən əlilliyi olan uşaqların, xüsusilə fiziki və ya əqli əlilliyi olan uşaqlar kimi müəyyən edilmiş təcridə ən çox həssas olan uşaqların təhsildən istifadə imkanlarının təcili olaraq təmin edilməsinə ehtiyacın olduğunu vurğulayır.

5. Təvsiyələr

A. Qanunvericiliyə dair təvsiyələr

Maddə 5 – Bərabərlik və qeyri-ayrı-seçkilik

- ▶ Bərabərliyin təşviq edilməsi və ayrı-seçkiliyin qarşının alınması amalı ilə müvafiq vasitələri təmin etmək üçün ƏoŞHK-nin əsas sahələri üzrə (həm əlillik, həm də ümumi qanunvericilik üzrə) sisteməlik təhlillər aparılmalıdır³¹.
- ▶ Qeyri-ayrı-seçkilik haqqında qanunda əlillik üzündən ayrı-seçkilik birmənalı olaraq qadağan edilməlidir, eləcə də əlillik üzündən ayrı-seçkiliyin bütün qanunlarda, xüsusilə digər sahələrlə yanaşı seçki, əmək, təhsil və səhiyyə kimi sahələri tənzimləyən qanunlarda qadağan edilməsi təmin edilməlidir.
- ▶ Milli qanunda münasib vasitələr termini müəyyən edilməlidir və həmin qanun ƏoŞHK-nin 2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, fərdi olaraq münasib vasitələrin təmin edilməsindən imtinanın əlillik üzündən ayrı-seçkilik olmasını qanunda birmənalı olaraq tanımaqla tətbiq edilməlidir.

Maddə 6 – Əlilliyi olan qadınlar

- ▶ Xüsusilə digər sahələrlə yanaşı gender bərabərliyi, təhsil, səhiyyə və əmək üzrə qanunvericilikdə əlilliyi olan qadın və qızların gender bərabərliyi səciyyəvi qaydada tanınmalıdır.
- ▶ Müvafiq şəraitin təmin edilməsindən imtinanın əlillik üzündən ayrı-seçkilik kimi tanınmasını təmin etmək üçün qanunlara düzəliş edilməlidir.

Maddə 7 – Əlilliyi olan uşaqlar

- ▶ Digər sahələrlə yanaşı ayrı-seçkilik, səhiyyə, inkluziv təhsil sahələrində əlilliyi olan uşaqlar üçün bərabər hüquqları təmin etmək və uşaqların arzularına zidd olaraq və ya əlillik üzündən valideynlərdən ayrılmasına yol verməmək üçün müvafiq qanunvericilik hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.
- ▶ Bütün əlilliyi olan uşaqların ƏoŞHK-nin 7 (1)-ci maddəsinə müvafiq olaraq digər uşaqlarla bərabər əsasda xüsusilə ayrı-seçkilikdən müdafiə, təhsil, iş fəaliyyəti, peşə təhlükəsizliyi və sağlamlığı, istismardan müdafiə, müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq, hərəkətilik və peşə təlimi kimi sahələrdə bütün insan hüquqlarından və fundamental azadlıqlardan dolğun qaydada bəhrələnməsini təmin etmək üçün lazımi təbirlər görülməlidir.
- ▶ ƏoŞHK-nin 7 (2)-ci maddəsinə müvafiq olaraq əlilliyi olan qız və oğlanlar üçün institusional qayğının icma əsaslı qayğı ilə əvəz edilməsi üçün təkmilləşdirilmiş tədbirlər görülməlidir.
- ▶ Bütün müvafiq qanunlarda ƏoU-lər üçün müvafiq vasitələrin təmin edilməsi nəzərdə tutulmalıdır.

Maddə 8 – Maarifləndirmə

- ▶ ƏoU-lərin və ƏoŞ-lərin müsbət imicininin təşviq edilməsi məqsədilə ictimaiyyətin maarifləndirilməsi kampaniyalarını və təhsil sistemi çərçivəsində təlim kursunu müəyyən etmək üçün təhsil haqqında qanunun 10-cu maddəsinə düzəliş edilməlidir.

³¹ Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında konvensiyasının 5 (3)-cü Maddəsi.

Maddə 9 – Müyəssərlik

- ▶ Fiziki mühitin və nəqliyyat infrastrukturunun müyəssərliyi bütün yeni tikilən binalar üçün universal layihələndirməni tələb edən qanunu qəbul və tətbiq etməklə, eləcə də qeyri-müeyssər nəqliyyatın təcridən ləğv edilməsi amalı ilə yeni planlaşdırılan ictimai nəqliyyatın müeyssər olmasını tələb etməklə gücləndirilə bilər.

Maddə 10 – Yaşamaq hüququ

- ▶ Əlilliyi olan şəxslərin digərləri ilə bərabər əsasda yaşamaq və sağ qalmaq hüququ birmənalı olaraq tanınmalı və müdafiə olunmalıdır.
- ▶ Digər sahələrlə yanaşı azadlıqdan məhrum etmə, sağlamlıq, cinayət qanunvericiliyi sahələrini tənzimləyən qanunlarda ƏoŞ-in əsassız olaraq azadlıqdan məhrum edilməsinə yol verməmək üçün qanunvericiliyə düzəlişlər edilməlidir.

Maddə 11 – Riskli vəziyyətlər və humanitar xarakterli fəvqəladə hallar

- ▶ ƏoŞ-in riskli vəziyyətlərdə müdafiəsini və təhlükəsizliyini, o cümlədən onların milli fəvqəladə hallar protokollarına daxil edilməsini təmin etmək məqsədilə qaçqınların humanitar yardım ilə təmin edilməsini, humanitar yardımın ƏoŞ-lər üçün müeyssər formatda paylanılmasını və fəvqəladə hallar zamanı qurulmuş sığınacaqlarda və qaçqın düşərgələrində sanitar qovşaqların və ayaqyolularının ƏoŞ üçün müeyssər olmasını nəzərdə tutan müddəaları əhatə etmək üçün qaçqın və məcburi köçkünlərin statusu haqqında qanuna düzəliş edilməlidir.
- ▶ Azərbaycanın ƏoŞHK-nin 11-ci maddəsinə dair Bəyannaməsi ləğv edilməlidir.

Maddə 12 – Qanun qarşısında bərabər əsasda tanınma

- ▶ Əqli imkanları məhdud şəxslərin hüquqi səlahiyyətinin yerinə yetirilməsi zamanı əlilliyi olan şəxslər əvəzinə qərarın qəbul edilməsi yanaşmasını əlilliyi olan şəxsləri dəstəkləməklə onların müvafiq qərarı qəbul etməsinə imkanın verilməsinə əsaslanan yanaşma ilə əvəz etmək üçün Mülki Məcəlləyə düzəliş edilməlidir.
- ▶ Himayədarlığa və qəyyumluğa yol verən istənilən digər qanunlar təhlil edilməlidir və əlilliyi olan şəxslər əvəzinə qərarın qəbul edilməsi yanaşmasını əlilliyi olan şəxsləri dəstəkləməklə onların müvafiq qərarı qəbul etməsinə imkanın verilməsinə əsaslanan yanaşma ilə əvəz etmək üçün qanun və siyasətlərin hazırlanması məqsədilə tədbirlər görülməlidir.

Maddə 13 – Ədliyyənin müeyssərliyi

- ▶ Əlilliyi olan uşaq və gənclərin effektiv iştirakını təmin etmək üçün yaş nəzərə alan vasitələr təmin edilməlidir.
- ▶ ƏoŞHK-də nəzərdə tutulan qanunların milli məhkəmələrdə müdafiə olunmasının mümkünlüyünü təmin etmək üçün bütün qanunlar təhlil edilməlidir. Bu kimi müddəalar hal-hazırda layihə mərhələsində olan yuvenal ədliyyə haqqında qanuna əlavə edilə bilər.

Madde 14 – Şəxsin azadlığı və təhlükəsizliyi

- ▶ ƏoŞ-lərin, xüsusilə əqli imkanları məhdud şəxslərin azadlıqdan məhrum edilməsi sahəsindəki qanunlar hərtərəfli qaydada təhlil edilməlidir. Misal üçün, Azərbaycan nəzərə almalıdır ki, ƏoŞHK məcburi institutlaşdırma əvəzinə icmada müstəqil qaydada yaşamanı xüsusi olaraq vurğulayır.
- ▶ Əlillik, o cümlədən psixo-sosial və ya intellektual əlillik əsasında azadlıqdan məhrum etməyə imkan verən qanunvericilik müddəaları, o cümlədən uşaq hüquqları haqqında qanunda müəyyən edilmiş müddəalar ləğv edilməlidir.
- ▶ Yeni qanunvericilik müəyyən edilənədək xəstəxanalarda və ixtisaslaşmış müəssisələrdə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işləri təhlil edilməlidir və təhlil özündə apelyasiya imkanını da ehtiva etməlidir.
- ▶ Cinayət məəcəli icbari və ya məcburi tibbi müdaxilələr aspektindən təhlil edilməlidir və bu qanunvericiliyin tətbiqini monitorinq etmək, ƏoŞHK-nin 14 və 16 (4)-cü maddələrinə müvafiq olaraq sui-istifadə hallarını araşdırmaq və cəzalandırma tədbirlərini təyin etmək üçün qanun və proseduraların mövcud olması təmin edilməlidir.³²

Madde 15 – İşgəncə və qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan münasibət və ya cəzalandırmadan azadlıq

- ▶ Əlilliyi olan məhkumları adekvat vasitələr ilə təmin etmək üçün Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 153.2.10-cu maddəsinə dəyişiklik edilməlidir.
- ▶ Həbsxanalarda və psixiatriya institutlarında bu kimi halları qadağan etmək üçün qanunvericilik müəyyən edilməlidir.
- ▶ Əlilliyi olan şəxslərin insan hüquqlarının riayət olunmasını təmin etmək üçün cəzaçəkmə müəssisələrinin işçilərinin və səhiyyə mütəxəssislərinin adekvat qaydada təlimləndirilməsi məqsədilə qanunvericilik müəyyən edilməlidir.

Madde 16 – İstismardan, zorakılıqdan və təhqirdən müdafiə

- ▶ Ev mühitində və evdən kənarında əlilliyi olan şəxsləri istismarın, zorakılığın və təhqirin bütün növlərindən, o cümlədən gender əsaslı aspektlərdən müdafiə etmək üçün qanunvericilik tədbirləri müəyyən edilməlidir.
- ▶ Həm ev mühitində, həm də evdən kənarında əlilliyi olan şəxsləri istismarın, zorakılığın və təhqirin bütün növlərindən, o cümlədən gender və uşaq əsaslı aspektlərdən müdafiə etmək üçün qanunvericilik tədbirlərini müəyyən etmək və ƏoŞ-lərə qarşı zorakılıq, istismar və sui-istifadə hallarının müəyyən edilməsini, araşdırılmasını və münasib olduqda cəzalandırılmasını təmin etmək amalı ilə qadın və uşaq yönümlü müddəaları ehtiva etmək məqsədilə 2010-cu il tarixli məişət zorakılığının profilaktikası haqqında qanun təhlil edilməlidir.

³² İnsan hüquqları üzə ali komissarlıq (2007-ci il), Təcriddən bərabərliyə doğru – Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının realizə edilməsi, Cenevrə 2007-ci il.

Madde 17 – Şəxsin toxunulmazlığının müdafiəsi

- ▶ Bütün ƏoŞ-lərin məcburi sterilizasiyadan müdafiə edilməsinə xüsusi olaraq istinad etmək üçün Cinayət Məcəlləsinin 108-ci maddəsinə düzəliş edilməlidir.
- ▶ Əlilliyi olan qadın və qızları məcburi abortdan müdafiə etmək üçün müddəaları əhatə etmək məqsədilə Cinayət Məcəlləsinin 141-ci maddəsinə düzəliş edilməlidir.
- ▶ Pasientin dolğun və dərk edərək verdiyi razılığı olmadan əməliyyat və müalicə olunmasına yol verməyən müddəa qanuna daxil edilməlidir və milli qanunlarda xüsusi olaraq qadınların hüquqlarının ƏoŞHK-nin 23 və 25-ci maddələrinə müvafiq olaraq nəzərə alınması təmin edilməlidir.

Madde 19 – Müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq

- ▶ Əlilliyi olan şəxslərin müəyyən şəraitdə yaşamağa məcbur edilməməsinə təmin etmək, əlilliyi olan şəxslərin müstəqil yaşayarkən üzləşdikləri çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün istifadə edə biləcəkləri hüquqi mexanizmlərin və vasitələrin olmasını təmin etmək, geniş ictimaiyyət üçün təmin olunan icma əsaslı xidmətlərin və vəsaitlərin əlilliyi olan şəxslər üçün digərləri ilə bərabər əsasda və əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarına uyğun şəkildə mövcud olmasını təmin etmək üçün hüquqi müdafiələr təmin edilməlidir.

Madde 20 – Şəxsi hərəkətlik

- ▶ Bütün yeni tikilən binaların layihələndirilməsi üçün universal layihələndirməni və onun tətbiqi mexanizmini və qeyri-müəssər ictimai nəqliyyatın tədricən ləğv edilməsi üçün yeni layihələndirilən ictimai nəqliyyatın müəssər olmasını tələb edən qanun qəbul və icra edilməlidir.

Madde 21 – Söz və rəy azadlığı və məlumatın müəssərliyi

- ▶ İşarələr dilinin, sadə dilin, Brayl əlifbasının, audio formatların və rəsmi ünsiyyət zamanı böyüdücü və alternativ kommunikasiya vasitələrinin istifadəsinə dəstəkləməklə geniş ictimaiyyət üçün təmin olunan məlumatların əlilliyi olan şəxslər üçün də müəssər olmasını təmin etmək üçün qanunvericilik müəyyən edilməlidir.
- ▶ İnternet səhifələrinin müəssərlik təlimatlarına müvafiq olaraq layihələndirilməsini və hazırlanmasını təmin etmək üçün internet səhifələrinin müəssərliyini təmin edən qanunlar qəbul edilməlidir.
- ▶ Eşitmə imkanları məhdud və ya heç olmayan şəxslər üçün işarələr dilinin rəsmi olaraq tanınmasını təmin etmək üçün qanunvericilik qəbul edilməlidir.

Madde 22 – Şəxsi həyata hörmət

- ▶ Əlilliyi olan şəxslərə dair şəxsi, səhiyyə və rehabilitasiya yönümlü məlumatların məxfiliyini təmin etmək üçün qanunvericilik qəbul edilməlidir.
- ▶ Əlilliyi olan şəxslərə dair təfərrüatlı məlumatların şəxsi həyatın qorunması adı altında gizlədilməsinə yol verməmək üçün qanunlar qəbul edilməlidir.

Madde 23 – Ev və ailə mühitinə hörmət

- ▶ Məhkəmələrə əqli əlilliyi olan şəxslərin verdiyi razılığın təsirə malik olmaması barədə qərar qəbul etmək və İV/QİÇS də daxil olmaqla müəyyən növ fiziki əlilliklər üzündən nikahı ləğv etmək səlahiyyəti verən Ailə Məcəlləsinin müddəaları ləğv edilməlidir.
- ▶ Tələb etdikləri təqdirdə əlilliyi olan şəxslərin uşaqlarının böyüdülməsi ilə bağlı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsində müvafiq dəstək ilə təmin edilmələrini, bununla da valideyn-uşaq münasibətlərinin möhkəmləndirilməsini təmin etmək üçün Ailə Məcəlləsinin 120-ci maddəsinə düzəliş edilməlidir.
- ▶ Uşağın öz valideynlərindən onların arzusuna zidd olaraq ayrılmasına yol verməmək üçün qanunvericilik hazırlanmalı və qəbul edilməlidir, istisna hal səlahiyyətli orqan tərəfindən məhkəmə təhlilinin nəticələrinə əsasən və tətbiq olunan qanun və proseduralara müvafiq olaraq bunun uşağın ən ümdə maraqlarına uyğun olduğunun müəyyən edildiyi haldır. Heç bir uşaq nə uşağın, nə də valideynlərindən birinin və ya hər ikisinin əlilliyi üzündən valideynlərindən ayrılmamalıdır.

Madde 24 – Təhsil

- ▶ ƏoŞ-lərin əlillik üzündən ümumi təhsil sistemindən təcrid olunmamasını və ƏoU-lərin pulsuz və icbari məktəbəqədər təhsil, ibtidai təhsil və ya orta təhsildən əlillik üzündən təcrid olunmamasını təmin etmək üçün Təhsil haqqında Qanuna düzəliş edilməlidir.
- ▶ Əlilliyi olan şəxslərin ümumi təhsil sistemində effektiv təhsil almalarının dəstəklənməsi məqsədilə müvafiq vasitələr ilə təmin edilmələrini nəzərdə tutan müddəaları ehtiva etmək üçün Təhsil haqqında Qanuna düzəliş edilməlidir.
- ▶ Müyəssər məktəb binalarını və adekvat kurikulumları, inteqrasiya olunmuş məktəblərdə ƏoU-lərin qəbul edilməsi üçün müvafiq təchizatın olmasını, işarələr dili və/və ya Brayl əlifbası üzrə ixtisaslaşmış müəllimlərin, o cümlədən əlilliyi olan müəllimlərin məşğulluğunun təmin edilməsini, təhsilin bütün səviyyələrində çalışan peşəkarların və işçi heyətin təlimləndirilməsini və ƏoU-lər üçün inkluziv təhsil haqqında milli proqramın həyata keçirilməsi üçün kifayət həcmdə maliyyə və insan resurslarının ayrılmasını (çox güman ki, təhsil büdcəsinin müəyyən faizinin birbaşa olaraq ƏoU-lərin inkluziv təhsili üçün ayrılması mandatını müəyyən etməklə) aydın şəkildə nəzərdə tutan müddəaları ehtiva etmək üçün Təhsil haqqında Qanuna düzəlişlər edilməlidir.
- ▶ ƏoU-lərin orta təhsil məktəblərində təhsil almasını mümkün etmək üçün bütün növ əlillikləri və vasitə və şəraitləri əhatə etmək məqsədilə sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin Təhsili haqqında Qanuna düzəliş edilməlidir. ƏoU-lərin orta təhsil məktəblərinə cəlb edilməsi üçün tikili mühitin fiziki müyəssərliyi kimi şəraitlərin yaradılmasını tələb etmək və orta və əlavə təhsil ilə bağlı müddəaları daxil etmək üçün bu qanuna düzəlişlər edilməlidir.
- ▶ ƏoU-lərin evdə deyil, orta təhsil məktəblərində təhsil almasına imkan vermək üçün münasib şəraitin yaradılmasını tələb etmək məqsədilə Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında Qanuna düzəliş edilməlidir. ƏoU-ləri ev şəraitində təlimləndirmək üçün təyin edilmiş müəllimlər ƏoU-lər ilə birgə orta təhsil məktəblərinə yönəldilə bilər.
- ▶ ƏoU-lər üçün internat məktəblərində deyil icma əsaslı qayğıni təmin etmək məqsədilə bütün səylərin səfərbər edilməsini tələb etmək üçün valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında qanuna düzəliş edilməlidir. ƏoU-lərin orta təhsil məktəblərində təhsil almasına imkan vermək üçün münasib şəraitin yaradılmasını tələb etmək məqsədilə bu qanuna müvafiq düzəliş edilməlidir.

Madde 25 – Səhiyyə

- ▶ Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında qanunun 36-cı maddəsinə “könüllü və dərk edərək verilən razılıq” tələbini daxil etmək üçün həmin maddəyə düzəliş edilməlidir.
- ▶ 1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akta əlilliyi olan şəxslərin könüllü və dərk edərək verdiyi razılıq əsasında təmin olunan əsas dərman preparatlarının və müalicələrinin universal müyəssərliyini nəzərdə tutan müddəaları daxil etmək üçün həmin akta düzəliş edilməlidir.
- ▶ ƏoŞ-lər üçün istənilən tibbi müalicənin onların könüllü və dərk edərək verdikləri razılıq əsasında aparılmasının təmin edilməsi üçün müvafiq qanunlara, o cümlədən Cinayət Məcəlləsinə düzəliş edilməlidir/və ya onların tətbiqi təmin edilməlidir.
- ▶ ƏoŞ-lər üçün ümumi ictimai səhiyyə kampaniyalarının müyəssərliyinin təmin edilməsi məqsədilə səhiyyə haqqında qanuna düzəliş edilməlidir.
- ▶ Uyğun olduqda erkən aşkarlama və müdaxilə fəaliyyətlərini, eləcə də uşaqlar və yaşlı şəxslər də daxil olmaqla insanlar arasında əlillik hallarının minimuma endirilməsi və qarşısının alınması üçün nəzərdə tutulan xidmətləri tələb etmək üçün müvafiq qanunvericilik, o cümlədən peşə təhlükəsizliyi və Əhalinin sağlamlığına dair qanunlar hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.
- ▶ Tibbi sığortanın təmin edilməsi zamanı əlilliyi olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi məqsədilə tibbi sığorta haqqında qanuna düzəliş edilməlidir.

Madde 26 – Reabilitasiya

- ▶ Peşə hazırlığı və reabilitasiya xidmətləri və proqramlarında iştirakın könüllü olmasını təmin etmək üçün 1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akt yenidən təhlil edilməlidir.
- ▶ Erkən müdaxiləni və həmyaşlıqların dəstəklənməsini təmin etmək üçün müvafiq müddəalar qəbul edilməlidir.

Madde 27 – İş və məşğulluq

- ▶ Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına girişini təmin edən qanunvericilik müddəaları qəbul və tətbiq edilməlidir.
- ▶ Fərdi olaraq, Azərbaycan hökuməti tərəfindən işə cəlb etmə şərtləri, işə götürmə və məşğulluq, məşğulluğun davamlılığı, karyerada irəliləyiş və təhlükəsiz və sağlam iş şəraiti sahəsində əlillik üzündən ayrı-seçkiliyi qadağan edən müddəalar müəyyən edilməlidir.
- ▶ Bundan başqa, Azərbaycan tərəfindən ƏoŞ-in digərləri ilə bərabər əsasda ədalətli və əlverişli iş şəraiti, bərabər imkanlar, eyni həcmli iş müqabilində bərabər səviyyədə mükafatlandırma, təhlükəsiz və sağlam iş şəraiti, o cümlədən təqibdən müdafiə və şikayətlərin həll edilməsindən bəhrələnmək hüquqlarını müdafiə etmək üçün müddəalar müəyyən edilməlidir.
- ▶ Bununla yanaşı, adekvat şəraiti, bərabər imkanları, eyni həcmli iş müqabilində eyni səviyyədə mükafatlandırmanı və təqibdən müdafiəni və şikayətlərin həll edilməsini təmin etmək üçün Azərbaycan hökuməti tərəfindən müvafiq müddəalar müəyyən edilməlidir.

- ▶ Xüsusi olaraq məşğulluq sahəsində bərabər imkanların təmin edilməsində əlilliyin ayrı-seçkilik üçün əsas hesab edilməsini qadağan etmək üçün Məşğulluq haqqında qanunun 6.2.1-ci maddəsinə düzəliş edilməlidir.
- ▶ Təcrid edilmiş əmək bazarı vasitəsilə deyil, ənənəvi əmək bazarında münasib şəraiti yaratmaqla ƏoŞ-lər üçün məşğulluq imkanlarını təmin etmək üçün məşğulluq haqqında qanunun 9-cu maddəsinə düzəliş edilməlidir.
- ▶ ƏoŞ-lərin öz vəzifələrini adekvat qaydada yerinə yetirmələri üçün onların iş verən tərəfindən müvafiq şərait ilə təmin edilməsinin labüdlüyünə dair müddəanı əlavə etməklə Əmək məcəlləsinin 78 (2)-ci maddəsi gücləndirilməlidir. Adekvat şərait ilə bağlı tələblərə riayət etmək üçün kreditlər və ya qrantlar kimi stimulları iş verən üçün müəyyən etməklə bu maddə daha da möhkəmləndirilə bilər.
- ▶ Əlilliyi olan şəxslər üçün münasib olan peşələrin rəsmi siyahısı tamamilə ləğv edilməlidir.
- ▶ Əlilliyi olan şəxslərin təhsil və təlim imkanları, o cümlədən ümumi texniki və peşə istiqamətləndirmə proqramları, məşğulluq xidmətləri və peşə və davamlı təlimlər ilə təminatını gücləndirmək üçün əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 15-ci maddəsi gücləndirilməlidir.
- ▶ Məşğulluq imkanlarında maraqlı olan əlilliyi olan şəxslərin reyestrini yaratmaqla və dövlət və özəl müəssisələrə paylamaqla əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 23-cü maddəsi gücləndirilməlidir.
- ▶ Kvota öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsinə görə cərimə haqqının təyin edilməsi və kvota ödəliklərinin yerinə yetirilməməsi nəticəsində əldə olunan vəsaitlərin əlilliyi olan şəxslərin peşə təlimi üçün istifadə edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il tarixli 213 sayılı fərmanının 1.2-ci bəndinə düzəliş edilməlidir.
- ▶ Dövlət tərəfindən karyera imkanları, gəlir əldə etmək vasitələri və əlilliyi olan şəxslər üçün mövcud dəstək, o cümlədən fərdi əmək fəaliyyəti imkanlarının təşviqinə dair məlumatların təmin edilməsi aspektindən əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 30-cu maddəsi gücləndirilməlidir.

Maddə 28 – Sosial müdafiə

- ▶ ƏoŞ və ƏoU-lər üçün münasib şəraitin təmin edilməsi üçün 1992-ci il tarixli Əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akta düzəliş edilməlidir.
- ▶ ƏoŞHK-nin 28-ci maddəsinin bütün müddələrinin, o cümlədən müvafiq qida, su, geyim və yaşayış sahəsinin əlillik üzündən heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən qanunda nəzərdə tutulmasının təmin edilməsi məqsədilə Sosial Xidmətlər haqqında Qanuna müvafiq müddəalar daxil edilməlidir.

Maddə 29 – Siyasi və ictimai həyatda iştirak

- ▶ Dövlət tərəfindən təmin olunan maliyyə yardımı və digər növ dəstək vasitəsilə ƏoŞ-lərin hüquq və maraqlarının yerli, regional və milli səviyyələrdə təmsil edilməsi üçün onların təşkilatlar yaratmaq və idarə etmək hüququnu təmin etmək üçün qanunvericilik qəbul edilməlidir.

Maddə 30 – Mədəni həyat, istirahət, asudə vaxt və idman fəaliyyətlərində iştirak

- ▶ İntellektual əmlak haqqında qanunun ƏoŞ-lərin mədəni həyat, istirahət və asudə vaxt hüquqlarından istifadə imkanlarını məhdudlaşdırmamasına əmin olmaq üçün həmin qanun yenidən nəzərdən keçirilməlidir.
- ▶ İşarələr dilinin eşitmə imkanları məhdud şəxslər üçün rəsmi olaraq tanınmasını təmin etmək üçün qanunvericilik qəbul edilməlidir.

Maddə 31 – Məlumatın toplanılması və statistik məlumatlar

- ▶ Xüsusi olaraq qanun ilə müəyyən edilmiş vasitələri təmin etmək, əlilliyi olan şəxslərin şəxsi həyatının, xüsusilə tibbi qeydlərin və digər şəxsi məlumatların məxfiliyini qorumaq üçün qanunlar qəbul edilməlidir.
- ▶ Vaşinqton qrupu sorğusunun əlilliyə dair 6 sualını siyahıya alınma təminatına daxil etmək üçün statistika qanunvericiliyi nəzərdən keçirilməlidir: 1. Eynək taxdıqda belə görməkdə çətinlik çəkirsinizmi? 2. Eşitmə qurğusunu istifadə etdikdə belə eşitməkdə çətinlik çəkirsinizmi? 3. Yeriməkdə və ya pilləkənləri qalxmaqda çətinlik çəkirsinizmi? 4. Nəyisə yadda saxlamaqda və ya fikrinizi cəmləməkdə çətinlik çəkirsinizmi? 5. Yuyunduqda (özünə qulluq) və ya geyindikdə çətinlik çəkirsinizmi? 6. Ana dilinizi istifadə etdikdə ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkirsinizmi (misal üçün, digərlərini anlamaqda və ya digərləri tərəfindən başa düşülməkdə)?³³
- ▶ Dövlət statistika komitəsindən ƏoŞHK-nin bütün sahələri üzrə, o cümlədən ƏoQ və ƏoU-lərə dair təfərrüatlı məlumatları toplamağı tələb edən müddəaları müəyyən etmək üçün statistika qanunvericiliyinə düzəlişlər edilməlidir. Məlumatlar müvafiq olaraq cinsi mənsubiyyət, yaş, əlillik növü (fiziki, sensor, intellektual və əqli), etnik mənşə və şəhər/kənd əhalisi üzrə bölünməlidir. Bu statistik məlumatların ƏoŞ üçün münasib formatda yayılmasını təmin edən müddəalar müəyyən edilməlidir.

Maddə 33 – Milli icra və monitoring

- ▶ İnsan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqinə cavabdeh milli təşkilatların status və funksiyasına dair Paris prinsiplərini nəzərə almaq üçün Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında qanuna dair xüsusi qərar qəbul edilməlidir.
- ▶ ƏoŞHK-nin icrasının təşviqi, müdafiəsi və monitoringi üçün müstəqil monitoring çərçivəsi olaraq Ombudsmanın təyinatını müəyyən edən müddəaları və bu rolun dəqiq olaraq nədən ibarət olduğunu müəyyən edən müddəaları əhatə etmək üçün bu qanun ilə bağlı xüsusi qərar qəbul edilməlidir. Fərdi olaraq, 33(2)-ci Maddəyə müvafiq olaraq təsis edilən orqan aşağıdakıları təmin etməlidir:
 - ƏoŞHK-da və digər beynəlxalq sazişlərdə müəyyən edilmiş öhdəliklərə əsasən əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının təşviq və müdafiə edilməsini təkmilləşdirmək məqsədilə müvafiq hökumət strukturlarına tövsiyələr təqdim etmək.
 - ƏoŞHK-yə uyğunluq baxımından mövcud və ya layihə mərhələsində olan qanunvericiliyə dair təklifləri və müşahidələri təklif etmək.
 - Təyin edilmiş əlaqələndirici şəxs və əlaqələndirmə mexanizmi, o cümlədən əlilliyi olan uşaq və

³³ Əlillik statistikasına dair Vaşinqton qrupu: BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının monitoringi.

- gənclər, əlilliyi olan qadınlar, milli azlıqlar və əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar ilə sıx iş münasibətlərini qurmaq.
- BMT-nin Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları Komitəsi ilə əlaqə qurmaq, komitəyə məlumat vermək və müvafiq olduqda komitə ilə görüşmək.
 - Həm əlilliyi olan şəxslər arasında, həm də dövlət qurumları və ümumi ictimaiyyət arasında ƏoŞHK-yə daxil edilmiş hüquq və öhdəliklərin təşviq edilməsi üçün maarifləndirmə və digər təşviqat xarakterli tədbirləri həyata keçirmək.
 - Müvafiq dövlət strukturu ilə birgə ƏoŞHK-yə aidiyyəti olan bütün məsələlərə dair təlimatları dərc etmək.
 - Qanunvericiliyin ƏoŞHK-nin müddəalarına uyğunluğunu monitorinq etmək;
 - Tematik məsələlər üzrə ictimai araşdırmalar/təhlillər aparmaq.
- ▶ ƏoŞHK çərçivəsində monitorinq funksiyalarının adekvat qaydada yerinə yetirilməsi üçün Ombudsman aparatının insan və maliyyə resurslarını artırmaq məqsədilə xüsusi qərara müvafiq müddəa daxil edilməlidir.
 - ▶ Vətəndaş cəmiyyətini, fərdi olaraq ƏoŞ-ləri və onları təmsil edən təşkilatları gender perspektivi də daxil olmaqla monitorinq prosesinə və monitorinqə dair hesabatların hazırlanmasına cəlb etmək məqsədilə müvafiq qanunvericilik müəyyən edilməlidir. 33 (3)-cü Maddənin məqsədinə nail olmanın ən münasib bir yolu 33(1) və 33(2) sayılı Maddələrə müvafiq olaraq təsis edilmiş orqanlar və ümumilikdə vətəndaş cəmiyyəti arasında “əlaqələndirici vasitə” rolunu oynayacaq əlilliyi olan şəxslərdən ibarət “ƏoŞHK üzrə istinad qrupunun” və ya “Alyansın” yaradılması ola bilər. 33 (3)-cü maddə çərçivəsində öz rolunu yerinə yetirərkən istinadedici qrup aydın strukturların yaradılması və əlillik sektoruna əlaqələndirilmiş və vahid yanaşmanın tətbiq edilməsi prosesində müxtəlif növ əlillikləri olan, müxtəlif tarixçələri olan, o cümlədən ən çox təcridə məruz qalmış şəxslər və onları təmsil edən təşkilatlar ilə birgə çalışmalıdır. ƏoŞHK üzrə istinad qrupu əlilliyi olan şəxslər tərəfindən idarə olunmalı və onlardan ibarət olmalıdır. Müxtəlif növ əlillikləri olan şəxslər qrupa üzv olmalıdırlar. Xüsusi diqqət əlilliyi olan qadın, uşaq və gənclərin bu qrupa cəlb olunmasının və iştirakının təmin edilməsinə yetirilməlidir.

B. Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün müəyyən edilmiş xidmətlərə dair tövsiyələr

Azərbaycanda səhiyyə xidmətlərinin müəssərliyi

- ▶ ƏoU-lər, xüsusilə görmə, fiziki və ya əqli əlilliyi olan uşaqlar üçün xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətlərinin mövcudluğu artırılmalıdır və bu barədə məlumatlandırma gücləndirilməlidir. Məsələn üçün, səhiyyə xidmətlərinə dair məlumatlara önəmli istinadları təmin edən və vətəndaş cəmiyyətinin iştirakı və sosial əməkdaşlıq üçün vasitə rolunu oynayan internetdə mövcud olan məlumatların hamı tərəfindən bərabər qaydada istifadə edilməsi üçün müəssərlik təlimatlarına müvafiq olaraq internet səhifələri layihələndirilməli və yaradılmalıdır.
- ▶ Bütün növ əlilliklər üçün xüsusi reabilitasiya xidmətlərinin mövcudluğu artırılmalıdır və bu barədə məlumatlandırma gücləndirilməlidir.

- ▶ Bütün növ əlilliklər üçün xüsusi avadanlıqlar, endirimli qiymətlərlə satılan dərman preparatları, dövlət yardımı, o cümlədən müvəqqəti ev əsaslı qayğı xidmətləri və məsləhətləşmə ilə bağlı məlumatların mövcudluğu artırılmalıdır və bu barədə maarifləndirmə gücləndirilməlidir.
- ▶ Xüsusilə Bakıdan kənarında reabilitasiya mərkəzlərinin sayı və keyfiyyəti artırılmalıdır və bütün reabilitasiya mərkəzləri xüsusi reabilitasiya avadanlıqları ilə təmin edilməlidir.
- ▶ ƏoŞ-lərin öz hüquqları və imtiyazları, eləcə də həmin hüquqların realizə edilməsi qaydaları barədə məlumatlılığı artırılmalıdır. Hökumət tərəfindən eşitmə vasitələri paylanarkən xüsusi diqqət eşitmə imkanları məhdud və ya heç olmayan şəxslərə, əlil arabaları paylanarkən isə ciddi fiziki əlilliyi olan şəxslərə yetirilməlidir.
- ▶ Bütün televiziya kanallarında subtitrlərin yayımlanması təmin edilməlidir.
- ▶ Erkən müdaxilənin tətbiqini mümkün etmək üçün bütün valideynlər uşaqların əlil olub olmamasının müəyyən edilməsi qaydaları üzrə maarifləndirilməlidir.
- ▶ Reabilitasiya üzrə mütəxəssislər, sosial işçilər, səhiyyə işçiləri və psixoloqlar kimi mütəxəssislərin sayı artırılmalıdır.
- ▶ Əlilliyi olan şəxslər üçün keyfiyyətli və münasib qiymətli səhiyyə xidmətlərinin sayı artırılmalıdır.

Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün təhsil xidmətlərinin müyəssərliyi

- ▶ ƏoU-lərin, xüsusilə təcridə daha çox həssas olan ƏoU-ləin, fərdi olaraq fiziki və ya əqli əlilliyi olan uşaqların orta təhsil sistemindən istifadə imkanları cəmiyyətdəki münasibətdən qaynaqlanan maneələri aradan qaldırmaqla və orta təhsil məktəblərinin fiziki müyəssərliyini təmin etməklə artırılmalıdır.
- ▶ ƏoU-lərin orta təhsil sistemindən istifadəsinə mane ola biləcək ƏoU-lərin valideynlərinin və əlilliyi olmayan digər tələbələrin münasibətlərini dəyişmək üçün məlumatlandırma kampaniyaları həyata keçirilməlidir.
- ▶ Orta təhsil məktəblərindəki adekvat şəraitin müyəssərliyi gücləndirilməlidir.
- ▶ Əlilliyi olan şəxslərin təhsil sistemindən istifadəsinə mane olan ətraf mühitdən və cəmiyyətdən qaynaqlanan müxtəlif maneələri aradan qaldırmaqla xüsusi diqqət əlilliyi olan şəxslərin orta və əlavə təhsil sistemindən istifadə imkanlarının məhdud olmasına yetirilməlidir.
- ▶ Azərbaycanın qanunvericilik çərçivəsinə ibtidai, orta və əlavə təhsil müəssisələrində inkluziv təhsilin təmin edilməsi tələbi daxil edilməlidir.
- ▶ Müəllimlər, şagirdlər və valideynlər arasında ƏoŞ-lər və onların hüquqları haqqında məlumatlılıq artırılmalıdır.
- ▶ Təhsil ocaqlarının, xidmətlərinin və infrastrukturunun fiziki müyəssərliyi artırılmalıdır.
- ▶ ƏoU-lərin təhsili üçün maliyyə yardım ilə təmin edilməlidir.
- ▶ ƏoU-lərin müvafiq qaydada təhsil alması üçün məktəb kurikulumları yenidən təhlil edilməlidir.
- ▶ ƏoU-ləri təlimləndirmək üçün müəllimlər müvafiq qaydada təlimləndirilməlidir və xüsusi qaydada təlimləndirilmiş müəllimlər ƏoU-lərin evlərinə deyil orta təhsil məktəblərinə göndərilməlidir.
- ▶ ƏoU-lərin dərsliklərdən və internet vasitələrindən istifadə imkanları yaxşılaşdırılmalıdır.

Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün sosial müdafiə xidmətlərinin müyəssərliyi

- ▶ ƏoŞ-lər və onların ailələri daha adekvat maliyyə yardımı ilə təmin edilməlidir.
- ▶ ƏoU-lərin ailələrinə digər ƏoU-lərin ailələrindən yardım almaqda kömək göstərilməlidir və həm

- ƏoU-lərə, həm də onların valideynlərinə psixoloji dəstək göstərilməlidir.
- ▶ Görmə imkanları məhdud və ya heç olmayan uşaqlar üçün imtiyazların mövcudluğu və müyəssərliyi təmin edilməlidir.
 - ▶ Ev təminatı və istənilən ev əsaslı və ya digər icma əsaslı dəstək xidmətləri, o cümlədən şəxsi yardım ilə bağlı dövlət proqramlarının müyəssərliyi yaxşılaşdırılmalıdır.
 - ▶ ƏoŞ və onların ailələri üçün sosial xidmətlərin mövcudluğu və müyəssərliyi yaxşılaşdırılmalıdır.

Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün digər xidmətlərin müyəssərliyi

- ▶ ƏoŞ-lər məşğulluq imkanlarından istifadə etdikdə dəstək ilə təmin edilməlidirlər.
- ▶ ƏoŞ-lər üçün məşğulluq imkanlarına dair məlumatların müyəssərliyi dəstəklənməlidir.
- ▶ Azərbaycanda ƏoŞ-lərin iş ilə təmin edilməsinə mane olan maneələr aradan qaldırılmalıdır. Buraya həm açıq bazar (inteqrasiya olunmuş), həm də qapalı məşğulluq imkanlarının məhdud olması, münasibətdən qaynaqlanan maneələr, o cümlədən iş verənlərin ƏoŞ-lərin bacarıqlarına güvənməməsi və ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələr, o cümlədən binaların fiziki müyəssərliyi və nəqliyyat ilə bağlı məsələlər daxildir.
- ▶ İş verənlər tərəfindən əlilliyi olan şəxslərin işə cəlb edilməsini həvəsləndirmək üçün kvotalar, sığortalı, vergidən azad olmalar və güzəştli kreditlər kimi stimullar iş verənlər üçün müəyyən edilməlidir.
- ▶ ƏoŞ-lərin iş ilə təmin edilməsini mümkün etmək üçün onlar orta təhsil, peşə təlimi və ixtisas ilə təmin edilməlidir.
- ▶ ƏoŞ-lərin, fərdi olaraq görmə imkanları məhdud və ya heç olmayan şəxslərin mədəni həyatdan adekvat formatlarda bəhrələnmə bilmələri təmin edilməlidir.
- ▶ İdman və turist məkanlarının, eləcə də İKT vasitələrinin müyəssərliyi təmin edilməlidir.
- ▶ Xüsusilə eşitmə imkanları məhdud və ya heç olmayan şəxslər üçün nəqliyyat infrastrukturunun müyəssərliyi yaxşılaşdırılmalıdır.

C. Azərbaycanda əlilliyin sosial modeli ilə bağlı tövsiyələr

- ▶ Azərbaycanda bütün yaş qruplarında əlilliyin əsas səbəblərindən olan uşaqlıq dövründən qaynaqlanan əlillik hallarının qarşısını almaq üçün erkən müdaxilələr təmin edilməlidir.
- ▶ Bakı ərazisində damğalanma və ayrı-seçkilik hallarının qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirməklə ƏoŞ-lərin cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakına mane olan münasibətdən qaynaqlanan maneələrin aradan qaldırılması üçün ictimaiyyətin məlumatlandırılması kampaniyaları həyata keçirilməlidir. Digər ölkələrdə tanınmış şəxslərin iştirak etdiyi kampaniyalar ƏoŞ-lərin üzləşdiyi münasibətdən qaynaqlanan maneələrin və damğalanma hallarının aradan qaldırılmasında böyük rol oynamışdır. Məsələn, Yeni Zelandiyada son zamanlar dövlət əqli sağlamlıq nazirliyi tərəfindən televiziya, mətbuatda və internetdə tanınmış idmançının iştirak etdiyi ictimaiyyətin məlumatlandırılması kampaniyası həyata keçirilmişdir və kampaniya münasibətdən qaynaqlanan depressiyanı şərtləndirən maneələrin qarşısının alınmasına yönəlmişdir. Kampaniya böyük uğurlu başa çatdırılmışdır.³⁴

³⁴ www.depression.org.nz

- ▶ Azərbaycanın tikinti infrastrukturunda mövcud olan maneələr aradan qaldırılmaqla xüsusi diqqət həmin maneələrin liftlər avtobuslar kimi nəqliyyat infrastrukturunun müyəssərliyi, mövcud əlil arabalarının məhdud sayda olması və ictimai yerlərin müyəssərliyində ümumi çətinliklər aspektindən sensor və fiziki əlillikləri olan şəxslərə təsirinə yetirilməlidir.
- ▶ Məlumatın müyəssərliyi, o cümlədən ƏoŞ-lər üçün nəzərdə tutulmuş sosial müdafiə tədbirləri və imtiyazlarına, o cümlədən ixtisaslaşdırılmış avadanlıqlara xüsusilə istinad edərək müvafiq məlumatların qeyri-adekvat səviyyədə yayılması ilə bağlı ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələr aradan qaldırılmalıdır.
- ▶ İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının, o cümlədən internet vasitələrinin müyəssərliyi təmin edilməlidir.
- ▶ Hazırkı imtiyazların çeşid və səviyyəsini artırmaqla ƏoŞ-lər və onların ailələri üçün adekvat səviyyəli maliyyə yardımı təmin edilməlidir.
- ▶ ƏoŞ-lər, xüsusilə əlilliyi olan gənclər üçün iş imkanlarının müyəssərliyi təmin edilməlidir, o cümlədən bu sahədə müvafiq qanunvericiliyin olmaması, ƏoŞ-lərin işləmək üçün bərabər imkanlarının olmaması və ƏoŞ-ərin işə cəlb edilməsi üçün stimulların olmaması (bu fakt ƏoŞ-in özünə inam hissəsinə böyük təsir edən ailələrindən və dövlətdən asılılıqlarını daha da artıran) kimi məsələlər öz həllini tapmalıdır.
- ▶ Azərbaycan ƏoŞ-lər üçün müəyyən edilmiş səhiyyə xidmətlərinin qeyri-adekvat səviyyəsi, bu sahədə çalışan mütəxəssislərin azlığı, ƏoŞ-lərin öz hüquqlarını və ya onları tələb etməyi bilməməsi faktı və ƏoU-lər tərəfindən inkluziv təhsil imkanlarından istifadə zamanı üzləşdikləri çətinliklər kimi məsələlər həll edilməlidir.

Tədbirlər Planı
Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər

UNICEF-in Azərbaycan nümayəndəliyi tərəfindən cəlb edilmiş beynəlxalq məsləhətçi Şantel Makkabe tərəfindən hazırlanmışdır

AZƏRBAYCAN ÜÇÜN ƏLİLLİYƏ DAİR TƏDBİRLƏR PLANI – 201-2015-ci İLLƏR ÜZRƏ

Əlilliyə dair tədbirlər planı Azərbaycanda Əlillik üzrə nazirliklər-arası işçi qrupu tərəfindən tətbiq edilmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Əlilliyə dair tədbirlər planının icra müddəti beş ildir və planın başa çatdırılması Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları komitəsinə hesabatın təqdim edilməsi dövrü ilə üst-üstə düşməlidir. Əlilliyə dair tədbirlər planı müvafiq nazirliyin, Milli məclisin, Ombudsman aparatının, QHT-lərin, Əlilliyi olan şəxslər təşkilatlarının işçi heyəti, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar və müvafiq beynəlxalq təşkilatlar ilə birgə həyata keçirilməlidir.

Akronimlər:

ƏoŞ = əlilliyi olan şəxslər;

ƏoU = əlilliyi olan uşaqlar;

ƏoŞT = Əlilliyi olan şəxslər və onları təmsil edən təşkilatlar (əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları);

ƏoŞHK = Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyası;

QHT = qeyri-hökumət təşkilatları.

A. Qanunvericilik ilə bağlı tədbirlər planı				
Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının maddəsi	Tədbir	İndikator	Məsul tərəf¹	İcra müddəti²
Maddə 5 – Bərabərlik və qeyri-ayrı-seçkilik	Bərabərliyin təşviq edilməsi və ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması üçün müvafiq vasitələri təmin etmək məqsədilə Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının əsas sahələri (həm əlillik üzrə, həm də ümumi qanunvericilik) üzrə sistemativ təhlilləri həyata keçirmək.	Sistemativ qaydada təhlil edilmiş əlillik üzrə xüsusi qanunların sayı (maddəbəməddə) Sistemativ qaydada təhlil olunan ümumi qanunların sayı (maddəbəməddə)	Əlilliyi olan şəxslər, Əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, Ədliyyə nazirliyi, Milli Məclis	2012-2013
	Qeyri-ayrı-seçkilik haqqında qanunda əlillik üzündən ayrı-seçkiliyin birmənalı olaraq qadağan edilməsini müəyyən etmək, eləcə də bütün qanunlarda, xüsusilə digər sahələr ilə yanaşı seçkiləri, əməyi, təhsili və səhiyyəni tənzimləyən qanunlarda əlillik üzündən ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsini təmin etmək.	Düzəlişin qüvvəyə minməsinin tarixi	Əlilliyi olan şəxslər, Əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, Ədliyyə nazirliyi, Milli Məclis	2012-2013
	Milli qanuna müvafiq vasitələr terminini daxil etmək və fərdi olaraq qanunda müvafiq vasitələrin təmin edilməsindən imtinanın birmənalı olaraq əlillik üzündən ayrı-seçkilik üçün əsas kimi tanınmasını təmin etməklə qanunu Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının 2 sayılı maddəsinə müvafiq olaraq tətbiq etmək.	Müvafiq vasitələr terminini özündə ehtiva edən qanunların sayı və növü	Əlilliyi olan şəxslər, Əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar Ədliyyə nazirliyi, Milli Məclis	2012-2013

¹ ƏoS-lərin və QHT-lərin hər bir halda cəlb olunmasını təmin etmək şərti ilə müvafiq nazirliklərin adlarına dəyişikliklər edə bilərsiniz.

² Münasib olmasından asılı olaraq UNICEF, hökumət tərəfindən dəyişdirilə bilər.

<p>Maddə 6 – Əlilliyi olan qadınlar</p>	<p>Qanunvericilikdə, xüsusilə digər sahələr ilə yanaşı gender bərabərliyi, təhsil, səhiyyə və əmək ilə bağlı qanunvericilikdə əlilliyi olan qız və qadınların gender bərabərliyinin xüsusi olaraq tanınmasını təmin etmək.</p>	<p>Əlilliyi olan qadın və qızların gender bərabərliyini xüsusi olaraq tanıyan qanunların sayı və növü</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, müvafiq nazirliklər və Milli məclis, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qadınlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013-2014</p>
	<p>Müvafiq vasitələrin təmin edilməsindən imtinanın əlillik üzündən ayrı-seçkilik kimi tanınmasını təmin etmək üçün qanunlara düzəliş etmək.</p>	<p>Müvafiq vasitələrin təmin edilməsindən imtinanın əlillik üzündən ayrı-seçkilik kimi tanınmasını təmin etmək üçün düzəlişlər edilmiş qanunların sayı.</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, müvafiq nazirliklər və Milli məclis, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qadınlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013-2014</p>
<p>Maddə 7 – Əlilliyi olan uşaqlar</p>	<p>Digər sahələr ilə yanaşı, ayrı-seçkilik, səhiyyə, inkluziv təhsil sahələrində əlilliyi olan uşaqlara bərabər hüquqları təmin etmək və uşağın valideynlərindən onların arzusuna zidd olaraq əlillik üzündən ayrılmasını təmin etmək üçün müvafiq qanunvericiliyi hazırlamaq və tətbiq etmək.</p>	<p>Əlilliyi olan uşaqlara bərabər hüquqları təmin etmək üçün hazırlanmış qanunların sayı və növü</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Ombudsman aparatı, əlilliyi olan uşaq və gənclər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>
	<p>Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının 7(2) sayılı Maddəsinə müvafiq olaraq uşaq və qızlar üçün institusional qayğının icma əsaslı qayğı ilə əvəz edilməsi üçün təkmilləşdirilmiş tədbirləri həyata keçirmək.</p>	<p>Müəssisələrdən icma əsaslı qayğıya yönəldilmiş əlilliyi olan qız və oğlanların sayı</p>	<p>Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Təhsil nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi</p>	<p>2012-2015</p>
	<p>Bütün müvafiq qanunlarda əlilliyi olan uşaqlar üçün müvafiq vasitələri təmin etmək.</p>	<p>Əlilliyi olan uşaqlar üçün müvafiq vasitələri təmin etmək üçün düzəlişlər edilmiş qanunların sayı və növü</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Ombudsman aparatı, əlilliyi olan uşaq və gənclər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>

Maddə 8 – Məlumatlılığın artırılması	Əlilliyi olan uşaqların və əlilliyi olan şəxslərin müsbət imicinin təşviq edilməsi məqsədilə ictimaiyyətin maarifləndirilməsi kampaniyalarını və kurs məzmununu əhatə etmək üçün təhsil haqqında qanunun məktəb kurikulumuna dair 10 sayılı maddəsinə düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə minməsinin tarixi	Ədliyyə nazirliyi, Təhsil nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar	2012-2013
Maddə 9 – Müyəssərlik	Yeni tikilən binalar üçün universal layihələndirməni, o cümlədən tətbiqi mexanizmini tələb edən qanunu qəbul və tətbiq etməklə və qeyri-müyəssər ictimai nəqliyyatın tədricən ləğv edilməsi üçün bütün yeni planlaşdırılan ictimai nəqliyyatın müyəssərliyini tələb etməklə fiziki mühitin və nəqliyyatın müyəssərliyi gücləndirilə bilər.	Qüvvəyə minmə tarixi	Dövlət şəhərsalma və arxitektura komitəsi, Fövqəladə hallar nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Daxili işlər nazirliyi, maliyyə nazirliyi, İqtisadi inkişaf nazirliyi, Bakı şəhər icra hakimiyyəti	2012
Maddə 10 – Yaşamaq hüququ	Əlilliyi olan şəxslərin digərləri ilə bərabər əsasda yaşamaq və sağ qalmaq hüququnu birmənalı olaraq tanımaq və müdafiə etmək.	Qüvvəyə minmə tarixi	Əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, Ədliyyə nazirliyi, Milli məclis	2013
	Digər sahələr ilə yanaşı azadlıqdan məhrum etmə, sağlamlıq, cinayət qanunu sahələrini tənzimləyən qanunlarda əlilliyi olan şəxslərin əsassız olaraq azadlıqdan məhrum edilməyə məruz qalmamasını təmin etmək üçün qanunvericiliyə düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, Ədliyyə nazirliyi, Milli məclis, Səhiyyə nazirliyi	2013

<p>Maddə 11 – Riskli vəziyyətlər və fəvqəladə hallar zamanı humanitar fəaliyyətlər</p>	<p>Əlilliyi olan şəxslərin riskli vəziyyətlərdə müdafiəsini və təhlükəsizliyini, o cümlədən onların milli fəvqəladə hallar protokollarına daxil edilməsini təmin etmək məqsədilə, humanitar yardımın əlilliyi olan şəxslər üçün müyəssər formatda paylanılmasını və fəvqəladə hallar zamanı qurulmuş sığınacaqlarda və qaçqın düşərgələrində sanitariya qovşaqların və ayaqyollarının əlilliyi olan şəxslər üçün müyəssər olmasını nəzərdə tutan müddəaları əhatə etmək üçün qaçqın və məcburi köçkünlərin statusu haqqında qanuna düzəliş etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Fəvqəladə hallar nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qaçqın və məcburi köçkünlər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013</p>
	<p>Azərbaycanın Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının 11 sayılı maddəsinə dair Bəyannaməsi ləğv edilməlidir.</p>	<p>Bəyannamənin ləğv edildiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013</p>
<p>Maddə 12 – Qanun qarşısında bərabər tanınma</p>	<p>Şəxslərin, o cümlədən əqli qüsurlu şəxslərin hüquqi səlahiyyətinin yerinə yetirilməsi zamanı əlilliyi olan şəxslər əvəzinə qərarın qəbul edilməsi yanaşmasını əlilliyi olan şəxsləri dəstəkləməklə onların müvafiq qərarı qəbul etməsinə imkanın verilməsinə əsaslanan yanaşma ilə əvəz etmək üçün Mülki məəcəlləyə düzəliş etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012</p>

	Himayədarlığa və qəyyumluğa yol verən istənilən digər qanunları təhlil etmək və əlilliyi olan şəxslər əvəzinə qərarın qəbul edilməsi yanaşmasını əlilliyi olan şəxsləri dəstəkləməklə onların müvafiq qərarı qəbul etməsinə imkanın verilməsinə əsaslanan yanaşma ilə əvəz etmək üçün qanun və siyasətlərin hazırlanması məqsədilə tədbirlər görmək.	Təhlil edilmiş qanunların sayı Dəstəkləyici qərar qəbul etmə yanaşması ilə əvəz olunan əvəzedici qərar qəbul etmə yanaşmasının sayı	Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2013
Maddə 13 – Ədliyyənin müyəssərliyi	Əlilliyi olan uşaq və gənclərin effektiv iştirakını təmin etmək üçün yaş nəzərə alan vasitələri təmin etmək.	Qüvvəyə minmə tarixi	Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2013
	Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasında nəzərdə tutulan qanunların milli məhkəmələrdə müdafiə olunmasının mümkünliyünü təmin etmək üçün bütün qanunları təhlil etmək.	Təhlil edilmiş qanunların faiz nisbəti Düzəliş edilmiş qanunların sayı	Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014
Maddə 14 – Şəxsin azadlığı və təhlükəsizliyi	Əlilliyi olan şəxslərin, xüsusilə əqli qüsurlu şəxslərin azadlıqdan məhrum edilməsi sahəsindəki qanunları hərtərəfli qaydada təhlil etmək. Məsələn, Azərbaycan nəzərə almalıdır ki, Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyası məcburi institutlaşdırma əvəzinə icmada müstəqil qaydada yaşamanı xüsusi olaraq vurğulayır.	Təhlil edilmiş qanunların faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015

	Əlillik, o cümlədən psixo-sosial və ya intellektual əlillik əsasında azadlıqdan məhrum etməyə imkan verən qanunvericilik müddəalarını, o cümlədən uşaq hüquqları haqqında qanunda müəyyən edilmiş müddəaları ləğv etmək.	Ləğv edilmiş müddəaların sayı və növü	Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015
	Yeni qanunvericilik müəyyən edilənədək xəstəxanalarda və ixtisaslaşmış müəssisələrdə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin işlərini təhlil etmək və təhlil özündə apelyasiya imkanını da ehtiva etməlidir.	Təhlil edilmiş əlilliyi olan şəxslərin işləri	Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2015
	Cinayət məəcəlləsini icbari və ya məcburi tibbi müdaxilələr aspektindən təhlil etmək və bu qanunvericiliyin tətbiqini monitorinq etmək, Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının 14 və 16 (4) sayılı maddələrinə müvafiq olaraq sui-istifadə hallarını araşdırmaq və cəzalandırma tədbirlərini təyin etmək üçün qanun və proseduraların mövcud olmasını təmin etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Ədliyyə nazirliyi, Səhiyyə nazirliyi əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015
Maddə 15 – İşgəncə və qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan münasibət və ya cəzalandırma-dan azadlıq	Əlilliyi olan dustaqları adekvat vasitələr ilə təmin etmək üçün Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 153.2.10 sayılı maddəsinə dəyişiklik etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015
	Həbsxanalarda və psixiatriya institutlarında bu kimi halları qadağan etmək üçün qanunvericiliyi müəyyən etmək.	Qüvvəyə minmə tarixi	Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015

	Əlilliyi olan şəxslərin insan hüquqlarının riayət olunmasını təmin etmək üçün həbsxana işçilərinin və səhiyyə mütəxəssislərinin adekvat qaydada təlimləndirilməsi məqsədilə qanunvericiliyi müəyyən etmək.	Qüvvəyə minmə tarixi	Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015
Maddə 16 – İstismardan, zorakılıqdan və təhqirdən müdafiə	Ev mühitində və evdən kənarında əlilliyi olan şəxsləri istismarın, zorakılığın və təhqirin bütün növlərindən, o cümlədən gender əsaslı aspektlərdən müdafiə etmək üçün qanunvericilik tədbirlərini müəyyən etmək.	Qüvvəyə minmə tarixi	Ədliyyə nazirliyi, Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qadınlar, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2013-2014
	Həm ev mühitində, həm də evdən kənarında əlilliyi olan şəxsləri istismarın, zorakılığın və təhqirin bütün növlərindən, o cümlədən gender və uşaq əsaslı aspektlərdən müdafiə etmək üçün qanunvericilik tədbirlərini müəyyən etmək və əlilliyi olan şəxslərə qarşı zorakılıq, istismar və sui-istifadə hallarının müəyyən edilməsini, araşdırılmasını və müvafiq olduqda ittiham olunmasını təmin etmək amalı ilə qadın və uşaq yönümlü müddəaları ehtiva etmək məqsədilə 2010-cu il tarixli məişət zorakılığının profilaktikası haqqında qanunu təhlil etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Ədliyyə nazirliyi, Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qadınlar, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2013-2014

<p>Maddə 17 – Şəxsin toxunulmazlığının müdafiəsi</p>	<p>Bütün əlilliyi olan şəxslərin məcburi sterilizasiyadan müdafiə edilməsinə xüsusi olaraq istinad etmək üçün Cinayət məəcəlləsinin 108 sayılı maddəsinə düzəliş etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qadınlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013-2014</p>
	<p>Əlilliyi olan qadın və qızları məcburi abortdan müdafiə etmək üçün müddəaları əhatə etmək məqsədilə Cinayət məəcəlləsinin 141 sayılı maddəsinə düzəliş etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qadınlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013-2014</p>
	<p>Xəstənin dolğun və dərk edərək verdiyi razılığı olmadan əməliyyat və müalicə olunmasına yol verməyən müddəanı qanuna daxil etmək və milli qanunlarda xüsusi olaraq qadınların hüquqlarının ƏoŞHK-nin 23 və 25 sayılı maddələrinə müvafiq olaraq nəzərə alınmasını təmin etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan qadınlar, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013-2014</p>
<p>Maddə 19 – Müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq</p>	<p>Əlilliyi olan şəxslərin müəyyən şəraitdə yaşamağa məcbur edilməməsinə təmin etmək, əlilliyi olan şəxslərin müstəqil yaşayarkən üzvləşdikləri çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün istifadə ediləcək hüquqi mexanizmlərin və vasitələrin olmasını təmin etmək, geniş ictimaiyyət üçün təmin olunan icma əsaslı xidmətlərin və vəsaitlərin əlilliyi olan şəxslər üçün digərləri ilə bərabər əsasda və əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarına uyğun şəkildə mövcud olmasını təmin etmək üçün hüquqi müdafiələri təmin etmək.</p>	<p>Qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2013-2014</p>

Maddə 20 – Şəxsi hərəkətlik	Bütün yeni tikilən binaların layihələndirilməsi üçün universal layihələndirməni və onun tətbiqi mexanizmini və qeyri-müəssər ictimai nəqliyyatın təcridən ləğv edilməsi üçün yeni layihələndirilən ictimai nəqliyyatın müəssər olmasını tələb edən qanunu qəbul və icra etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Daxili işlər nazirliyi, Nəqliyyat nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Maliyyə nazirliyi, Dövlət şəhərsalma və arxitektura komitəsi, Bakı şəhər icra hakimiyyəti, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2013-2014
Maddə 21 – Söz və rəy azadlığı və məlumatın müəssərliyi	İşarələr dilinin, sadə dilin, Brayl əlifbasının, audio formatların və rəsmi ünsiyyət zamanı böyüdücü və alternativ kommunikasiya vasitələrinin istifadəsini dəstəkləməklə geniş ictimaiyyət üçün təmin olunan məlumatların əlilliyi olan şəxslər üçün də müəssər olmasını təmin etmək üçün qanunvericiliyi müəyyən etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Kommunikasiya və informasiya texnologiyaları nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi. əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015
	İnternet səhifələrinin müəssərlik təlimatlarına müvafiq olaraq layihələndirilməsini və hazırlanmasını təmin etmək üçün internet səhifələrinin müəssərliyini təmin edən qanunları qəbul etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Kommunikasiya və informasiya texnologiyaları nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi. əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015
	Eşitmə qüsurlu şəxslər üçün işarələr dilinin rəsmi olaraq tanınmasını təmin etmək üçün qanunvericiliyi qəbul etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Kommunikasiya və informasiya texnologiyaları nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi. əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015

<p>Maddə 22 – Şəxsi həyata hörmət</p>	<p>Əlilliyi olan şəxslərə dair şəxsi, səhiyyə və reabilitasiya yönümlü məlumatların məxfiliyini təmin etmək üçün qanunvericiliyi qəbul etmək.</p>	<p>Qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi. əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>
	<p>Əlilliyi olan şəxslərə dair təfərrüatlı məlumatların şəxsi həyatın qorunması adı altında gizlədilməsinə yol verməmək üçün qanunları qəbul etmək.</p>	<p>Qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Azərbaycan Dövlət statistika komitəsi, Ədliyyə nazirliyi. əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>
<p>Maddə 23 – Ev və ailəyə hörmət</p>	<p>Məhkəmələrə əqli qüsurlu şəxslərin verdiyi razılığın təsire malik olmaması barədə qərar qəbul etmək və HIV/QİÇS də daxil olmaqla müəyyən növ fiziki əlilliklər üzündən nikahı ləğv etmək səlahiyyəti verən Ailə Məcəlləsinin müddəalarını ləğv etmək.</p>	<p>Ləğv olunma tarixi</p>	<p>Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Səhiyyə nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Maliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri</p>	<p>2013-2015</p>
	<p>Tələb etdikləri təqdirdə əlilliyi olan şəxslərin uşaqlarının böyüdülməsi ilə bağlı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsində müvafiq dəstək ilə təmin edilmələrini, bununla da valideyn-uşaq münasibətlərinin möhkəmləndirilməsini təmin etmək üçün Ailə Məcəlləsinin 120 sayılı maddəsinə düzəliş etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Səhiyyə nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Maliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri</p>	<p>2013-2015</p>

	Uşağın öz valideynlərindən onların arzusuna zidd olaraq ayrılmasına yol verməmək üçün qanunvericiliyi hazırlamaq və qəbul etmək, istisna hal səlahiyyətli orqan tərəfindən məhkəmə təhlilinin nəticələrinə əsasən və tətbiq olunan qanun və proseduralara müvafiq olaraq bunun uşağın ən ümdə maraqlarına uyğun olduğunun müəyyən edildiyi haldır. Heç bir uşaq nə uşağın, nə də valideynlərindən birinin və ya hər ikisinin əlilliyi üzündən valideynlərindən ayrılmamalıdır.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Ailə, qadın və uşaqların problemləri üzrə dövlət komitəsi, Səhiyyə nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Maliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri	2013-2015
Maddə 24 – Təhsil	Əlilliyi olan şəxslərin əlillik üzündən ümumi təhsil sistemindən təcrid olunmamasını və əlilliyi olan uşaqların pulsuz və icbari məktəbəqədər təhsil, ibtidai təhsil və ya orta təhsildən əlillik üzündən təcrid olunmamasını təmin etmək üçün təhsil haqqında qanuna düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Təhsil nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslərin ümumi təhsil sistemində effektiv təhsil almalarının dəstəklənməsi amalı ilə müvafiq vasitələr ilə təmin edilmələrini nəzərdə tutan müddəaları ehtiva etmək üçün təhsil haqqında qanuna düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Təhsil nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri	2012-2013

	<p>Müəssər məktəb binalarını və adekvat kurikulumları, inteqrasiya olunmuş məktəblərdə əlilliyi olan uşaqların qəbul edilməsi üçün müvafiq təchizatın olmasını, işarələr dili və/ və ya Brayl əlifbası üzrə ixtisaslaşmış müəllimlərin, o cümlədən əlilliyi olan müəllimlərin məşğulluğunun təmin edilməsini, təhsilin bütün səviyyələrində çalışan peşəkarların və işçi heyətin təlimləndirilməsini və əlilliyi olan uşaqlar üçün inkluziv təhsil haqqında milli proqramın həyata keçirilməsi üçün kifayət həcmdə maliyyə və insan resurslarının ayrılmasını (çox güman ki, təhsil büdcəsinin müəyyən faizinin birbaşa olaraq əlilliyi olan uşaqların inkluziv təhsili üçün ayrılması mandatını müəyyən etməklə) aydın şəkildə nəzərdə tutan müddəaları ehtiva etmək üçün təhsil haqqında qanuna düzəlişlər etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Təhsil nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri</p>	<p>2012-2013</p>
	<p>Əlilliyi olan uşaqların orta təhsil məktəblərində təhsil almasını mümkün etmək üçün bütün növ əlillikləri və vasitə və şəraitləri əhatə etmək məqsədilə sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin təhsili haqqında qanuna düzəliş etmək. Əlilliyi olan uşaqların orta təhsil məktəblərinə cəlb edilməsi üçün tikili mühitin fiziki müəssərliyi kimi şəraitlərin yaradılmasını tələb etmək və orta və əlavə təhsil ilə bağlı müddəaları daxil etmək üçün bu qanuna düzəlişlər edilməlidir.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Təhsil nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri</p>	<p>2012-2013</p>

	Əlilliyi olan uşaqların evdə deyil, orta təhsil məktəblərində təhsil almasına imkan vermək üçün münasib şəraitin yaradılmasını tələb etmək məqsədilə ev şəraitində təhsil almaq haqqında qanuna düzəliş etmək. Əlilliyi olan uşaqları ev şəraitində təlimləndirmək üçün təyin edilmiş müəllimlər əlilliyi olan uşaqlar ilə birgə orta təhsil məktəblərinə yönəldilə bilərlər.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Təhsil nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri	2012-2013
	Əlilliyi olan uşaqlar üçün internat məktəblərində deyil icma əsaslı qayğıni təmin etmək məqsədilə bütün səylərin səfərbər edilməsini tələb etmək üçün valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında qanuna düzəliş etmək. Əlilliyi olan uşaqların orta təhsil məktəblərində təhsil almasına imkan vermək üçün münasib şəraitin yaradılmasını tələb etmək məqsədilə bu qanuna müvafiq düzəliş edilməlidir.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Təhsil nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan uşaqlar, əlilliyi olan uşaqların ailələri	2012-2013
Maddə 25 – Səhiyyə	Səhiyyə haqqında qanunun 36 sayılı maddəsinə “könüllü və dərk edərək verilən razılıq” tələbini daxil etmək üçün həmin maddəyə düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013

	1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akta əlilliyi olan şəxslərin könüllü və dərk edərək verdiyi razılıq əsasında təmin olunan əsas dərman preparatlarının və müalicələrinin universal müyəssərliyini nəzərdə tutan müddəaları daxil etmək üçün həmin akta düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslər üçün istənilən tibbi müalicənin onların könüllü və dərk edərək verdikləri razılıq əsasında aparılmasının təmin edilməsi üçün müvafiq qanunlara, o cümlədən Cinayət Məcəlləsinə düzəliş etmək/və ya qəbul etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013
	Uşaqlar və yaşlı şəxslər da daxil olmaqla insanlar arasında əlillik hallarının minimuma endirilməsi və qarşısını almaq üçün müvafiq qanunvericiliyi, o cümlədən peşə təhlükəsizliyi və səhiyyə haqqında qanunları hazırlamaq və həyata keçirmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslər üçün ümumi ictimai səhiyyə kampaniyalarının müyəssərliyinin təmin edilməsi məqsədilə səhiyyə haqqında qanuna düzəliş etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013

	Uyğun olduqda erkən aşkarlama və müdaxilə fəaliyyətlərini, eləcə də uşaqlar və yaşlı şəxslər də daxil olmaqla insanlar arasında əlillik hallarının minimuma endirilməsi və qarşısının alınması üçün nəzərdə tutulan xidmətləri tələb etmək üçün müvafiq qanunvericiliyi, o cümlədən peşə təhlükəsizliyi və səhiyyə haqqında qanunları hazırlamaq və həyata keçirmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013
	Tibbi sığortanın təmin edilməsi zamanı əlilliyi olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi məqsədilə tibbi sığorta haqqında qanuna düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013
Maddə 26 – Reabilitasiya	Peşə hazırlığı və reabilitasiya xidmətləri və proqramlarında iştirakın könüllü olmasını təmin etmək üçün 1992-ci il tarixli əlilliyin profilaktikası və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktı yenidən təhlil etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013
	Erkən müdaxiləni və həmyaşıdların dəstəklənməsini təmin etmək üçün müvafiq müddəaları qəbul etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Səhiyyə nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslər	2012-2013

<p>Maddə 27 – İş və məşğulluq</p>	<p>Əlilliyi olan şəxslər üçün əmək bazarının müyəssərliyini təmin edən qanunvericilik müddəalarını qəbul və tətbiq etmək. Fərdi olaraq, Azərbaycan işə cəlb etmə və məşğulluq şərtləri, məşğulluğun davamlılığı, karyerada irəliləyiş və təhlükəsiz və sağlam iş şəraiti sahəsində əlillik üzündən aylı-seçkililiyi qadağan edən müddəaları müəyyən etməlidir.</p>	<p>Qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>
	<p>Əlilliyi olan şəxslərin digərləri ilə bərabər əsasda ədalətli və bərabər iş şəraiti, o cümlədən eyni dəyərə malik iş üçün bərabər imkanlar, bərabər mükafatlandırma, sağlam və təhlükəsiz iş şəraiti, o cümlədən təqibdən müdafiə və şikayətlərin həll edilməsindən bəhrələnmək hüquqlarını müdafiə etmək üçün müvafiq müddəaları müəyyən etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>
	<p>Münasib vasitələr, bərabər iş şəraiti, o cümlədən eyni dəyərə malik iş üçün bərabər imkanlar, bərabər mükafatlandırma, təqibdən müdafiə və şikayətlərin həll edilməsini təmin edən müddəaları müəyyən etmək.</p>	<p>Qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>
	<p>Məşğulluq sahəsində bərabər imkanların təmin edilməsində əlilliyin ayır-seçkilik üçün əsas olmasını birmənalı olaraq qadağan etmək üçün Məşğulluq haqqında qanunun 6.2.1 sayılı Maddəsinə düzəliş etmək.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>

	Əlilliyi olan şəxslər üçün təcrid edilmiş əmək bazarında deyil standart əmək bazarında müvafiq şəraitin yaradılması vasitəsilə əlilliyi olan şəxslər üçün açıq məşğulluq imkanlarının müəyyən edilməsi məqsədilə Məşğulluq haqqında qanunun 9 sayılı maddəsinə düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslərin öz vəzifə təlimatlarını adekvat qaydada yerinə yetirmələri üçün işverəndən onlar üçün müvafiq şəraitin yaradılmasını tələb edən müddəanı əlavə etməklə Əmək məcəlləsinin 78 (2) sayılı maddəsinə gücləndirmək. Müvafiq şəraitin yaradılması öhdəliyinə riayət etmələri üçün işverənlər üçün kredit və ya qrantlar kimi həvəsləndirici mexanizmlərin müəyyən edilməsi də bu maddənin möhkəmləndirilməsinə töhfə verə bilər.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslər üçün münasib olan sənət və peşə növləri siyahısını tamamilə ləğv etmək.	Rəsmi siyahının ləğv edilməsi	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslər üçün təhsil və təlim imkanlarının, o cümlədən ümumi texniki və peşə proqramları, məşğulluq xidmətləri və peşə və davamlı təlimlərin təminatını artırmaq üçün 1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 15 sayılı Maddəsinin təsirini möhkəmləndirmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Təhsil nazirliyi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013

	1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 23 sayılı maddəsini məşğulluq imkanlarında maraqlı olan əlilliyi olan şəxslərin reyestrinin yaradılmasını və onun dövlət və özəl müəssisələrə paylanılmasını təmin etməklə möhkəmləndirmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
	Azərbaycan Respublikası Kvota öhdəliyinin yerinə yetirilməməsi üçün cərimə haqqının müəyyən edilməsini və kvota öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi nəticəsində əldə edilmiş vəsaitlərin əlilliyi olan şəxslərin peşə təlimi üçün istifadə edilməsini təmin etmək üçün Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il tarixli 213 sayılı Fərmanının 1.2 sayılı bəndinə düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
	1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında aktın 30 sayılı maddəsinin təsirini karyera seçimləri, gəlir əldə etmək üsulları və əlilliyi olan şəxslər üçün mövcud olan yardım növləri, o cümlədən fərdi məşğulluq imkanlarının təşviqi ilə bağlı məlumatların dövlət təminatını müəyyən etməklə gücləndirmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
Maddə 28 – Sosial müdafiə	Əlilliyi olan şəxslər və əlilliyi olan uşaqlar üçün münasib şəraitin təmin edilməsi üçün 1992-ci il tarixli əlilliyin aradan qaldırılması və əlilliyi olan şəxslər (reabilitasiya və sosial müdafiə) haqqında akta düzəliş etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013

	Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının 28 sayılı maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş bütün təminatların, o cümlədən münasib qida, su, geyim və yaşayış şəraitinin əlillik üzündən ayrı seçkiliyə yol vermədən təmin edilməsinin müəyyən edilməsi üçün sosial xidmətlər haqqında qanun layihəsinə müvafiq müddəaları daxil etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
Maddə 29 – Siyasi və ictimai həyatda iştirak	Dövlət tərəfindən təmin olunan maliyyə yardımı və digər növ dəstək vasitəsilə əlilliyi olan şəxslərin hüquq və maraqlarının yerli, regional və milli səviyyələrdə təmsil edilməsi üçün onların təşkilatlar yaratmaq və idarə etmək hüququnu təmin etmək üçün qanunvericiliyi qəbul etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014-2015
Maddə 30 – Mədəni həyat, istirahət, asudə vaxt və idman fəaliyyətlərində iştirak	İntellektual əmlak haqqında qanunun əlilliyi olan şəxslərin mədəni həyat, istirahət və asudə vaxt hüquqlarından istifadə imkanlarını məhdudlaşdırmamasına əmin olmaq üçün həmin qanunu yenidən nəzərdən keçirmək.	Təhlil tarixi	Ədliyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2013-2014
	İşarələr dilinin eşitmə qüsurlu şəxslər üçün rəsmi olaraq tanınmasını təmin etmək üçün qanunvericiliyi qəbul etmək.	Qüvvəyə mindiyi tarix	Ədliyyə nazirliyi, İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2014

<p>Maddə 31 – Məlumatın toplanılması və statistik məlumatlar</p>	<p>Xüsusi olaraq qanun ilə müəyyən edilmiş təminatları təmin etmək, əlilliyi olan şəxslərin şəxsi həyatının, xüsusilə tibbi qeydlərin və digər şəxsi məlumatların məxfiliyini qorumaq üçün qanunları qəbul etmək.</p>	<p>Qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Dövlət statistika komitəsi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, Səhiyyə nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>
	<p>Vaşinqton qrupu sorğusunun əlilliyə dair 6 sualını siyahıya alınma təminatına daxil etmək üçün statistika qanunvericiliyini nəzərdən keçirmək: 1. Eynək taxdıqda belə görməkdə çətinlik çəkirsinizmi? 2. Eşitmə qurğusunu istifadə etdikdə belə eşitməkdə çətinlik çəkirsinizmi? 3. Yeriməkdə və ya pilləkənləri qalxmaqda çətinlik çəkirsinizmi? 4. Nəyisə yadda saxlamaqda və ya fikrinizi cəmləməkdə çətinlik çəkirsinizmi? 5. Yuyunduqda (özünə qulluq) və ya geyindikdə çətinlik çəkirsinizmi? 6. Ana dilinizi istifadə etdikdə ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkirsinizmi (misal üçün, digərlərini anlamaqda və ya digərləri tərəfindən başa düşülməkdə)?</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Dövlət statistika komitəsi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012-2013</p>

	Dövlət statistika komitəsindən Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının bütün sahələri üzrə, o cümlədən əlilliyi olan qadın və əlilliyi olan uşaqlara dair təfərrüatlı məlumatları toplamağı tələb edən müddəaları müəyyən etmək üçün statistika qanunvericiliyinə düzəlişlər etmək. Məlumatlar müvafiq olaraq cinsi mənsubiyyət, yaş, əlillik növü (fiziki, sensor, intellektual və əqli), etnik mənşə və şəhər/kənd əhalisi üzrə bölünməlidir. Bu statistik məlumatların ƏoŞ üçün münasib formatda yayılmasını təmin edən müddəalar müəyyən edilməlidir.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Dövlət statistika komitəsi, Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012-2013
Maddə 33 – Milli icra və monitoring	İnsan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqinə cavabdeh milli təşkilatların status və funksiyasına dair Paris prinsiplərini nəzərə almaq üçün Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında qanuna dair xüsusi qərarı qəbul etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Ədliyyə nazirliyi, Ombudsman aparatı, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar	2012

	<p>Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyasının icrasının təşviqi, müdafiəsi və monitorinqi üçün müstəqil monitorinq çərçivəsi olaraq Ombudsmanın təyinatını müəyyən edən müddəaları və bu rolun dəqiq olaraq nədən ibarət olduğunu müəyyən edən müddəaları əhatə etmək üçün bu qanun ilə bağlı Xüsusi qərarı qəbul etmək. Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları konvensiyası çərçivəsində monitorinq funksiyalarının adekvat qaydada yerinə yetirilməsi üçün Ombudsman aparatının insan və maliyyə resurslarını artırmaq məqsədilə xüsusi qərara müvafiq müddəa daxil edilməlidir.</p>	<p>Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix</p>	<p>Ədliyyə nazirliyi, Ombudsman aparatı, əlilliyi olan şəxslər, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar</p>	<p>2012</p>
--	--	--	--	-------------

B. Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün xidmətlərə dair tövsiyələr

<p>Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanları</p>	<p>Əlilliyi olan uşaqların, xüsusilə görmə, fiziki və ya əqli qüsurlu uşaqlar üçün xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətlərinin mövcudluğu artırılmalıdır və bu barədə məlumatlandırma gücləndirilməlidir. Məsələn, səhiyyə xidmətlərinə dair məlumatlara önəmli istinadları təmin edən və vətəndaş cəmiyyətinin iştirakı və sosial əməkdaşlıq üçün vasitə rolunu oynayan internetdə mövcud olan məlumatların hamı tərəfindən bərabər qaydada istifadə edilməsi üçün müvafiq təlimatlarına müvafiq olaraq internet səhifələri layihələndirilməli və yaradılmalıdır.</p>	<p>Xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanına malik görmə qüsurlu uşaqların faiz nisbəti</p> <p>Xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanına malik fiziki qüsurlu uşaqların faiz nisbəti</p> <p>Xüsusi müalicə və səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanına malik əqli qüsurlu uşaqların faiz nisbəti</p>	<p>Səhiyyə nazirliyi</p>	<p>2012-2013</p>
--	--	--	--------------------------	------------------

	Bütün növ əlilliklər üçün xüsusi reabilitasiya xidmətlərinin mövcudluğunu artırmaq və bu barədə məlumatlandırmanı gücləndirmək.	Əlillik növləri üzrə bölünmüş xüsusi reabilitasiya xidmətlərindən istifadə imkanına malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013
	Bütün növ əlilliklər üçün xüsusi avadanlıqlar, endirimli qiymətlərlə satılan dərman preparatları, dövlət yardımı, o cümlədən müvəqqəti ev əsaslı qayğı xidmətləri və məsləhətləşmə ilə bağlı məlumatların mövcudluğunu artırmaq və bu barədə maarifləndirməni gücləndirmək.	Xüsusi avadanlıqlardan istifadə imkanına malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti Endirimli qiymətli dərman preparatlarından istifadə imkanına malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti Dövlət yardımından istifadə imkanına malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013
	Xüsusilə Bakıdan kənarında reabilitasiya mərkəzlərinin sayını və keyfiyyətini artırmaq və bütün reabilitasiya mərkəzlərini xüsusi reabilitasiya avadanlıqları ilə təmin etmək.	İstinad göstəricilər ilə müqayisədə reabilitasiya mərkəzlərinin sayı İxtisaslaşdırılmış reabilitasiya avadanlıqları ilə təmin edilmiş reabilitasiya mərkəzlərinin faiz nisbəti	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013

	Əlilliyi olan şəxslərin öz hüquqları və imtiyazları, eləcə də həmin hüquqların realizə edilməsi qaydaları barədə məlumatlılığı artırılmalıdır. Hökumət tərəfindən eşitmə vasitələri paylanarkən xüsusi diqqət eşitmə qüsurlu şəxslərə, əlil arabaları paylanarkən isə ciddi fiziki qüsurları olan şəxslərə yetirilməlidir.	Öz hüquq və imtiyazlarını və onları necə tələb etməyi bilən əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013
	Erkən müdaxilənin tətbiqini mümkün etmək üçün bütün valideynləri uşaqların əlil olub olmamasının müəyyən edilməsi qaydaları üzrə maarifləndirmək.	Öz uşaqlarının əlil olub olmamasını müəyyən edə bilən valideynlərin faiz nisbəti	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013
	Reabilitasiya üzrə mütəxəssislər, sosial işçilər, səhiyyə işçiləri və psixoloqlar kimi mütəxəssislərin sayını artırmaq.	İstinad göstəricilər ilə müqayisədə mütəxəssislərin sayı və növü	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslər üçün keyfiyyətli və münasib qiymətli səhiyyə xidmətlərinin sayını artırmaq.	Əlilliyi olan şəxslər üçün təkmilləşdirilmiş səhiyyə xidmətlərinin sayı və növü	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013
Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün təhsil xidmətlərinin müyəssərliyi.	Əlilliyi olan uşaqların, xüsusilə təcridə daha çox həssas olan əlilliyi olan uşaqların, fərdi olaraq fiziki və ya əqli qüsurlu uşaqların orta təhsil sistemindən istifadə imkanlarını cəmiyyətdəki münasibətdən qaynaqlanan maneələri aradan qaldırmaqla və orta təhsil məktəblərinin fiziki müyəssərliyini təmin etməklə artırmaq.	İstinad göstəricilər ilə müqayisədə ümumtəhsil məktəblərinə çıxışı olan əlilliyi olan uşaqların faiz nisbəti	Təhsil nazirliyi	2012-2013

	Əlilliyi olan uşaqların orta təhsil sistemindən istifadəsinə mane ola biləcək əlilliyi olan uşaqların valideynlərinin və əlilliyi olmayan digər tələbələrin münasibətlərini dəyişmək üçün məlumatlandırma kampaniyalarını həyata keçirmək.	Həyata keçirilmiş məlumatlandırma kampaniyaları.	Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Orta təhsil məktəblərindəki adekvat şəraitin müyəssərliyini gücləndirmək.	Əlilliyi olan uşaqlar üçün müvafiq vasitələrin müyəssərliyinin artırıldığı ümumtəhsil məktəblərinin sayı	Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Əlilliyi olan şəxslərin təhsil sistemindən istifadəsinə mane olan ətraf mühitdən və cəmiyyətdən qaynaqlanan müxtəlif maneələri aradan qaldırmaqla xüsusi diqqət əlilliyi olan şəxslərin orta və əlavə təhsil sistemindən istifadə imkanlarının məhdud olmasına yetirilməlidir.	İstinad göstəricilər ilə müqayisədə orta təhsil məktəblərini bitirmiş əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti İstinad göstəricilər ilə müqayisədə əlavə təhsili bitirmiş əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Azərbaycanın qanunvericilik çərçivəsinə ibtidai, orta və əlavə təhsil müəssisələrində inkluziv təhsilin təmin edilməsi tələbini daxil etmək.	Düzəlişin qüvvəyə mindiyi tarix	Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Müəllimlər, şagirdlər və valideynlər arasında əlilliyi olan şəxslər və onların hüquqları haqqında məlumatlılığı artırmaq.	Həyata keçirilmiş ictimaiyyətin maarifləndirilməsi tədbirlərinin sayı	Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Təhsil məntəqələrinin, xidmətlərinin və infrastrukturunun fiziki müyəssərliyini artırmaq.	Təkmilləşdirilmiş binaların/ infrastrukturların sayı və növü	Təhsil nazirliyi	2012-2013

	Əlilliyi olan uşaqların təhsili üçün maliyyə yardımını təmin etmək.	Təhsil almaq üçün maliyyə yardımı alan əlilliyi olan uşaqların faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi. Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Əlilliyi olan uşaqların müvafiq qaydada təhsil alması üçün məktəb kurikulumlarını yenidən təhlil etmək.	Məktəb kurikulumunun yenidən nəzərdən keçirildiyi tarix	Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Əlilliyi olan uşaqları təlimləndirmək üçün müəllimləri müvafiq qaydada təlimləndirmək və xüsusi qaydada təlimləndirilmiş müəllimləri əlilliyi olan uşaqların evlərinə deyil orta təhsil məktəblərinə göndərmək.	Təlimləndirilmiş müəllimlərin sayı Əlilliyi olan uşaqların evlərinə deyil, ümumtəhsil məktəblərinə göndərilmiş müəllimlərin sayı	Təhsil nazirliyi	2012-2013
	Əlilliyi olan uşaqların dərsliklərdən və internet vasitələrindən istifadə imkanlarını yaxşılaşdırmaq.	Dərsliklərdən istifadə edən əlilliyi olan uşaqların faiz nisbəti	Təhsil nazirliyi	2012-2013
Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün sosial müdafiə xidmətlərinin müyəssərliyi	Əlilliyi olan şəxsləri və onların ailələrini daha adekvat həcmdə maliyyə yardımı ilə təmin etmək.	Maliyyə yardımının artırılması tarixi və artırılan vəsaitin həcmi Adekvat maliyyə yardımından bəhrələnen əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014
	Əlilliyi olan uşaqların ailələrinə digər əlilliyi olan uşaqların ailələrindən yardım almaqda kömək göstərmək və həm əlilliyi olan uşaqlara, həm də onların valideynlərinə psixoloji dəstək göstərmək.	Dəstək alan əlilliyi olan uşaqların ailələrinin faiz nisbəti Psixoloji dəstək alan əlilliyi olan uşaqların faiz nisbəti Psixoloji dəstək alan əlilliyi olan uşaqların ailələrinin faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014

	Görmə qüsurlu uşaqlar üçün imtiyazların mövcudluğunu və müyəssərliyini təmin etmək.	Pensiya təminatlarından bəhrələnən görmə qüsurlu uşaqların faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014
Azərbaycanda ƏoŞ-lər üçün digər xidmətlərin müyəssərliyi	Əlilliyi olan şəxsləri məşğulluq imkanlarından istifadə etdikdə dəstək ilə təmin etmək.	Məşğulluq imkanlarından bəhrələnmiş əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014
	Əlilliyi olan şəxslər üçün məşğulluq imkanlarına dair məlumatların müyəssərliyini dəstəkləmək.	Məşğulluq imkanları barədə məlumatlardan istifadə etmiş əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014
	Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin iş ilə təmin edilməsinə mane olan maneələr aradan qaldırılmalıdır. Buraya həm açıq bazar (inteqrasiya olunmuş), həm də qapalı məşğulluq imkanlarının məhdud olması, münasibətdən qaynaqlanan maneələr, o cümlədən iş verənlərin əlilliyi olan şəxslərin bacarıqlarına güvənməməsi və ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələr, o cümlədən binaların fiziki müyəssərliyi və nəqliyyat ilə bağlı məsələlər daxildir.	Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin məşğulluğu sahəsindəki maneələrin aradan qaldırılması üçün görülmüş tədbirlərin sayı və növü	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014
	İş verənlər tərəfindən əlilliyi olan şəxslərin işə cəlb edilməsini həvəsləndirmək üçün kvotalar, sığortalar, vergidən azadolmalar və güzəştli kreditlər kimi stimulları iş verənlər üçün müəyyən etmək.	İş verənlər üçün müəyyən edilmiş stimulların sayı və növü	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014

	Əlilliyi olan şəxslərin iş ilə təmin edilməsini mümkün etmək üçün onları orta təhsil, peşə təlimi və ixtisas imkanları ilə təmin etmək.	Əsas təhsilə çıxışa malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti Peşə təliminə çıxışa malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti İxtisaslaşma üzrə təlimə çıxışa malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2013-2014
	Əlilliyi olan şəxslərin, fərdi olaraq görmə qüsuru şəxslərin mədəni həyatdan adekvat formatlarda bəhrələnmə bilmələrini təmin etmək.	Mədəni həyatdan müyəssər formada bəhrələnmə əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti Mədəni həyatdan müyəssər formada bəhrələnmə görmə qüsuru şəxslərin faiz nisbəti	Mədəniyyət və turizm nazirliyi	2014-2015
	İdman və turist məkanlarının, eləcə də İKT vasitələrinin müyəssərliyini təmin etmək.	İdman məkanlarına çıxışa malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti Turizm məkanlarına çıxışa malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edən əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Gənclər və idman nazirliyi, Mədəniyyət və turizm nazirliyi, Kommunikasiya və informasiya texnologiyaları nazirliyi	2014-2015
	Xüsusilə eşitmə qüsuru şəxslər üçün nəqliyyat infrastrukturunun müyəssərliyini yaxşılaşdırmaq.	Nəqliyyata çıxışa malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti Nəqliyyatdan istifadə edən eşitmə qüsuru şəxslərin faiz nisbəti	Nəqliyyat nazirliyi	2012

C. Azərbaycanca əlilliyin sosial modeli ilə bağlı tövsiyələr				
	Azərbaycanda bütün yaş qruplarında əlilliyin əsas səbəblərindən olan uşaqlıq dövründən qaynaqlanan əlillik hallarının qarşısını almaq üçün erkən müdaxilələri təmin etmək.	Əlildən əziyyət çəkən uşaqların sayının azalmasının faiz nisbəti	Səhiyyə nazirliyi	2012-2013
	Bakı ərazisində damğalanma və ayrı-seçkilik hallarının qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirməklə əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətdə digərləri ilə bərabər əsasda dolğun və effektiv iştirakına mane olan münasibətdən qaynaqlanan maneələrin aradan qaldırılması üçün ictimaiyyətin məlumatlandırılması kampaniyaları həyata keçirilməlidir. Digər ölkələrdə tanınmış şəxslərin iştirak etdiyi kampaniyalar əlilliyi olan şəxslərin üzləşdiyi münasibətdən qaynaqlanan maneələrin və damğalanma hallarının aradan qaldırılmasında böyük rol oynamışdır. Misal üçün, Yeni Zelandiyada son zamanlar dövlət əqli sağlamlıq nazirliyi tərəfindən televiziyada, mətbuatda və internetdə tanınmış idmançının iştirak etdiyi ictimaiyyətin məlumatlandırılması kampaniyası həyata keçirilmişdir və kampaniya münasibətdən qaynaqlanan depressiyanı şərtləndirən maneələrin qarşısının alınmasına yönəlmişdir. Kampaniya böyük uğurlu başa çatdırılmışdır.	Həyata keçirilmiş ictimaiyyətin məlumatlandırılması kampaniyalarının sayı və növü	Nəqliyyat nazirliyi	2012-2013

	Azərbaycanın tikili mühitində mövcud olan maneələr aradan qaldırılmaqla xüsusi diqqət həmin maneələrin liftlər avtobuslar kimi nəqliyyat infrastrukturunun müyəssərliyi, mövcud əlil arabalarının məhdud sayda olması və ictimai yerlərin müyəssərliyində ümumi çətinliklər aspektindən sensor qüsurları və fiziki əlillikləri olan şəxslərə təsirinə yetirilməlidir.	Azərbaycanda tikili mühitdə aradan qaldırılmış maneələrin sayı və növü	Nəqliyyat nazirliyi	2014-2015
	Əlilliyi olan şəxslər üçün müəyyən edilmiş sosial müdafiə tədbirlərinə və təminatlarına, o cümlədən xüsusi avadanlıqlara xüsusi diqqət yetirməklə məlumatın müyəssərliyi, o cümlədən məlumatın qeyri-adekvat qaydada paylanması ilə bağlı ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələri aradan qaldırmaq.	Aradan qaldırılmış məlumatın müyəssərliyi ilə bağlı ətraf mühitdən qaynaqlanan maneələrin sayı və növü	Kommunikasiya və informasiya texnologiyaları nazirliyi	2015
	İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının, o cümlədən internetin müyəssərliyini təmin etmək.	Kommunikasiya və informasiya texnologiyalarına çıxışı olan əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Kommunikasiya və informasiya texnologiyaları nazirliyi	2015
	Hazırkı təminatlar səviyyəsini artırmaqla əlilliyi olan şəxslərə və onların ailələrinə adekvat həcmdə maliyyə yardımını təmin etmək.	Adekvat maliyyə yardımından bəhrələnen əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti	Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi	2012

	<p>Əlilliyi olan şəxslərin, xüsusilə əlilliyi olan gənclərin iş imkanlarından istifadə imkanları ilə bağlı problemləri, o cümlədən bu sahədəki qeyri-adekvat qanunvericilik, əlilliyi olan şəxslərin işləmək üçün bərabər imkanlarının olmaması, əlilliyi olan şəxslərin özünə inam hissinə böyük təsir edən onların ailələrindən və dövlətdən asılılığını artıran əlilliyi olan şəxslərin işə cəlb edilməsi üçün işverənlərin stimullarının olmaması kimi problemləri həll etmək.</p>	<p>İş imkanlarından istifadə imkanlarına malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti</p> <p>İş imkanlarından istifadə imkanlarına malik əlilliyi olan gənclərin faiz nisbəti</p>	<p>Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi</p>	<p>2012</p>
	<p>Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslər üçün müəyyən edilmiş səhiyyə xidmətlərinin qeyri-adekvat səviyyəsi, bu sahədə çalışan mütəxəssislərin azlığı, əlilliyi olan şəxslərin öz hüquqlarını və ya hüquqlarını necə tələb etməyi bilməməsi faktı və əlilliyi olan uşaqların inkluziv təhsildən istifadə edərkən üzləşdikləri çətinliklər kimi problemləri həll etmək.</p>	<p>Adekvat səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanına malik əlilliyi olan şəxslərin faiz nisbəti</p>	<p>Səhiyyə nazirliyi</p>	<p>2012</p>

